

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

ДУТКА ВІТАЛІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Прим. № ____
УДК 346.9

ДИСЕРТАЦІЯ

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВАМИ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело В.В. Дутка

Науковий керівник –
Бутирський Андрій Анатолійович,
доктор юридичних наук, професор

Маріуполь 2021

АНОТАЦІЯ

Дутка В. В. Зловживання правами у справі про банкрутство. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – Господарське право; господарсько-процесуальне право. – Донецький державний університет внутрішніх справ. Маріуполь, 2021.

Дисертація присвячена дослідженню зловживання правами у справі про банкрутство. Робота є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням зловживання правами у справі про банкрутство, в якому містяться нові теоретико-практичні положення та рекомендації щодо удосконалення національного законодавства в частині протидії зловживанням правами у справі про банкрутство.

Складність та заплутаність правового регулювання провадження у справах про банкрутство має подвійний негативний ефект: ті учасники справи, які не мають достатнього досвіду у подібних справах, часто допускають помилки у своїй діяльності, і, навпаки, ті учасники, які обізнані з усіма тонкощами конкурсного процесу, часто використовують це не «на благо», а з метою зловживання відповідними правами.

Розкрито поняття зловживання правами у справі про банкрутство, яке запропоновано визначати як недобросовісну поведінку учасників провадження у справі про банкрутство, яка полягає у використанні правових норм для задоволення власних інтересів або на шкоду інтересам інших учасників справи та суспільства.

Охарактеризовано суб'єктів зловживання правами у справі про банкрутство. Крім основних учасників справи про банкрутство – боржника, кредиторів та арбітражного керуючого, зловживати правами у справі про банкрутство можуть і інші, ситуативні учасники справи – організатор аукціону, засновники (учасники) боржника, тощо [65, с. 39]. Але в силу

того, що такі учасники, як правило, зустрічаються у справах епізодично, набагато рідше, ніж основні учасники, то і зловживань з їх сторони констатується менше. Наголошено, що коло суб'єктів зловживання правами у справі про банкрутство залежить від стадії відповідної справи. Зокрема, зловживати правом на ініціювання справи про банкрутство можуть тільки боржник та кредитори. На всіх інших стадіях справи про банкрутство суб'єктом зловживання правами є учасник такої справи. Обґрунтовано, що після відкриття провадження у справі про банкрутство суб'єктом зловживання правами може бути особа, щодо якої є ухвала суду про визнання відповідного суб'єкта учасником справи.

Здійснено класифікацію зловживання правами у справі про банкрутство. Запропоновано класифікацію зловживання правами у справі про банкрутство за такими критеріями: за стадіями провадження; за суб'єктами; за кількістю осіб; залежно від категорії справ; залежно від правових наслідків; за змістом; залежно від форми, в якій вчиняється зловживання, залежно від спрямованості на завдання шкоди.

Охарактеризовано особливості зловживання правами на різних етапах провадження у справі про банкрутство, зокрема: зловживання правами на стадії відкриття провадження у справі про банкрутство, зловживання правами на стадії розпорядження майном боржника, зловживання правами під час застосування процедур санації та ліквідації.

Досліджено зловживання правом на ініціювання справи про банкрутство, розкрито причини, з яких боржники та кредитори використовують процедуру банкрутства не у правомірних цілях. За результатами аналізу законодавчих положень щодо звільнення боржників від сплати судового збору за подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) автором наголошено, що факт звільнення боржників від сплати судового збору за подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство є не лише невиправданою розкішшю для нашої держави, але і зайвий раз сприяє зловживанню правом

на ініціювання провадження у справі про банкрутство недобросовісними боржниками. Наголошено, що Кодекс України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) полегшив доступ до процедур банкрутства, тим самим ще більше спростивши можливості для недобросовісних кредиторів використовувати банкрутство як інструмент для рейдерського захоплення підприємства. Встановлено, що факт звільнення боржників від сплати судового збору за подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство є не лише невиправданою розкішшю для нашої держави, але і зайвий раз сприяє зловживанню правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство недобросовісними боржниками. З метою зменшення кількості випадків зловживання правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство аргументовано необхідність ускладнити умови для відкриття провадження у справі про банкрутство шляхом повернення у цій частині до положень Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». На противагу зловживанню правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство, можна назвати зловживання кредиторами правом на заявлення (а точніше – незаявлення) своїх вимог до боржника.

Аргументовано, що у процедурі розпорядження майном зловживання правами має місце з боку боржника, розпорядника майна та кредиторів. Однак, обсяг зловживань правами з боку розпорядника майна та кредиторів є незначним через невеликий обсяг прав цих учасників справи про банкрутство на стадії розпорядження майном. Наголошено, що на згаданій стадії суттєву роль у виявленні та протидії зловживанням правами з боку боржника відіграє арбітражний керуючий, який за результатами аналізу фінансово-господарської діяльності боржника вживає заходів щодо припинення дій, що спричиняють погіршення фінансового стану боржника, вживає заходів щодо наповнення майбутньої ліквідаційної маси (шляхом звернення до господарського суду з позовними заявами або з відповідними клопотаннями).

Обґрунтовано, що у зв'язку з пріоритетністю процедури санації та відсутністю в КУЗПБ граничних строків санації, існує великий ризик зловживання правом на санацію, особливо коли у комітеті кредиторів більшість становлять дружні до боржника кредитори.

Стадія ліквідації банкрута є не лише найпоширенішим варіантом закінчення справи про банкрутство, але і стадією, на якій допускається чи не найбільше порушень і зловживань з боку учасників такої справи, оскільки саме у цій процедурі відбувається реалізація майна банкрута. Запобігання зловживанню правами на цій стадії покладається на суд як на особливого учасника справи про банкрутство, та ліквідатора, до якого переходять права керівника банкрута.

Досліджено процесуальні зловживання у справі про банкрутство. До зловживань процесуальними правами у справі про банкрутство слід віднести: зловживання правом на апеляційне та касаційне оскарження, що збільшує тривалість розгляду справи про банкрутство; зловживання процесуальними правами, перелік яких наведено у ч. 2 ст. 43 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України); дії учасників справи про банкрутство (не охоплюються ч. 2 ст. 43 ГПК України), які суперечить нормам господарського процесуального законодавства; зловживання правами при автоматизованому розподілі справ про банкрутство та пов'язаних з ними спорів між суддями.

Розкрито механізм протидії зловживанням правами у справі про банкрутство, який запропоновано визначити як процес регулюючого впливу на поведінку учасників відносин неплатоспроможності (банкрутства) шляхом застосування заходів, спрямованих на попередження, припинення зловживання правами у справі про банкрутство, а також на відновлення порушених прав.

Охарактеризовано визнання недійсними правочинів боржника як захід протидії зловживанню правами у справі про банкрутство. Наголошено, що маніпуляції боржника з своїм майном шляхом вчинення правочинів,

спрямованих на відчуження своїх майнових активів, можуть порушити права необмеженої кількості інших суб'єктів. Однак правочини боржника можуть мати також іншу мету, ніж відчуження своїх майнових активів. До таких правочинів можна віднести фіктивні договори із дружніми до боржника кредиторами з метою отримання такими кредиторами переважної більшості голосів на зборах кредиторів, і, як наслідок, отримання повного контролю над процедурою банкрутства з боку боржника через таких кредиторів.

Ключові слова: банкрутство, неплатоспроможність, зловживання правами, справа про банкрутство, зловживання процесуальними правами, визнання недійсними правочинів боржника, господарське судочинство.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у наукових фахових виданнях та наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Дутка В. В. До питання про поняття зловживання правом у процедурі банкрутства. *Юридична наука*. 2019. №7. С. 277–281.
2. Дутка В. В. Зловживання правами на різних етапах справи про банкрутство. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 3. С. 22–24.
3. Дутка В. В. Зловживання правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство. *Юридична наука*. 2020. №1. С. 309–316.
4. Дутка В. В. Суб'єкти зловживання правом у справі про банкрутство. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 4(32). Vol. 3. С. 33–39.
5. Дутка В. В. Санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство. *Економіка та право*. 2021. № 1. С. 96–101.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів:

1. Дутка В. В. Правочин як форма зловживання правом у процедурі банкрутства. *Право як ефективний суспільний регулятор* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15–16 лютого 2019 р. Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 56–59.
2. Дутка В. В. Заінтересовані особи як суб'єкти зловживання правом у процедурі банкрутства. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19–20 червня 2020 р. Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 41–44.
3. Дутка В. В. Відновлювальні процедури, що застосовуються до неплатоспроможного боржника. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26–27 лютого 2021 року. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 52–54.
4. Дутка В. В. Проблема боротьби із зловживаннями у процедурі банкрутства. *Теоретико-методологічні засади правознавчих та суспільних наук: історія становлення та сучасні тенденції* : матеріали міжнародної спеціалізованої наукової конференції, м. Тернопіль, 19 березня 2021 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2021. С. 47–49.
5. Дутка В. В. До питання про джерела права неспроможності (банкрутства). *Сучасні наукові дослідження: соціально-політичний та правовий виміри* : матеріали I Міжнародної спеціалізованої наукової конференції, м. Полтава, 23 квітня 2021 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2021. С. 84–86.

ANNOTATION

Dutka V. V. Abuse of rights in a bankruptcy case. – The qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law (Doctor of Philosophy) in specialty 12.00.04 – Economic Law, Economic Procedural Law (081 – Law). – Donetsk state university of internal affairs. – Mariupol, 2021.

The thesis is devoted to the study of abuse of rights in a bankruptcy case. The work is the first comprehensive monographic study in Ukraine on the abuse of rights in bankruptcy, which contains new theoretical and practical provisions and recommendations for improving national legislation to combat abuse of rights in bankruptcy.

The complexity and complexity of the legal regulation of bankruptcy proceedings has a double negative effect: those participants in the case who do not have sufficient experience in such cases often make mistakes in their activities, and, conversely, those participants, who are aware of all the intricacies of the bankruptcy process, often use it not “for good” but to abuse their rights.

The concept of abuse of rights in a bankruptcy case is revealed, which is proposed to be defined as unscrupulous behavior of participants in bankruptcy proceedings, which consists in the use of legal norms to satisfy their own interests or to the detriment of other parties and society.

The subjects of abuse of rights in the bankruptcy case are characterized. In addition to the main participants in the bankruptcy case – the debtor, creditors and the trustee, abuse of rights in the bankruptcy case may be other, situational participants in the case – the auction organizer, founders (participants) of the debtor, and so on. But due to the fact that such participants, as a rule, meet in cases sporadically, much less often than the main participants, then there are fewer abuses on their part. It is emphasized that the range of subjects of abuse of rights in a bankruptcy case depends on the stage of the case. In particular, only the debtor and creditors can abuse the right to initiate bankruptcy proceedings. At

all other stages of a bankruptcy case, the subject of the abuse of rights is the party to such a case. It is substantiated that after the opening of bankruptcy proceedings, the subject of abuse of rights may be a person in respect of whom there is a court decision recognizing the relevant entity as a party to the case.

The classification of abuse of rights in the bankruptcy case has been carried out. The classification of abuse of rights in a bankruptcy case according to the following criteria is proposed: by stages of proceedings; by subjects; by number of persons; depending on the category of cases; depending on the legal consequences; by its content; depending on the form in which the abuse is committed, depending on the focus on the task of harm.

Features of abuse of rights at different stages of bankruptcy proceedings are described, in particular: abuse of rights at the stage of opening bankruptcy proceedings, abuse of rights at the stage of disposition of the debtor's property, abuse of rights during reorganization and liquidation proceedings.

The abuse of the right to initiate bankruptcy proceedings is investigated, the reasons for which debtors and creditors use the bankruptcy procedure not for lawful purposes are revealed. Based on the analysis of the legislative provisions on the exemption of debtors from paying court fees for filing an application for bankruptcy (insolvency), the author emphasizes that the fact of exemption of debtors from court fees for filing an application for bankruptcy is not only unjustified luxury for our state, but also once again contributes to the abuse of the right to initiate bankruptcy proceedings by unscrupulous debtors. It is emphasized that the Code of Ukraine on bankruptcy proceedings (hereinafter – the Bankruptcy Code) has facilitated access to bankruptcy proceedings, thus further simplifying the opportunities for unscrupulous creditors to use bankruptcy as a tool for raider seizure of the enterprise. It has been established that the fact of debtors' exemption from paying court fees for filing an application for bankruptcy proceedings is not only an unjustified luxury for our state, but also once again contributes to the abuse of the right to initiate bankruptcy proceedings by unscrupulous debtors. In order to reduce the number of cases of abuse of the

right to initiate bankruptcy proceedings, it is argued that it is necessary to complicate the conditions for initiating bankruptcy proceedings by returning to the provisions of the Law of Ukraine “On Restoration of Debtor’s Solvency or Recognition of Debtor’s Bankruptcy”. In contrast to the abuse of the right to initiate bankruptcy proceedings, it can be called the abuse by creditors of the right to declare (or rather – not declare) their claims against the debtor.

It is argued that in the procedure of disposition of property abuse of rights takes place by the debtor, property manager and creditors. However, the amount of abuse of rights by the property manager and creditors is insignificant due to the small amount of rights of these participants in the bankruptcy case at the stage of property disposal. Emphasized that the said stage a significant role in identifying and combating abuse of rights by the debtor plays a trustee in bankruptcy that the analysis of financial and economic activity of the debtor shall take measures to stop actions that cause deterioration in the financial condition of the debtor, taking steps on filling future liquidation mass (by appealing to the commercial court with statements of claim or with the corresponding petitions).

It is substantiated that due to the priority of the reorganization procedure and the absence of deadlines for reorganization in the Bankruptcy Code, there is a high risk of abuse of the right to reorganization, especially when the majority of the creditors’ committee are debtor-friendly creditors.

The stage of liquidation of the bankrupt is not only the most common option for ending the bankruptcy case, but also the stage at which almost the most violations and abuses by the parties to such a case are allowed, because it is in this procedure that the bankrupt’s property is sold. Prevention of abuse of rights at this stage is entrusted to the court as a special participant in the bankruptcy case, and the liquidator, to whom the rights of the head of the bankruptcy are transferred.

Procedural abuses in the bankruptcy case have been investigated. Abuses of procedural rights in a bankruptcy case should include: abuse of the right to appeal and cassation appeal, which increases the duration of bankruptcy proceedings;

abuse of procedural rights, the list of which is given in Part 2 of Art. 43 of the Economic Procedural Code of Ukraine (hereinafter – the EPC of Ukraine); actions of the participants in the bankruptcy case (not covered by Part 2 of Article 43 of the EPC of Ukraine), which contradict the norms of economic procedural legislation; abuse of rights in the automated distribution of bankruptcy cases and related disputes between judges.

The mechanism of combating abuse of rights in the bankruptcy case is revealed, which is proposed to be defined as the process of regulating the behavior of participants in insolvency (bankruptcy) by applying measures to prevent, stop abuse of rights in the bankruptcy case and restore violated rights.

The invalidation of the debtor's transactions is described as a measure to counteract the abuse of rights in a bankruptcy case. It is emphasized that manipulation of the debtor with his property by committing transactions aimed at the alienation of their property assets may violate the rights of an unlimited number of other entities. However, the debtor's transactions may also have a different purpose than the alienation of their property assets. Such transactions may include fictitious agreements with debtor-friendly creditors in order for such creditors to obtain an overwhelming majority of votes at creditors' meeting and, as a result, gain full control over the debtor's bankruptcy proceedings through such creditors.

Key words: bankruptcy, insolvency, abuse of rights, bankruptcy case, abuse of procedural rights, invalidation of the debtor's transactions, economic litigation.

AUTHOR'S REFERENCE LIST

Articles in scientific professional journals and scientific periodical another state:

1. Dutka, V. V. (2019) Do pytannia pro poniattia zlovzhyvannia pravom u protseduri bankrutstva [*On the question of the concept of abuse of rights in*

bankruptcy proceedings]. Yurydychna nauka. 2019. №7. S. 277–281. [in Ukrainian].

2. Dutka, V. V. (2020) Zlovzhyvannia pravamy na riznykh etapakh spravy pro bankrutstvo [*Abuse of rights at different stages of the bankruptcy case*]. Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii. 2020. № 3. S. 22–24. [in Ukrainian].

3. Dutka, V. V. (2020) Zlovzhyvannia pravom na initsiiuvannia provadzhennia u spravi pro bankrutstvo [*Abuse of the right to initiate bankruptcy proceedings*]. Yurydychna nauka. 2020. №1. S. 309–316. [in Ukrainian].

4. Dutka, V. V. (2020) Sub'iekty zlovzhyvannia pravom u spravi pro bankrutstvo [*Subjects of abuse of rights in bankruptcy*]. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2020. № 4(32). Vol. 3. C. 33–39.[in Ukrainian].

5. Dutka, V. V. (2021) Sanatsiia borzhnyka do vidkryttia provadzhennia u spravi pro bankrutstvo [*Rehabilitation of the debtor before the opening of bankruptcy proceedings*]. Ekonomika ta pravo. 2021. № 1. S. 96–101. [in Ukrainian].

Publications of approbations of scientific results:

1. Dutka, V. V. (2019) Pravochny yak forma zlovzhyvannia pravom u protseduri bankrutstva [*Deal as a form of abuse of rights in bankruptcy proceedings*]. Pravo yak efektyvnyi suspilnyi rehuliator : Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Lviv, 15–16 liutoho 2019 r. Lviv : Zakhidnoukrainska orhanizatsiia «Tsentr pravnychkykh initsiatyv», 2019. S. 56–59. [in Ukrainian].

2. Dutka, V. V. (2020) Zainteresovani osoby yak sub'iekty zlovzhyvannia pravom u protseduri bankrutstva [*Interested persons as subjects of abuse of rights in bankruptcy proceedings*]. Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku derzhavy i prava : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Lviv, 19–20 chervnia 2020 r. Lviv : Zakhidnoukrainska orhanizatsiia «Tsentr pravnychkykh initsiatyv», 2020. S. 41–44. [in Ukrainian].

3. Dutka, V. V. (2021) Vidnovliuvalni protsedury, shcho zastosovuiutsia do neplatospromozhnoho borzhnyka [*Recovery procedures applied to the insolvent debtor*]. Suchasni problemy pravovoi systemy ta derzhavotvorennia v Ukraini : Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Zaporizhzhia, 26–27 liutoho 2021 roku. Zaporizhzhia : Zaporizka miska hromadska orhanizatsiia «Istyna», 2021. S. 52–54. [in Ukrainian].

4. Dutka, V. V. (2021) Problema borotby iz zlovzhyvanniamy u protseduri bankrutstva [*The problem of combating abuse in bankruptcy proceedings*]. Teoretyko-metodolohichni zasady pravoznavchych ta suspilnykh nauk: istoriia stanovlennia ta suchasni tendentsii : materialy mizhnarodnoi spetsializovanoi naukovoii konferentsii, m. Ternopil, 19 bereznia 2021 r. / Mizhnarodnyi tsentr naukovykh doslidzhen. Vinnytsia : Yevropeiska naukova platforma, 2021. S. 47–49. [in Ukrainian].

5. Dutka, V. V. (2021) Do pytannia pro dzherela prava nespromozhnosti (bankrutstva) [*On the question of the sources of the right of insolvency (bankruptcy)*]. Suchasni naukovy doslidzhennia: sotsialno-politychnyi ta pravovy vymiry : materialy I Mizhnarodnoi spetsializovanoi naukovoii konferentsii, m. Poltava, 23 kvitnia 2021 r. / Mizhnarodnyi tsentr naukovykh doslidzhen. Vinnytsia : Yevropeiska naukova platforma, 2021. S. 84–86. [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВАМИ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО.....	17
1.1. Поняття зловживання правами у справі про банкрутство.....	26
1.2. Суб'єкти зловживання правами у справі про банкрутство.....	44
1.3. Класифікація зловживання правами у справі про банкрутство.....	59
Висновки до розділу 1.....	70
РОЗДІЛ 2. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВАМИ НА РІЗНИХ СТАДІЯХ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО.....	75
2.1. Зловживання правами на стадії відкриття провадження у справі про банкрутство	75
2.2. Зловживання правами на стадії розпорядження майном боржника.....	89
2.3. Зловживання правами під час застосування процедур санації та ліквідації.....	102
Висновки до розділу 2.....	117
РОЗДІЛ 3. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО ТА ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОВЖИВАННЯМ ПРАВАМИ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО.....	121
3.1. Зловживання процесуальними правами у справі про банкрутство.....	121
3.2. Заходи протидії зловживанням правами у справі про банкрутство.....	135
3.3. Визнання недійсними правочинів боржника як захід протидії зловживанню правами у справі про банкрутство.....	152
Висновки до розділу 3.....	167

	15
ВИСНОВКИ.....	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	171
ДОДАТКИ.....	201

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

гл. – глава

ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України

ЄСІТС – Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

Закон про банкрутство – Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»

КУзПБ – Кодекс України з процедур банкрутства

п. – пункт

ПАТ – публічне акціонерне товариство

ПрАТ – приватне акціонерне товариство

ст. – стаття

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю

ЦК України – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Правове регулювання банкрутства є досить складним з огляду на поєднання в ньому норм матеріального та процесуального права. У свою чергу, матеріальне право, яке регулює відносини неплатоспроможності, не обмежується лише нормами господарського права, але включає в себе також норми цивільного, трудового, адміністративного права тощо. Комплексний характер відносин неплатоспроможності зумовлює складності у практичному застосуванні процедур банкрутства, у зв'язку з чим мають місце колізії та прогалини у правовому регулюванні даних правовідносин.

Законодавство про банкрутство в Україні постійно знаходиться у процесі реформування. Це обумовлено пошуком оптимальної моделі банкрутства і прагненням законодавця усунути можливості для зловживань учасниками справи про банкрутство. Значну роль у цьому процесі відіграє Верховний Суд, який у своїй практиці намагається усунути колізії та прогалини у законодавстві про банкрутство. Проте така діяльність законодавця та Верховного Суду не завжди оперативно реагує на нові виклики у процедурі банкрутства.

Ключовою проблемою у справі про банкрутство є зловживання правами учасниками справи, які своїми діями або бездіяльністю дискредитують саму ідею Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) – відновлення платоспроможності боржника та погашення вимог кредиторів.

Зловживання правами у справі про банкрутство розбалансовує механізм банкрутства, а відтак окремі інститути права неспроможності використовуються на шкоду іншим учасникам. Зокрема, наслідками зловживання правами у процедурі банкрутства є: затягування судового розгляду даної категорії справ (деякі з них тривають понад десять років),

блокування роботи та рейдерські захоплення підприємств – боржників, неповернення кредитів тощо.

Наведені обставини зумовлюють необхідність комплексного дослідження зловживання правами у справі про банкрутство, а також вироблення системи заходів протидії таким зловживанням, що і вплинуло на вибір теми дисертаційного дослідження.

У вітчизняній юридичній доктрині питання удосконалення правового регулювання відновлення платоспроможності боржника та визнання його банкрутом неодноразово опинялися у центрі уваги науковців та практиків. Зокрема, слід відзначити праці таких вчених, як: О.А. Беяневич, О.М. Бірюкова, А.А. Бутирського, І.А. Бутирської, Л.І. Грабован, В.В. Джуна, О.В. Васьковського, І.О. Вечірка, Ю.В. Кабенюк, Я.О. Левшиної, С.В. Мінковського, Б.М. Полякова, П.Д. Пригузи, В.В. Радзивілюк, Л.Г. Талана та інших. Серед науковців, які обрали предметом своїх досліджень питання удосконалення господарського та господарського процесуального права загалом та протидії зловживанням правами зокрема, слід відзначити: Б.В. Деревянка, А.В. Катрич, Л.М. Ніколенко, О.П. Подцерковного, В.В. Рєзнікову, А.В. Смітюха, Т.В. Степанову, В.С. Щербину та інших. Поряд з цим, у дослідженнях вказаних вчених недостатньо уваги приділяється сутності та протидії зловживанням правами у справі про банкрутство, що свідчить про актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Донецького державного університету внутрішніх справ за темами «Розвиток господарсько-правового забезпечення сучасної економіки» (держреєстрація № 0102U006758) й «Актуальні проблеми цивільного та господарського права», де автором проведено дослідження зловживання правами у справі про банкрутство та розроблено відповідні пропозиції щодо удосконалення законодавства про банкрутство.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є розробка теоретичних положень щодо зловживання правами у справі про банкрутство, здійснення класифікації зловживання правами у даній категорії справ, виявлення характерних особливостей найбільш поширених видів таких зловживань, а також розробка пропозицій та рекомендацій щодо протидії зловживанням правами у справі про банкрутство.

Мета дослідження обумовила формулювання і вирішення наступних завдань:

- розкрити поняття зловживання правами у справі про банкрутство;
- охарактеризувати суб'єктів зловживання правами у справі про банкрутство;
- здійснити класифікацію зловживання правами у справі про банкрутство;
- розкрити зловживання правами на стадії відкриття провадження у справі про банкрутство;
- охарактеризувати зловживання правами на стадії розпорядження майном боржника;
- розкрити зловживання правами під час застосування процедур санації та ліквідації;
- охарактеризувати зловживання процесуальними правами у справі про банкрутство;
- визначити заходи протидії зловживанням правами у справі про банкрутство;
- охарактеризувати визнання недійсними правочинів боржника як захід протидії зловживанням правами у справі про банкрутство.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом.

Предметом дослідження є зловживання правами у справі про банкрутство.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. В основу методології дослідження покладено діалектичний метод пізнання, що дає змогу розглядати досліджувані процеси та явища в їхньому розвитку та взаємозв'язку. Системно-структурний метод застосовувався, зокрема, для визначення місця зловживання правами у справі про банкрутство у системі національного права, при побудові системи класифікації зловживання правами у справі про банкрутство. Формально-логічний метод використовувався при дослідженні існуючих у науці підходів до визначення поняття зловживання правами та вироблення авторської дефініції «зловживання правами у справі про банкрутство». За допомогою історичного методу було проаналізовано еволюцію правового регулювання застосування до неплатоспроможних боржників процедур банкрутства, а також застосування окремих заходів протидії зловживанням правами у справі про банкрутство. Порівняльно-правовий метод використовувався під час порівняння положень законодавства про банкрутство та цивільного законодавства в частині правового регулювання визнання недійсними правочинів боржника.

Теоретичну основу дослідження, крім праць вищезазначених вчених, склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців: Н.Л. Буроменської, А.Х. Гольмстена, Ю.О. Громенко, С.М. Грудницької, С.В. Жукова, К.О. Калаченкової, В.І. Крата, І.В. Спасибо-Фатєєвої, О.В. Титової, А.Н. Трайніна, Г.Ф. Шершеневича та інших.

Емпіричну основу наукового дослідження склали нормативно-правові акти, зокрема: Конституція України, Кодекс України з процедур банкрутства, Господарський кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний кодекс України, інші нормативно-правові акти, матеріали судової практики судів першої та апеляційної інстанцій, Верховного Суду, а також рішення Європейського суду з прав людини.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням зловживання правами у

справі про банкрутство, в якому містяться нові теоретико-практичні положення та рекомендації щодо удосконалення національного законодавства в частині протидії зловживанням правами у справі про банкрутство. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає у наступному:

у перше:

- запропоновано визначення поняття «зловживання правами у справі про банкрутство» як недобросовісної поведінки учасників провадження у справі про банкрутство, яка полягає у використанні правових норм для задоволення власних інтересів або на шкоду інтересам інших учасників справи та суспільства;

- надано визначення поняття «механізм протидії зловживанням правами у справі про банкрутство», під яким слід розуміти процес регулюючого впливу на поведінку учасників відносин неплатоспроможності (банкрутства) шляхом застосування заходів, спрямованих на попередження, припинення зловживання правами у справі про банкрутство, а також на відновлення порушених прав;

- аргументовано, що зловживати правом на ініціювання справи про банкрутство можуть тільки боржник та кредитори, а стосовно інших суб'єктів, то обґрунтовано, що вони можуть зловживати правами тільки коли провадження у справі про банкрутство вже відкрито, і коли є ухвала суду про визнання відповідного суб'єкта учасником справи;

удосконалено положення щодо:

- класифікації зловживання правами у справі про банкрутство, а саме запропоновано її здійснювати за такими критеріями, як: за стадіями провадження; за суб'єктами; за кількістю осіб; залежно від категорії справ; залежно від правових наслідків; за змістом; залежно від форми, в якій вчиняється зловживання, залежно від спрямованості на завдання шкоди;

- процедури розпорядження майном боржника у справі про банкрутство шляхом аргументації того, що у даній процедурі зловживання

правами має місце з боку боржника, розпорядника майна та кредиторів. Однак, обсяг зловживань правами з боку розпорядника майна та кредиторів є незначним через невеликий обсяг прав цих учасників справи про банкрутство на стадії розпорядження майном;

- процедури санації у справі про банкрутство, а саме обґрунтовано, що у зв'язку з пріоритетністю процедури санації та відсутністю в КУзПБ граничних строків такої процедури, існує великий ризик зловживання правом на санацію з боку недобросовісних боржників та дружніх до них кредиторів;

- ліквідаційної процедури у справі про банкрутство шляхом обґрунтування того, що запобігання зловживанню правами на цій стадії покладається на суд як на особливого учасника справи про банкрутство, та ліквідатора, до якого переходять права керівника банкрута;

- зловживань процесуальними правами у справі про банкрутство, а саме аргументовано, що до таких зловживань слід віднести: зловживання правом на апеляційне та касаційне оскарження, що збільшує тривалість розгляду справи про банкрутство; зловживання процесуальними правами, перелік яких наведено у ч. 2 ст. 43 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України); дії учасників справи про банкрутство (не охоплюються ч. 2 ст. 43 ГПК України), які суперечить нормам господарського процесуального законодавства; зловживання правами при автоматизованому розподілі справ про банкрутство та пов'язаних з ними спорів між суддями;

- заходів протидії зловживанню правами у справі про банкрутство шляхом аргументації того, що підстави для закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи, передбачені ч. 7 ст. 123 КУзПБ, є заходами протидії зловживанню правами у справі про неплатоспроможність фізичної особи;

дістали подальшого розвитку положення щодо:

- умов для відкриття провадження у справі про банкрутство шляхом аргументації тощо, що з метою зменшення кількості випадків зловживання

правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство, такі умови слід ускладнити;

- ролі арбітражного керуючого на стадії розпорядження майном боржника шляхом аргументації того, що на цій стадії суттєву роль у виявленні та протидії зловживанням з боку інших учасників справи відіграє арбітражний керуючий, який за результатами аналізу фінансово-господарської діяльності боржника вживає заходів щодо припинення дій, що спричиняють погіршення фінансового стану боржника, вживає заходів щодо наповнення майбутньої ліквідаційної маси (шляхом звернення до господарського суду з позовними заявами або з відповідними клопотаннями);

- боротьби зі зловживанням правом на апеляційне та касаційне оскарження у справі про банкрутство шляхом наголошення на необхідності якнайшвидшого запуску Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи для боротьби із такими зловживаннями;

- інституту визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство через аргументацію того, що маніпуляції боржника з своїм майном шляхом вчинення правочинів, спрямованих на відчуження своїх майнових активів, можуть порушити права необмеженої кількості інших суб'єктів. Однак правочини боржника можуть мати також іншу мету, ніж відчуження своїх майнових активів. До таких правочинів можна віднести фіктивні договори із дружніми до боржника кредиторами з метою отримання такими кредиторами переважної більшості голосів на зборах кредиторів, і, як наслідок, отримання повного контролю над процедурою банкрутства з боку боржника через таких кредиторів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційне дослідження містить матеріали, придатні для використання:

- у науково-дослідній сфері – під час подальших досліджень зловживання правами у справі про банкрутство;

– у нормотворчій діяльності – при підготовці та внесенні змін до законодавства України про банкрутство (неплатоспроможність);

– в освітньому процесі – під час викладання дисциплін «Право неспроможності (банкрутства)», «Господарське право», «Господарське процесуальне право» та інших дисциплін господарсько-правового циклу, а також при підготовці навчальних посібників, підручників, науково-практичних видань, методичних рекомендацій для науковців, практикуючих юристів, викладачів, аспірантів, курсантів та студентів закладів вищої освіти та наукових установ з юридичних спеціальностей (довідка Чернівецької обласної організації Недержавної громадської організації Товариство «Знання» від 27 січня 2021 року);

– у правозастосовній діяльності – результати дослідження можуть бути використанні під час виявлення та протидії зловживанням правами у справах про банкрутство (довідка Товариства з обмеженою відповідальністю «Полістар» від 15 лютого 2021 року, довідка Адвокатського бюро «Максима Мілашевського «Ін-Легіс» від 23 лютого 2021 року)

Особистий внесок здобувача. Основні наукові результати отримані дисертантом самостійно на основі аналізу та критичного осмислення нормативно-правової бази, вивчення вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, а також практики застосування законодавства про банкрутство. Всі опубліковані праці належать особисто автору.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні та прикладні положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися на 5 міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Право як ефективний суспільний регулятор» (Львів, 2019); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (Львів, 2020); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (Запоріжжя, 2021); Міжнародній

спеціалізованій науковій конференції «Теоретико-методологічні засади правознавчих та суспільних наук: історія становлення та сучасні тенденції» (Тернопіль, 2021); I Міжнародній спеціалізованій науковій конференції «Сучасні наукові дослідження: соціально-політичний та правовий виміри» (Полтава, 2021).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційної роботи опубліковано у 10 наукових публікаціях, з яких 5 статей опубліковано у наукових фахових періодичних виданнях (1 – у науковому періодичному виданні іншої держави), 5 тез доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою та завданнями дослідження. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 206 сторінок, з них основного тексту – 160 сторінок, робота містить список використаних джерел із 218 найменувань та 4 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВАМИ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

1.1. Поняття зловживання правами у справі про банкрутство

Метою будь-якого закону є впорядкування суспільних відносин таким чином, щоб забезпечити належну поведінку всіх учасників таких правовідносин. Разом з тим, доводиться констатувати, що чим складнішим є правове регулювання суспільних відносин, тим більше зловживань допускають учасники відповідних правовідносин. Справи про банкрутство – одна з найскладніших та найзаплутаніших категорій господарських справ, що має подвійний негативний ефект: ті учасники справи, які не мають достатнього досвіду у подібних справах, часто допускають помилки у своїй діяльності, і, навпаки, ті учасники, які обізнані з усіма тонкощами конкурсного процесу, часто використовують це не «на благо», а з метою зловживання відповідними правами [58, с. 277]. У зв'язку з цим, актуальним видається дослідження сутності та ознак зловживання правами у процедурі банкрутства.

Без реформування законодавства про банкрутство, з одного боку, Україна не зможе ефективно здійснювати ринкові перетворення, а з іншого – певні проблеми будуть виникати і за межами території країни при необхідності захисту своїх інтересів та майнових прав українських підприємців [10, с. 137]. О. Бринцев слушно зауважує, що в умовах перманентної політичної та соціально-економічної турбулентності в державі на тлі невисокого рівня правової свідомості суспільства майже кожний крок у бік зменшення поля імперативного державного регулювання геометрично збільшує поле вірогідності зловживань правом [14, с. 71]. Разом з тим, законодавець «тримає курс» на зниження рівня державного регулювання, що не завжди позитивно впливає на господарські правовідносини.

Л. Шестопалова зазначає, що слово «зловживання» доволі активно використовується правотворцем у багатьох галузях законодавства і входить до складу різних юридичних термінів, у тому числі на позначення окремих видів правовідносин. «Зловживання правом» – суб'єктивним правом (в однині) у законодавстві трапляється не так часто, як «зловживання правами» в узагальненому значенні. В усіх нормативно-правових актах незалежно від галузі законодавець негативно ставиться до будь-якого зловживання та забороняє вчиняти діяння з його ознаками, які можуть бути кваліфіковані як правопорушення і тягнути за собою юридичну відповідальність [211, с. 191].

У межах даної роботи нами буде використовуватися узагальнений термін «зловживання правами», оскільки у справі про банкрутство, провадження в якій регулюється нормами і матеріального, і процесуального права, найчастіше учасники зловживають не лише одним правом (матеріальним чи процесуальним), а, як правило, одразу декількома категоріями прав. У зв'язку з цим використання узагальненого терміну «зловживання правами» видається більш доцільним у межах нашого дослідження. Крім того, сам КУЗПБ оперує поняттям «зловживання правами» (у контексті підстав для відсторонення арбітражного керуючого).

Як відзначає І.В. Спасибо-Фатєєва, дії особи, яка має суб'єктивне право, можуть розцінюватися по-різному залежно від мети, яку вона ставить перед собою. Це може бути нормальний режим здійснення цього права, а може бути аномальний режим, який отримав назву «зловживання правом» [176, с. 166]. Дійсно, одна і та сама дія чи бездіяльність особи може бути розцінена і як зловживання, і як нормальне здійснення своїх прав, при чому зовнішня форма вираження такої дії чи бездіяльності нічим не відрізняється, різниця полягає у меті відповідної поведінки, і межа тут дуже тонка.

Також у науковій літературі існує думка, що оскільки заборона зловживання правом є принципом реалізації суб'єктивних прав, межею правових можливостей, то вихід за ці межі не є порушенням чогось, а

переходом у сферу, де немає права, що підлягає захисту, але й немає порушення заборони з відповідним покаранням [88, с. 122]. Разом з тим, як відзначається у науковій літературі, принципи права не є беззаперечною догмою, оскільки неможливо передбачити всі можливі ситуації [23, с. 33]. Оскільки зловживання правом – не правопорушення, а особливий вид правової поведінки, загальними правовими наслідками зловживань варто вважати такі санкції, які не будуть пов'язані з додатковими обтяженнями для суб'єкта зловживання, але сприятимуть відновленню наявного до зловживання становища [76].

Від звичайного правопорушення (делікту, злочину) зловживання відрізняються своєю головною сутнісною ознакою – формальною або квазі-правомірністю. Зловживання правом є ніби правомірним діянням, оскільки не порушуються спеціальні правові норми. Насправді ж зловживач своїми діями лише створює видимість правомірності вчинюваного ним діяння, а для того щоб створити таку видимість, він використовує надані йому державою права і обов'язки всупереч їхньому призначенню [168, с. 116–117].

В.В. Резнікова зловживанням правом пропонує визначати як вольову та усвідомлену діяльність (дії) суб'єкта з недобросовісної реалізації свого суб'єктивного права не за його призначенням, що заподіює шкоду суспільним інтересам та/або особистим інтересам третіх осіб чи створює реальну загрозу її заподіяння при формальній правомірності такої діяльності (дій) [157, с. 34].

На думку Д.О. Тихомирова та Н.П. Харченко, під зловживанням правом можна розуміти особливий вид правової поведінки, який виражається у діяннях по використанню особами своїх прав у недозволені або не передбачені правотворцем способи, що суперечать призначенню права, формально не порушуючи його, внаслідок чого може завдаватись шкода інтересам суспільства, держави або окремої особи, при чому здебільшого юридична відповідальність за такі діяння не настає (існують

винятки у рамках діянь, які порушують інтереси, що прямо охороняються законом, а отже, в даному випадку діяння будуть відноситись до одного з виду правопорушень: цивільні, сімейні, господарські тощо) [184, с. 29].

Наведена вище думка була висловлена у 2016 році, коли дійсно майже всі зловживання правами залишалися без належного реагування. Але набуття чинності у 2017 році новими редакціями процесуальних кодексів, а також активна правозастосовча у цьому питанні практика Верховного Суду в останні роки вивела боротьбу із зловживаннями правами на новий рівень, у тому числі і у справах про банкрутство.

Господарський кодекс України використовує слово «зловживання», але у контексті зловживання монопольним становищем на ринку (ст.ст. 5, 29) та зловживання службовими повноваженнями посадової особи (ч. 2 ст. 89) [35].

Частина 3 ст. 13 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) передбачає, що не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах [206]. Аналіз наведеної норми права показує, що зловживання правом може проявлятися у різних формах, а саме: має на меті завдання коди іншій особі (шикана) та зловживання правом в інших формах без визначеного переліку.

У науковій літературі відзначається, що особливою формою зловживання правом є шикана (від німецького *Schikane* – причіпка), тобто – дії уповноваженого суб'єкта по реалізації належного йому права, що здійснюються з прямим наміром завдати шкоди іншій особі, причому мета завдати шкоди може бути не єдиною, якщо зловживання дозволяє задовольнити також інший інтерес [214, с. 131]. Інші форми зловживання правом, на відміну від шикани, характеризуються відсутністю прямого умислу на спричинення шкоди [174, с. 56].

М.О. Стефанчук зазначає, що для кваліфікації дій особи як шикани значення має і намір, тобто умисел поведінки управомоченої особи. Так, на умисел може посилатися позивач (потерпілий) для того, щоб підтвердити,

що суб'єктивне цивільне право здійснювалось лише стосовно нього і лише для заподіяння йому шкоди, при цьому будь-які інші мотиви у правопорушника були відсутні [178, с. 190–191].

П. Пригуза вказує, що шикана має бути забороненою законодавством, як наприклад, у торговому Кодексі Франції, який містить спеціальну главу, що має назву «Про банкрутство та інші злочинні діяння». Як вбачається, французький законодавець відносить саме банкрутство до злочинних діянь. При цьому кодекс визнає незаконною таку поведінку: дії, спрямовані на відстрочку судового оздоровлення підприємства; розкрадання або зменшення активів; завищення пасивів; фальсифікація бухгалтерської документації та інші, що передували банкрутству. У реаліях України, продовжує П. Пригуза, подібна поведінка, на жаль, є звичаєм. Зловживання правом на практиці продовжується навіть після відкриття справи про банкрутство, що виражається у неналежній поведінці представників боржника під час провадження у справі – зловживання процесуальними правами (невиконання судових рішень; переховування документів та відомостей про майно і господарську діяльність тощо) [148, с. 187–188].

Таким чином, шикану від інших форм зловживання правами відрізняє наявність прямого умислу на завдання шкоди іншій особі.

Також прикладом зловживання правом може бути суперечлива поведінка – естопель. Принцип «естопель» (заборона суперечливої поведінки) означає категоричне заперечення такої поведінки сторони в процесі, якою вона перекреслює те, що попередньо було нею визнано в цьому та/або іншому судовому процесі. За своєю природою – це прояв загального принципу недопустимості зловживання правом. Сторона, яка вчиняє дії або робить заяви у спорі, що суперечить тій позиції, яку вона займала раніше, не повинна отримати перевагу від своєї непослідовної поведінки [159, с. 129].

Так, у межах справи про банкрутство публічне акціонерне товариство (далі – ПАТ) «М.» розглядалися вимоги особи про стягнення заборгованості

із заробітної плати, середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні, компенсації втрати частини доходів у зв'язку з порушенням термінів їх виплати, індексації заробітної плати в загальному розмірі 152 114,57 грн.

Як встановлено судом апеляційної інстанції, позивач вказує, що розрахунок середнього заробітку ним проводився не виходячи з останніх двох місяців роботи, що передують звільненню (жовтень-листопад 2014 року), як передбачено Порядком обчислення середньої заробітної плати, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 100 від 8 лютого 1995 року, а виходячи із нарахованої заробітної плати у червні та липні 2014 року, оскільки це останні місяці коли він виконував роботу у відповідача.

Водночас, в поданих апеляційному суду поясненнях позивач зазначає, що звільнився з роботи 1 грудня 2014 року і в цей день він працював.

Колегія суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду з цього приводу зазначила, що заперечення позивача своїх попередніх пояснень у відзиві є порушенням згаданого скаржником принципу «естопель», який означає категоричне заперечення такої поведінки сторони в процесі, якою вона перекреслює те, що попередньо було нею визнано в цьому та/або іншому судовому процесі [131].

Разом з тим, у власне справах про банкрутство принцип «естопель» поки не набув поширеного значення, але у майбутньому застосування даного принципу вбачається перспективним, оскільки учасники провадження у справі про банкрутство досить часто поводять себе таким чином, що одними діями суперечать своїй попередній поведінці.

Верховний Суд у своїй постанові від 10 лютого 2021 року у справі № 754/5841/17 наголошує, що приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили. Про

зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що:

особа (особи) «використовувала/використовували право на зло»;

наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чий права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів/умов безпосередньо залежить від дій іншої особи інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають);

враховується правовий статус особи/осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин) [128].

Частина 3 ст. 13 ЦК України нещодавно була предметом перегляду у Конституційному Суді України. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 58 Конституції України ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення [86]. У зв'язку з цим виникло питання про відповідність ч. 3 ст. 13 ЦК України частині 2 ст. 58 Конституції України.

Так, у справі за конституційною скаргою Публічного акціонерного товариства акціонерний комерційний банк «Індустріалбанк» щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 13, частини третьої статті 16 Цивільного кодексу України, Конституційний Суд України встановив наступне.

Оцінюючи частину третю статті 13 та частину третю статті 16 Кодексу на відповідність приписам частини другої статті 58 Основного

Закону України, Конституційний Суд України констатує, що ці приписи Кодексу не визначають дій особи як правопорушення за цивільним правом або як іншу умову для притягнення особи до цивільно-правової відповідальності. Оспорювані приписи Кодексу встановлюють для учасників цивільних відносин заборону порушувати межі здійснення цивільних прав, а також дають суду можливість відмовити в захисті цивільного права в разі порушення особою вимог частин другої – п'ятої статті 13 Кодексу. Тобто ці приписи Кодексу містять вказівку на юридичні наслідки дій особи, що їх не може бути кваліфіковано як умови, підстави або міри цивільно-правової відповідальності.

Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що частина третя статті 13, частина третя статті 16 Кодексу не суперечать частині другій статті 58 Конституції України [166].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод закріплює заборону зловживання правом у ст. 17: «Жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції» [84]. Як вказує Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїй практиці, вона посилається на своє звичайне значення відповідно до загальної теорії права, а саме – шкідливе здійснення права його власником в такий спосіб, який явно не відповідає або суперечить цілям, для яких таке право надане/створене (*Miroļubovs* і інші проти Латвії, §§ 62 та 65 [215]; *S.A.S.* проти Франції [ВП], § 66 [217]).

Провадження у справах про банкрутство, як відомо, є формою господарського процесу, а тому Господарський процесуальний кодекс (далі – ГПК) України [34] є актом загального характеру, а КУзПБ [82] – спеціальним актом. 15 грудня 2017 року набула чинності нова редакція ГПК України, яка, серед інших нововведень, вперше на законодавчому рівні

закріпила категорію «зловживання процесуальними правами» та передбачила відповідальність за подібні дії.

Для науки господарського процесу поняття «зловживання процесуальними правами», «процесуальна диверсія» тощо не є новими. Так, А.В. Смітюх ще у 2005 році визначив процесуальну диверсію як деструктивну дію, що здійснюється з використанням не за призначенням процесуальних прав учасника господарської або цивільної справи, з метою максимально ускладнити противнику перемогу у правовому конфлікті в цілому або завдати шкоду його певним інтересам. Об'єктом процесуальної диверсії, продовжує науковець, можуть бути певні матеріальні блага (грошові кошти на рахунку, об'єкт нерухомості), засновницькі документи противника або певні процесуальні переваги (судова справа, в якій прогнозується швидке прийняття рішення на користь противника, або відкрите виконавче провадження) [173]. О.С. Фонова ще у 2008 році звертала увагу на те, що аналіз судової практики дає можливість зробити висновок про зростання тенденції щодо нецільового використання процесуальних прав учасниками господарського процесу, зокрема, з метою його затягування [202, с. 190].

А.В. Катрич у 2017 році наголошувала, що проблема зловживання процесуальними правами з боку учасників процесу в даний час має особливу значимість у зв'язку з тим, що нерідко особи, які беруть участь у справі, з метою безпідставного отримання необхідного їм рішення суду, затягування процесу або для інших недобросовісних цілей використовують належні їм процесуальні права всупереч їх дійсним призначенням [79, с. 65].

С. Базилевський, узагальнюючі існуючі в юридичній науці підходи до поняття зловживання процесуальними правами, вказує, що дане поняття у науковій літературі найчастіше розглядається як:

- перевищення меж процесуального права;
- вихід за межі (перевищення меж) реалізації процесуального права;

- здійснення права всупереч його призначенню (меті);
- реалізація права всупереч меті норми права;
- реалізація права всупереч меті судочинства, його завданням;
- недобросовісне використання процесуальних прав;
- використання права всупереч принципам цивільного процесу;
- різновид процесуального правопорушення;
- реалізація процесуального права за відсутності інтересу [2, с. 17].

Стаття 43 ГПК України передбачає, що учасники судового процесу та їх представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається. Частина 2 ст. 43 ГПК України передбачає орієнтовний перелік дій, що можуть визнаватися судом зловживанням процесуальними правами.

Зловживанню протиставляється добросовісність, як одна із засад цивільного законодавства. Добросовісність (п. 6 ст. 3 ЦК) – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення [129]. У свою чергу, принцип добросовісності тісно пов'язаний з доктриною *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки). З цього приводу Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у своїй постанові від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17 вказав, що «Доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), базується ще на римській максимі – «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них [135].

А.О. Ткачук у своєму дисертаційному дослідженні пропонує принцип добросовісності у цивільному судочинстві розуміти у двох значеннях. У

вужькому – як заборону зловживання цивільними процесуальними правами, і в широкому, відповідно до якого, окрім заборони зловживання процесуальними правами, до його змісту також включаються такі складові, як заборона суперечливої процесуальної поведінки (процесуальний естопель); вимога добросовісного виконання процесуальних обов'язків; заборона чинити інші протиправні перешкоди у здійсненні правосуддя (наприклад, заборона введення суду в оману; заборона використання втрачених процесуальних правомочностей тощо) [185, с. 3–4].

Поряд з цим, ГПК України не містить визначення поняття «зловживання процесуальними правами», що викликає певні труднощі у правозастосуванні. З цього приводу В.В. Рєзнікова відзначає, що «... зловживання протиставляється добрій совісті, моральності, є порушенням суб'єктивних прав у рамках належних прав, тобто виходом за межі права під впливом суб'єктивних інтересів. Відсутність єдиного доктринального розуміння, а також законодавчого визначення поняття «зловживання правом», його чітких критеріїв, зіткнення суб'єктивних прав різних осіб призводить до того, що вирішення цих питань, урегулювання цих конфліктів інтересів здійснюється судом на основі одного лише суддівського розсуду» [155, с. 162].

О.О. Мілетич пропонує визначати зловживання правом як спосіб здійснення права всупереч його основному змісту та призначенню, внаслідок застосування якого суб'єкт права завдає або намагається завдати шкоду іншим учасникам суспільних відносин [101, с. 13–14]. Н.Л. Буроменська у своєму дисертаційному дослідженні доходить висновку, що зловживання правом у публічно-правових відносинах полягає у здійсненні права суб'єктами таких правовідносин всупереч змісту права та його соціальному призначенню, внаслідок застосування якого, суб'єкт завдає або намагається завдати шкоду іншим учасникам суспільних відносин, діючи як в межах формально-правомірної поведінки, так і за її межами, всупереч

принципу верховенства права та утвердження правової держави [16, с. 219–220].

Т.С. Хохлова, досліджуючи зловживання процесуальними правами у цивільному судочинстві, визначає дану категорію як особливу форму цивільно-процесуального правопорушення, тобто умисні недобросовісні дії учасників цивільного процесу, що супроводжуються порушенням умов здійснення суб'єктивних процесуальних прав і виконуються лише з видимістю реалізації таких прав, пов'язані з обманом щодо відомих обставин справи з метою обмеження можливості реалізації або порушення прав інших осіб, які беруть участь у справі, а також перешкоджання діяльності суду щодо правильного і своєчасного розгляду та вирішення цивільної справи, що тягнуть застосування заходів цивільного процесуального примусу [205, с. 192–193].

Враховуючи, що провадження у справах про банкрутство є формою господарського процесу, то всі наведені вище зловживання процесуальними правами можуть мати місце і у процедурах банкрутства. Разом з тим, особливість провадження у справах про банкрутство полягає в застосуванні специфічних способів захисту, особливості процедури, учасників, стадій та інших елементів, відрізняючи це провадження від позовного [26, с. 106].

Цікаво, що сам КУзПБ досить мало уваги приділяє питанню зловживання правами. Так, слово «зловживання» зустрічається у КУзПБ лише два рази:

1) ч. 9 ст. 5 КУзПБ передбачає, що господарський суд відсторонює керуючого санацією від виконання ним своїх обов'язків за клопотанням боржника, кредитора або за власною ініціативою у разі: зловживання правами керуючого санацією;

2) п. 2 ч. 4 ст. 28 КУзПБ передбачає, що арбітражний керуючий може бути відсторонений господарським судом від виконання повноважень розпорядника майна, керуючого реструктуризацією, керуючого санацією, ліквідатора, керуючого реалізацією за його заявою. Відсторонення

арбітражного керуючого від виконання повноважень здійснюється господарським судом за клопотанням учасника провадження у справі або за власною ініціативою у разі: зловживання правами арбітражного керуючого.

Таким чином, власне КУзПБ передбачає можливість визнання зловживання правами тільки арбітражним керуючим, при чому це передбачено як підставу для його відсторонення, але визначення чи хоча б орієнтовного переліку дій, які можуть бути включені до зловживання правами арбітражного керуючого, КУзПБ не містить.

Через відсутність у КУзПБ визначення поняття «зловживання правами арбітражного керуючого», складною і неоднозначною є практична реалізація механізму відсторонення арбітражного керуючого на цій підставі.

Так, 9 вересня 2020 року до Господарського суду Харківської області надійшло клопотання боржника про відсторонення арбітражного керуючого Т. від виконання повноважень розпорядника майна, в якому заявник, посилаючись на приписи п. 2 ч. 4 ст. 28 КУзПБ, а саме: зловживання права арбітражного керуючого, просить суд негайно розглянути вищевказане клопотання та вирішити питання щодо відсторонення арбітражного керуючого Т. від виконання обов'язків розпорядника майна товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) «Автомобіліст 2012» у справі про банкрутство № 922/600/20.

Розглядаючи дане клопотання, Господарський суд Харківської області вказав наступне.

У своєму клопотанні боржник зазначає підстави для відсторонення розпорядника майна це зловживання правами арбітражного керуючого (пункт 2 ч. 4 ст. 28 КУзПБ).

Однак, такі підстави для відсторонення арбітражного керуючого потребують оцінки і повинні бути встановлені судом.

Як свідчить надане суду клопотання керівника боржника, свої вимоги заявник обґрунтовує неправомірним розглядом розпорядником майна Т. вимог кредитора ПАТ «Завод «Електромаш» і зводяться до незгоди

останньої з результатами розгляду таких кредиторських вимог арбітражним керуючим.

Разом з тим, ухвалою суду від 17 вересня 2020 року за результатом проведення попереднього засідання судом було, зокрема, визнано вимоги ТОВ «Афаліна» в розмірі 203379,57 грн основного боргу та на суму 21020,00 грн витрат зі сплати судового збору; ПАТ «Завод «Електромаш» в загальному розмірі 2350064,21 грн, з яких сума основного боргу складає 1522950,05 грн, інфляційних 644360,15 грн, 3% річних 182754,01 грн, в решті вимог ПАТ «Завод «Електромаш» відмовлено. Отже, судом розглянуто грошові вимоги кредитора ПАТ «Завод «Електромаш», здійснено правову оцінку заявленим вимогам та досліджено результат розгляду цих вимог розпорядником майна, про що судом постановлено відповідну ухвалу.

Таким чином, вимоги керівника боржника, викладені в клопотанні про відсторонення арбітражного керуючого вже були досліджені господарським судом і не можуть бути підставою для відсторонення арбітражного керуючого [197].

Отже, у наведеному прикладі питання оцінки дій арбітражного керуючого на предмет зловживання ним своїми правами хоча б могло бути перевірене господарським судом під час розгляду кредиторських вимог. Але у цілому, оцінити дії чи бездіяльність арбітражного керуючого на предмет зловживання ним своїми правами дуже складно.

Тому у більшості випадків не лише щодо арбітражних керуючих, але і щодо учасників справи про банкрутство загалом вживають заходів за зловживання правами не на підставі КУЗПБ, а на підставі загальних норм ГПК України.

Так, 23 листопада 2017 року ухвалою Господарського суду Запорізької області, справа № 908/2346/17, суддя К., постановлено ухвалу про повернення заяви про порушення справи про банкрутство за заявою Приватного підприємства «НОКС-ЖС» відносно ТОВ «Торговий дім

«Екохімресурс». Підставою повернення заяви стало не подання заявником доказів оплати судового збору.

24 листопада 2017 року ухвалою Господарського суду Запорізької області, справа № 908/2350/17, суддя Ч., постановлено ухвалу про повернення заяви про порушення справи про банкрутство за заявою Приватного підприємства «НОКС-ЖС» відносно ТОВ «Торговий дім «Екохімресурс». Підставою повернення заяви стало не подання заявником доказів оплати судового збору.

28 листопада 2017 року ухвалою Господарського суду Запорізької області, справа № 908/2383/17, суддя Ч., постановлено ухвалу про повернення заяви про порушення справи про банкрутство за заявою Приватного підприємства «НОКС-ЖС» відносно ТОВ «Торговий дім «Екохімресурс». Підставою повернення заяви стало не подання заявником доказів оплати судового збору.

15 січня 2018 року ухвалою господарського суду Запорізької області, справа № 908/2418/17, суддя О., постановлено ухвалу про прийняття заяви про порушення справи про банкрутство за заявою Приватного підприємства «НОКС-ЖС» відносно ТОВ «Торговий дім «Екохімресурс».

На думку кредитора ПАТ «Банк Кредит Дніпро», Заявник (ПП «НОКС-ЖС») здійснив оформлення та подання 4 (чотирьох) ідентичних за сторонами, предметом, підставою заяв до одного і того ж суду. З чого вбачається зловживання процесуальними правами Заявником, його прямий умисел до відбору конкретного судді та маніпуляції автоматизованим розподілом справ задля, ймовірно, вирішення справи в його інтересах або ж лобіювання його інтересів чи таке інше.

Господарським судом Запорізької області в ухвалі від 20 лютого 2018 року встановлено, що заяви про порушення справи про банкрутство ТОВ «Торговий дім «Екохімресурс» були подані ПП «НОКС-ЖС» у різний час і день. А не одночасно чотири заяви, як вказує заявник. Заява, за якою порушено провадження у цій справі подана заявником 04 грудня 2017 року,

тоді, як господарським судом Запорізької області вже були повернуті без розгляду зазначені вище заяви. Тобто, на день подання заяви ПП «НОКС-ЖС» про порушення справи про банкрутство ТОВ «Торговий дім «Екохімресурс» у господарському суді були відсутні вже заяви (позови) до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав. Враховуючи викладене, суд дійшов висновку, що слід відмовити ПАТ «Банк Кредит Дніпро» у задоволенні заяви про визнання дій зловживанням правами та застосування заходів процесуального примусу [191].

Хоча у наведеному прикладі заявнику і відмовлено у задоволенні заяви про визнання дій зловживанням правами, однак дана справа – яскравий приклад того, як учасники провадження у справі про банкрутство можуть зловживати своїми процесуальними правами. Враховуючи специфіку провадження у справах про банкрутство та наявність самостійного кодифікованого акту – КУзПБ, зловживати учасники даної справи можуть не лише процесуальними правами, але і правами, передбаченими КУзПБ.

Таким чином, зловживання правами у процедурі банкрутства можна визначити як недобросовісну поведінку учасників провадження у справі про банкрутство, яка полягає у використанні правових норм для задоволення власних інтересів або на шкоду інтересам інших учасників справи та суспільства.

Що стосується ознак зловживання правом у процедурі банкрутства, то в першу чергу, звернемось до ознак зловживання правом загалом. Так, Т.І. Бровченко та В.О. Миргород вказують, що до характерних ознак зловживання правом можна віднести:

- 1) здійснення особою свого суб'єктивного права не за його призначенням;
- 2) вольовий та усвідомлений характер;

3) заподіяння збитку (шкоди) охоронюваним суспільним чи особистим інтересам інших осіб або можливість його заподіяння;

4) невиразність протиправної поведінки як характерної ознаки правопорушення [15, с. 53].

Щодо ознак зловживання процесуальними правами, В.В. Резнікова визначає ними наступні: (а) зловживати процесуальними правами можуть лише ті особи, які беруть участь у справі на наділені відповідними процесуальними правами за ГПК України; (б) недобросовісна поведінка в діях осіб, які зловживають процесуальними правами в господарському процесі; (в) прихована мета зловживання такими правами, яка пов'язана з прямим умислом; (г) має бути присутнім інтерес учасника судового процесу, який зловживає правом, при оцінці відповідної поведінки. На підставі аналізу змісту норм ГПК України (ст.ст. 18 і 19) можна зробити висновок, що процесуальною можливістю зловживати процесуальними правами наділені сторони, треті особи, прокурор, представники сторін, судовий експерт, посадові особи, а також суд (судді). Зловживання процесуальними правами в господарському процесі України може здійснюватися на будь-якій стадії провадження у справі [158, с. 36].

Наведені ознаки підходять і для ознак зловживання правом у процедурі банкрутства, але з певними особливостями. Так, на думку С. Донкова, суб'єктами зловживання у справі про банкрутство можуть бути боржник, кредитори, арбітражний керуючий, орган, уповноважений управляти майном боржника, і навіть господарський суд. На переконання С. Донкова, права боржника занадто захищені відповідно до чинного законодавства, що й призводить до зловживань з боку боржника. Так, процес відновлення платоспроможності в першу чергу потрібен боржнику, оскільки це захищає його інтереси, а на відновлення платоспроможності витрачається в п'ять-шість разів більше часу, ніж під час процедури банкрутства [171]. На нашу думку, господарський суд не може бути

суб'єктом зловживання у справі про банкрутство, про що детальніше піде мова у наступному підрозділі дисертаційного дослідження.

П. Пригуза наводить наступні ознаки дій із зловживання правом при банкрутстві:

1) Шкідливий характер, оскільки це діяння, що спричиняє істотну шкоду охоронюваним законом інтересам або створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди (збитків).

2) Прямий умисел, вольовий та усвідомлений, не чесний, брехливий, недобросовісний характер.

3) Протиправний характер, під яким слід розуміти порушення особою обов'язку не вчиняти дій, спрямованих на заподіяння шкоди іншим учасникам правовідносин, що передбачено частиною третьою статті 13 ЦК України – шахрайська поведінка, в основі якої обман (виведення майна, знищення доказів).

4) Винний характер. Концепція об'єктивної вини полягає в оцінці дій або бездіяльності заподіювача шкоди (по справах його). Якщо аналіз його поведінки з точки зору розумної людини є нерозумними, не є раціональними, відхиляються від стандарту належної поведінки, вказуючи на свідомий і вільний вибір такої поведінки, очікуваним результатом якої стала шкода кредиторам, можна говорити про наявність прямого умислу. Свідоме і цілеспрямоване уникнення виконання зобов'язання, з метою не повернути кредит.

5) Об'єкт посягання – цивільні майнові (речово-правові та зобов'язальні) права та інтереси громадян, юридичних осіб (кредит, як грошовий так і товарний; заробітна плата; податки тощо).

6) Корисливий інтерес – невиконання обов'язку перед кредитором з метою задоволення власних інтересів (або заінтересованих осіб) збагачення шляхом заволодіння чужим майном без достатніх підстав і ухилення від встановлено- го порядку повернення кредиту (позики), ухилення від

виконання зобов'язань тощо, що є формою втручання у право власності кредитора, порушуючи правомірні очікування [148, с. 190].

Таким чином, зловживання правами у справі про банкрутство можна визначити як недобросовісну поведінку учасників провадження у справі про банкрутство, яка полягає у використанні правових норм для задоволення власних інтересів на шкоду інтересам інших учасників справи та суспільства.

1.2. Суб'єкти зловживання правами у справі про банкрутство

У зв'язку з тим, що інтереси неспроможного боржника та кредитора у процесі банкрутства засновані на взаємовиключних потребах отримання належного та збереження власності, загроза розорення одного з учасників ринкових відносин невідворотно призводить до виникнення конфліктної ситуації [100, с. 19]. Ще дореволюційний дослідник А. Трайнін, аналізуючи природу конкурсного процесу, вказував, що якщо з однієї сторони – в якості органу кредиторів – конкурсне управління має на меті пропорційне задоволення вимог кредиторів, то з іншого боку, неспроможність і пов'язані з нею наслідки – навіть у тому випадку, коли не порушено кримінальної справи про банкрутство, – є мірою публічної реакції, мірою, яка вносить серйозний розлад в особистий та майновий стан боржника [187, с. 12]. За умов такого конфлікту ризик зловживань правами зростає суттєво.

Провадження у справах про банкрутство здійснюється на загальних господарсько-процесуальних началах. Для даного провадження зберігають свою значимість принципи господарського процесу. Проте, специфіка провадження у справах про банкрутство істотно впливає на склад учасників господарського процесу та обсяг їх процесуальних прав [28, с. 117].

Для того, щоб досліджувати суб'єктів, які можуть зловживати правами у справі про банкрутство, необхідно перш за все, розібратися із

тим, хто власне є учасниками справи про банкрутство, адже для того, щоб правом зловживати, треба цим правом бути наділеним.

КУзПБ не наводить дефініції та ознак учасників у справі про банкрутство, натомість у ст. 1 наведено орієнтовний перелік таких осіб: «учасники у справі про банкрутство – сторони, арбітражний керуючий, державний орган з питань банкрутства, Фонд державного майна України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, представник органу місцевого самоврядування, представник працівників боржника, уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника, а також у випадках, передбачених цим Кодексом, інші учасники справи про банкрутство, щодо прав або обов'язків яких існує спір» [82].

Власне визначення поняття «учасники провадження у справі про банкрутство» дає нам наука господарського права і процесу. Так, І.А. Бутирська у своєму дисертаційному дослідженні визначає учасників провадження у справі про банкрутство як заінтересованих у результатах процесу фізичних і юридичних осіб, які вступають самостійно або залучаються господарським судом у справу про банкрутство для всебічного, повного та об'єктивного розгляду справи та наділяються у провадженні відповідними процесуальними правами та обов'язками [20, с. 2]. Я.О. Левшина пропонує суб'єктів відповідальності у процедурі банкрутства визначати як фізичних та юридичних осіб, які вчинили правопорушення у справі про банкрутство або чії протиправні дії або бездіяльність призвели до банкрутства, які не відповідають вимогам законодавства та порушують суб'єктивні права інших учасників справи про банкрутство [93, с. 64].

Для того, щоб вести мову про зловживання правом у справі про банкрутство, необхідно, перш за все, відкрити таку справу. Суб'єктами, які можуть ініціювати провадження у справі про банкрутство, є боржник та кредитори. Так, унаслідок відкриття провадження у справі про банкрутство суб'єкт господарювання набуває спеціального, за законодавством про банкрутство, статусу – статусу боржника [45, с. 50]. Відповідно, доводиться

констатувати, що не завжди боржник ініціює провадження у справі про банкрутство щодо себе з метою дійсного відновлення платоспроможності або погашення вимог кредиторів. Дуже часто причина ініціювання справи про банкрутство боржником – бажання законним шляхом ухилитися від сплати боргів.

Крім того, як зазначає Я.О. Левшина, практичне застосування процедури банкрутства виявило вкрай низький відсоток погашення вимог кредиторів, оскільки, як правило, боржник готується до процедури банкрутства, внаслідок чого намагається відчужити свої активи, залишивши особу – боржника фактично без ліквідного майна [94, с. 81].

Історично до боржників завжди ставились «підозріло», оскільки, хто як не боржник є першою особою, яку її кредитори звинувачують у її фінансових негараздах і неможливості платити по боргах. Як відомо, на теренах східних та центральноукраїнських земель, що входили до складу Російської імперії, першою пам'яткою конкурсного права був Статут про банкрутів 1800 року, якому передували кілька законопроектів (1740, 1753, 1763, 1768 років), котрі, а особливо останній, були покладені в основу названого Статуту [72]. Так, наприклад, Статут про банкрутів 1740 року передбачав злісного банкрута – такого Статут характеризував як людину, яка «поступила з ближнім своїм гірше за крадія: оскільки від нього оберігатися було неможливо» [34, с. 34].

Крім боржника, справу про банкрутство можуть ініціювати його кредитори. На думку Л. Грабован, очевидним є те, що від того, яким чином визначено статус кредиторів у справі про банкрутство, якими правами та обов'язками вони наділені, як ефективно вони можуть ними користуватися, залежить досягнення основної мети конкурсного провадження – задоволення/погашення вимог кредиторів [38, с. 52]. Беручи участь у справі про банкрутство боржника, кредитори мають на меті задоволення своїх грошових вимог [19, с. 67].

Таким чином, зловживати правом на ініціювання справи про банкрутство можуть тільки боржник та кредитори. Натомість, коли вже провадження у справі про банкрутство відкрито, коло суб'єктів, які потенційно можуть зловживати правами у такій справі, суттєво збільшується. Але тут уже важливим є набуття такими суб'єктами статусу учасника справи. Адже тільки коли особа є учасником справи, вона отримує права, якими може зловживати.

Питання моменту набуття статусу учасника провадження у справі про банкрутство є принциповим і тому вже неодноразово було предметом аналізу судів. Але єдиною у цьому питанні є позиція, що для того, щоб стати учасником справи про банкрутство, необхідною є наявність відповідної ухвали суду.

Так, наприклад, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 913/444/18, оцінюючи право товариства на подання касаційної скарги, вказав наступне. Законодавством про банкрутство, яке допускає участь у справі про банкрутство багатьох учасників провадження з різним обсягом повноважень, передбачено певну процедуру набуття кредиторами статусу учасника провадження у справі про банкрутство, яка дозволяє таким кредиторам оскаржувати прийняті у справі судові рішення, оскаржувати дії боржника, розпорядника майном, керуючого санацією, ліквідатора, звертатися про визнання недійсними угод боржника. Визнання такого статусу остаточно формалізується ухвалою суду про визнання вимог кредитора.

Станом на момент звернення з касаційною скаргою ПАТ «Д.» матеріали справи не містять судового рішення, прийнятого за результатами розгляду заяви ПАТ «Д.» про визнання грошових вимог до боржника в межах справи про банкрутство ПАТ «А.».

Відтак, за відсутності підтвердженого статусу учасника провадження справи про банкрутство та відсутності підстав вважати, що оскаржуваною в касаційному порядку ухвалою суду апеляційної інстанції вирішено питання

про права, інтереси та (або) обов'язки ПАТ «Д.», колегія суддів дійшла висновку про закриття касаційного провадження з розгляду касаційної скарги ПАТ «Д.» на ухвалу Східного апеляційного господарського суду від 04 листопада 2019 року у справі № 913/444/18 з підстав, передбачених пунктом 3 ч. 1 ст. 296 ГПК України [132].

Оскільки провадження у справах про банкрутство є формою господарського процесу, то тут можуть мати місце і зловживання процесуальними правами. Так, 5 грудня 2017 року Господарським судом Запорізької області прийнята ухвала про повернення заяви про порушення справи про банкрутство, якою було повернуто без розгляду заяву Товариства з обмеженою відповідальністю «Т.» про порушення справи про банкрутство Товариства з обмеженою відповідальністю «Н.». (справа № 908/2432/17). Аналогічні ухвали приймалися Господарським судом Запорізької області 6 грудня 2017 року (справа 908/2443/17), 7 грудня 2017 р. (справа № 908/2455/17). В подальшому, Товариство з обмеженою відповідальністю «Т.» знов звернулося до Господарського суду Запорізької області з заявою про порушення справи про банкрутство Товариства з обмеженою відповідальністю «Н.». Зазначену заяву про порушення справи про банкрутство прийнято до розгляду Господарським судом Запорізької області ухвалою від 11 грудня 2017 року (справа № 908/2462/17) та призначено підготовче засідання.

18 грудня 2017 року Господарським судом Запорізької області прийнята ухвала про порушення провадження у справі про банкрутство Товариства з обмеженою відповідальністю «Н.». Визнано безспірними вимоги Товариства з обмеженою відповідальністю «Т.» до боржника у розмірі 1 628 000 грн. основного боргу та 24 420 грн. судового збору. Введено мораторій на задоволення вимог кредиторів, введено процедуру розпорядження майном боржника.

26 січня 2018 року на адресу Господарського суду Запорізької області від Публічного акціонерного товариства «Б.» надійшла заява про визнання

дій зловживання правами та застосування заходів процесуального примусу, в якій просили визнати подання ТОВ «Т.» заяви про порушення провадження у справі про банкрутство ТОВ «Н.» зловживанням процесуальним правом, справа № 908/2462/17, накласти на ТОВ «Т.» штраф у розмірі десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, повернути ТОВ «Т.» заяву про порушення справи про банкрутство ТОВ «Н.», справа № 908/2462/17.

Господарським судом Запорізької області прийнята ухвала, якою, зокрема, відмовлено ПАТ «Б.» у задоволенні заяви про визнання дій зловживанням правами та застосування заходів процесуального примусу. Суд апеляційної інстанції залишив дану ухвалу в силі [136].

Хоча у наведеному прикладі суд і не визнав дії кредитора щодо ініціювання справи про банкрутство зловживанням процесуальними правами, але поведінка ініціюючого кредитора – яскравий приклад ситуації, коли дії щодо ініціювання справи про банкрутство можуть розцінюватися іншими учасниками справи як зловживання.

Також досить поширеними є випадки вступу у справу так званих «дружніх» кредиторів – осіб з фіктивним боргом, єдиною метою участі у справі яких є встановлення контролю над справою через участь у зборах та комітеті кредиторів. О.П. Подцерковний з цього приводу вказує, що лише розглядаючи визнану вимогу безпосередньо у провадженні про банкрутство, господарський суд може реально оцінити її приховану спрямованість та неправомірність. Якщо фіктивне визнання претензії підтверджено рішенням суду в окремій справі, де кредитори неплатоспроможної особи участь не брали, фіктивні борги стають легалізованими. Їх юридичну силу господарський суд, що розглядатиме справу про банкрутство, не може спростувати [113, с. 237].

Провадження у справах про банкрутство характеризується тим, що кредитори тут виступають проти боржника не кожен окремо, а об'єднавшись у свої колегіальні органи – збори та комітет кредиторів.

Згідно ч. 1 ст. 48 КУзПБ протягом 10 днів з дня постановлення ухвали за результатами попереднього засідання господарського суду розпорядник майна письмово повідомляє кредиторів згідно з реєстром вимог кредиторів, уповноважену особу працівників боржника та уповноважену особу засновників (учасників, акціонерів) боржника про місце і час проведення зборів кредиторів та організовує їх проведення.

До компетенції зборів кредиторів належить прийняття рішення про:

- 1) визначення кількісного складу та обрання членів комітету кредиторів;
- 2) дострокове припинення повноважень комітету кредиторів або окремих його членів;
- 3) схвалення плану санації боржника та схвалення внесення змін до нього;
- 4) звернення до господарського суду з клопотанням про введення наступної процедури у справі про банкрутство;
- 5) обрання арбітражного керуючого у разі відсторонення арбітражного керуючого, визначеного Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою, від виконання повноважень (ч. 5 ст. 48 КУзПБ).

У свою чергу, згідно ч. 8 ст. 48 КУзПБ до компетенції комітету кредиторів належить прийняття рішення про:

- 1) обрання голови комітету;
- 2) скликання зборів кредиторів;
- 3) звернення до господарського суду з вимогою про визнання правочинів (договорів) боржника недійсними на будь-якій стадії процедури банкрутства;
- 4) звернення до господарського суду з клопотанням про призначення арбітражного керуючого, припинення повноважень арбітражного керуючого та про призначення іншого арбітражного керуючого;

5) надання згоди на продаж майна боржника (крім майна, що є предметом забезпечення) та погодження умов продажу майна боржника (крім майна, що є предметом забезпечення) у процедурі санації відповідно до плану санації або у процедурі ліквідації банкрута;

6) внесення пропозицій господарському суду щодо продовження або скорочення строку процедур розпорядження майном боржника чи санації боржника.

Обраний на зборах кредиторів комітет кредиторів, як представницький орган кредиторів, повинен забезпечити захист прав усіх кредиторів справи про банкрутство, а також своїми рішеннями впливати на хід процедури банкрутства боржника та забезпечити контроль дій арбітражного керуючого у різних судових процедурах справи про банкрутство [181, с. 249]. Разом з тим, як слушно вказується у науковій літературі, кредитори, які входять до складу комітету, безсумнівно, прямо використовують свої права. Інші ж вимушені доручити захист своїх прав та законних інтересів комітету кредиторів [9, с. 36].

Як вбачається із ст. 48 КУзПБ, повноваження зборів кредиторів та комітету кредиторів тісно пов'язані, проте збори кредиторів мають більш значні повноваження. Разом з тим, комітет кредиторів вирішує питання щодо звернення до господарського суду з вимогою про визнання правочинів (договорів) боржника недійсними та надання згоди на продаж майна боржника та погодження умов продажу майна боржника у процедурі санації. Звернення до господарського суду з вимогою про визнання правочинів (договорів) боржника недійсними є засобом протидії зловживанню правами боржником, оскільки укладення правочину є найбільш поширеною формою такого зловживання. Отже, кредитори у справі про банкрутство можуть виступати не лише як суб'єкт зловживання правами, а й як суб'єкт протидії таким зловживанням.

Наступним, професійним учасником справи про банкрутство, без якого не обходиться жодна така справа, є арбітражний керуючий.

Арбітражний керуючий є самостійною і активною фігурою у справі, захищає чужий законний інтерес, несе відповідальність за власні рішення та дії в процедурі банкрутства, повністю підконтрольний та підзвітний господарському суду і повинен діяти виключно в межах, наданих йому законом, а у випадках прогалин або колізій чинного законодавства – з пріоритетом інтересів боржника [177, с. 98]. Арбітражний керуючий, виконуючи свої повноваження, зобов'язаний звітувати перед господарським судом, комітетом кредиторів та державним органом з питань банкрутства. Комітет кредиторів та господарський суд здійснюють контроль за належним виконанням арбітражним керуючим своїх повноважень у межах справи про банкрутство [74, с. 93].

На думку О.М. Борейко, очевидно, що більшість зловживань в процедурах неспроможності пов'язана з недобросовісною діяльністю арбітражного керуючого, а більшість злочинних і інших протиправних задумів недобросовісних боржників і конкурсних кредиторів стають неможливими при належному виконанні арбітражним керуючим своїх функцій [12, с. 132]. Б. Яринко також відзначає, що недостатня законодавча урегульованість діяльності арбітражних керуючих та відсутність системного аналізу стану справ у цій сфері створюють умови для порушення законодавства та зловживань під час проведення процедур банкрутства, упередженості дій арбітражних керуючих на користь окремих кредиторів [213, с. 130].

С.В. Донков, аналізуючи проблемні питання оплати праці арбітражних керуючих, доходить висновку, що «... економічно слабкий арбітражний керуючий не може бути незалежним від більш зацікавлених сторін у процедурі банкрутства. Враховуючи зазначені вище особливості вітчизняного законодавства про неспроможність, основними замовниками послуг арбітражних керуючих є боржники, що уникають розрахунків з кредиторами, або кредитори, штучно створені цими боржниками» [51, с. 85].

Цікаво, що сам КУЗПБ використовує поняття «зловживання правами» саме щодо арбітражного керуючого: відповідно до приписів ч. 4 ст. 28 відсторонення арбітражного керуючого від виконання повноважень здійснюється господарським судом за клопотанням учасника провадження у справі або за власною ініціативою у разі:

- 1) невиконання або неналежного виконання обов'язків, покладених на арбітражного керуючого;
- 2) *зловживання правами арбітражного керуючого* (виділено нами – В.Д.);
- 3) подання до суду неправдивих відомостей;
- 4) відмови арбітражному керуючому в наданні допуску до державної таємниці або скасування раніше наданого допуску;
- 5) припинення діяльності арбітражного керуючого;
- 6) наявності конфлікту інтересів.

Аналогічні положення передбачені у ч. 9 ст. 5 щодо керуючого санацією.

Зловживати правами арбітражні керуючі можуть уже на етапі їх призначення – наприклад, шляхом неподання у визначений законодавством строк заяви про участь у справі. У науково-практичній літературі відзначається, що система автопризначення арбітражних керуючих створює можливості і для інших зловживань та недобросовісної поведінки з боку арбітражних керуючих. Зокрема, ці особи, які призначені розпорядниками, ліквідаторами або керуючими санацією, неналежно ставляться до своїх обов'язків, не виконують взагалі або виконують не в повному обсязі всі необхідні заходи, які передбачає відповідна процедура у справі про банкрутство, а після цього подають заяву суду про припинення повноважень арбітражного керуючого [189, с. 213].

Т.М. Чубар наголошує, що окремі арбітражні керуючі, зловживаючи своїм правом на оскарження процесуальних актів у процедурі банкрутства, спеціально подають скарги до вищих судових інстанцій, через що справа

про банкрутство «омінає» суд першої інстанції. Це відтерміновує вирішення питання про скасування заходів забезпечення позову у вигляді покладення виконання обов'язків керівника боржника на розпорядника майна та призначення нового керівника боржника з метою одноособового управління боржником [207, с. 223].

Арбітражні керуючі подекуди підходять до своїх обов'язків формально і не використовують весь арсенал заходів щодо наповнення ліквідаційної маси. Так, в одній із справ суд вказав наступне. Звіт ліквідатора та ліквідаційний баланс є підсумковими документами, які підтверджують належне проведення ліквідатором всіх необхідних заходів ліквідаційної процедури, вчинення адекватних дій щодо виявлення кредиторів та активів боржника, продажу майна боржника, проведення розрахунків з кредиторами за результатами такої діяльності суд приймає ухвалу про ліквідацію боржника та закриття провадження у справі.

Отже, законодавцем передбачено певну сукупність дій, які необхідно вчинити в ході ліквідаційної процедури та перелік додатків до звіту ліквідатора, які подаються суду разом з зазначеним звітом та є предметом дослідження в судовому засіданні за підсумками ліквідаційної процедури, яке проводиться за участю кредиторів (комітету кредиторів).

Подання звіту та ліквідаційного балансу здійснюється ліквідатором за результатом проведених дієвих заходів, які передбачені у ліквідаційній процедурі.

Дії ліквідатора мають бути направлені на формування ліквідаційної маси та задоволення вимог кредиторів й ліквідатор зобов'язаний вжити всіх заходів, спрямованих на виявлення активів боржника, при цьому ні у кого не повинен виникати обґрунтований сумнів, щодо їх належного здійснення (принцип безсумнівної повноти дій ліквідатора у ліквідаційній процедурі).

Суть принципу безсумнівної повноти дій ліквідатора у ліквідаційній процедурі полягає в тому, що обов'язком ліквідатора є здійснення всієї повноти заходів спрямованих на виявлення та повернення в ліквідаційну

(конкурсну) масу всього майна (майнові права, законні очікування) боржника.

До складу майна боржника слід віднести також майнові права, які виникають у зв'язку з визнанням угод недійсними в порядку ст. 42 КУзПБ, а також зобов'язання осіб, які відповідають за зобов'язаннями боржника відповідно до закону або установчих документів боржника, які входять до ліквідаційної маси (ст. 213 ГК України).

До законних очікувань слід віднести субсидіарну відповідальності третіх осіб, засновників, керівників боржника, та інших осіб за доведення боржника до банкрутства або у разі банкрутства з вини цих осіб (ч. 2 ст. 61 КУзПБ).

Проте, у даній справі ліквідатором не було вжито дієвих заходів для пришвидшення задоволення вимог кредиторів. Жодного додаткового майнового активу боржника знайдено не було.

Так ліквідатором не використані можливості пред'явлення вимог до третіх осіб в порядку субсидіарної відповідальності; не визнано недійсними правочини, укладені боржником; не знайдено майнові активи осіб, які відповідають за зобов'язаннями неплатоспроможного боржника відповідно до закону або установчих документів боржника [198].

Крім основних учасників справи про банкрутство – боржника, кредиторів та арбітражного керуючого, зловживати правами у справі про банкрутство можуть і інші, ситуативні учасники справи – організатор аукціону, засновники (учасники) боржника, тощо. Але в силу того, що такі учасники, як правило, зустрічаються у справах епізодично, набагато рідше, ніж основні учасники, то і зловживань з їх сторони констатується менше.

Власне боржник – юридична особа у справі про банкрутство зловживати може через свого керівника або засновників. Що стосується керівника боржника, то І.А. Бутирська відзначає, що порушення з його боку можуть мати неумисний та умисний характер. Зокрема, якщо керівник боржника є необізнаним із процедурою банкрутства або ж є недосвідченим

управлінцем, його неправомірні дії або бездіяльність у процедурі банкрутства матимуть неумисний характер і звільнення такого керівника, безумовно, принесе користь, адже засновники боржника призначають іншу особу, яка буде належним чином виконувати свої обов'язки, що впливають із Закону про банкрутство [18, с. 289]. Однак часто керівник боржника зловживає процедурою банкрутства з відома засновників боржника, тому тут треба підходити до вирішення проблеми зловживання правами з боку керівництва боржника комплексно. На допомогу тут може прийти аналіз протоколів зборів засновників, розпоряджень, наказів по підприємству тощо.

Відкриття провадження у справі про банкрутство, як правило, не є несподіванкою для боржника. Ще у Давньому Римі було помічено, що несправні боржники перед остаточним фінансовим крахом намагалися різними способами приховати своє майно від вимог кредиторів, аби запобігти остаточному розоренню. Для цього укладалися фіктивні правочини з відчуження майна на користь родичів або осіб, що були з боржником в змові [68, с. 52].

І на сучасному етапі під час розгляду даної категорії справ дуже часто судом встановлюється, що за певний час до відкриття провадження у справі про банкрутство, боржник відчужив свої активи на користь «дружніх» до себе осіб – дуже часто ними виявляються родичі боржника. Такі особи відповідно до положень КУЗПБ (ст. 1) називаються заінтересованими: заінтересовані особи стосовно боржника – юридична особа, створена за участю боржника, юридична особа, що здійснює контроль над боржником, юридична або фізична особа, контроль над якою здійснює боржник, юридична особа, з якою боржник перебуває під контролем третьої особи, власники (учасники, акціонери) боржника, керівник боржника, особи, які входять до складу органів управління боржника, головний бухгалтер (бухгалтер) боржника, у тому числі звільнені з роботи за три роки до відкриття провадження у справі про банкрутство, а також особи, які

перебувають у родинних стосунках із зазначеними особами та фізичною особою – боржником, а саме: подружжя та їхні діти, батьки, брати, сестри, онуки, а також інші особи, щодо яких наявні обґрунтовані підстави вважати їх заінтересованими; для цілей цього Кодексу заінтересованими особами стосовно арбітражного керуючого чи кредиторів визнаються особи в такому самому переліку, як і заінтересовані особи стосовно боржника.

Таким чином, КУЗПБ дає детальний перелік тих осіб, які відносяться до числа заінтересованих, а також критерії віднесення фізичних та юридичних осіб до категорії заінтересованих.

Більш детально питання заінтересованих осіб у процедурі банкрутства розробляється судовою практикою. Так, наприклад, Верховний Суд у постанові від 22 березня 2018 року у справі № 911/3730/16 зазначив, що ліквідатором боржника, що ліквідується власником, може бути голова ліквідаційної комісії або арбітражний керуючий, який призначається в порядку, встановленому Законом для призначення розпорядника майна, тобто кандидатура арбітражного керуючого на призначення ліквідатором визначається судом за допомогою автоматизованої системи з відбору кандидатів на призначення арбітражного керуючого у справах про банкрутство (частина друга статті 95 Закону про банкрутство). Призначення голови ліквідаційної комісії ліквідатором боржника, що ліквідується власником, здійснюється господарським судом у виняткових випадках (в залежності від конкретних обставин справи), оскільки голова ліквідаційної комісії (ліквідатор) підпадає під ознаки заінтересованої особи стосовно боржника і, відповідно до частини шостої статті 95 Закону про банкрутство, несе солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів [133].

Укладення правочинів із заінтересованими особами, а також залучення їх до провадження в якості «дружніх» кредиторів є одними із найпоширеніших форм зловживання правом у процедурі банкрутства. Так, Господарський суд Житомирської області у справі № 906/204/16 встановив наступне. Загалом за три місяці до початку припинення боржника ТОВ М.

було реалізовано його основні активи на суму понад десять мільйонів грн. З виписок з банківських рахунків ТОВ М. та ТОВ К. вбачається, що на рахунки ТОВ К. за травень – червень 2015 року було сплачено більше десяти мільйонів гривень за сировину, спеції та упаковки. Разом з тим, матеріали справи не містять доказів фактичного отримання ТОВ М. оплачених товарів, оприбуткування та їх подальшої реалізації. Банківські виписки свідчать про те, що ТОВ М. було безоплатно відчужено майно, оскільки грошові кошти, які надходили від ТОВ К. за придбані активи, в той же день повертались (перераховувались) боржником на ТОВ К. на підставі рахунків-фактур, як сплата за сировину. Отже, укладені правочини мали сумнівний характер, вчинені майнові дії переслідували мету обмеження інтересів кредиторів; існує елемент зловживання з боку боржника своїми права як власника щодо розпорядження своїм майном, дії боржника призвели до зменшення обсягу його майна. Також, заявником зазначено про вчинення спірних правочинів заінтересованими особами. Так, відповідно до інформації з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань Л. була з 21 вересня 2015 року керівником та підписантом ТОВ М., з 04 серпня 2016 року керівником ТОВ К. Згідно з інформацією з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань засновником та бенефіціаром боржника є С., засновником ТОВ К. є Р. Вказані особи є близькими родичами (мати та донька відповідно) [190].

Таким чином, укладення правочинів із заінтересованими особами є поширеним способом зловживання правом у процедурі банкрутства, і завданням арбітражного керуючого та господарського суду є встановлення таких фактів та відповідне реагування на них [59, с. 44].

Що стосується господарського суду, то хоч у вітчизняній доктрині права неспроможності (банкрутства) і прийнято відносити суд і до складу учасників провадження у справі про банкрутство [20], і до суб'єктів відповідальності у процедурі банкрутства [92], але суб'єктом зловживання

правами у справі про банкрутство суд бути не може. Адже у суду об'єктивно немає прав у процесі, а є лише повноваження – тобто правові можливості, якими суд не просто користується на власний розсуд, а якими зобов'язаний користуватися, виходячи із засад справедливості, а також інтересів учасників процесу, суспільства та держави. Крім того, саме суд вживає заходів протидії зловживанням правами, а сам щодо себе він цього об'єктивно зробити не може. Якщо ж дії чи бездіяльність судді суперечать інтересам правосуддя, то це уже дисциплінарне правопорушення, але не зловживання правами.

Таким чином, складність законодавства про банкрутство, а також наявність у ньому суперечностей та прогалин, часто стають можливістю для недобросовісних суб'єктів використовувати процедури банкрутства на свою користь, всупереч інтересам інших фізичних та юридичних осіб, суспільства і держави. Крім основних учасників справи про банкрутство – боржника, кредиторів та арбітражного керуючого, зловживати правами у справі про банкрутство можуть і інші, ситуативні учасники справи – організатор аукціону, засновники (учасники) боржника тощо.

1.3. Класифікація зловживання правами у справі про банкрутство

Складність та багатогранність процедури банкрутства зумовлює велику різноманітність зловживань правами у даній категорії справ, у зв'язку з чим необхідним для теорії та практики є здійснення класифікації таких дій та бездіяльності, яка може бути здійснена за різними критеріями. З метою здійснення авторської класифікації зловживання правами у справі про банкрутство, звернемось, перш за все, до існуючих класифікацій зловживання правами у різних видах судочинства.

Так, аналіз норм чинного законодавства та наукової правової думки дає І.С. Дроботову змогу виділити деякі з найбільш розповсюджених видів зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві:

а) зловживання правом на доступ до суду (подання тотожних, аналогічних, технічних, штучних та явно безпідставних позовів; процесуальна шикана; сутяжництво тощо);

б) зловживання, що проявляються у спробах вплинути на формування складу суду для розгляду справи (маніпулювання автоматизованою системою розподілу справ з метою впливу на склад суду у справі; зловживання, пов'язані з визначенням юрисдикції та підсудності тощо);

в) зловживання на стадіях підготовчого провадження, судового розгляду, перегляду рішення в апеляційному чи касаційному порядку (неявка в судові засідання без поважних причин, усвідомлене затягування із ознайомленням із матеріалами справи; подання численних безпідставних клопотань (про витребування доказів, забезпечення позову/доказів, призначення експертиз, завідомо безпідставних відводів тощо), які призводять до штучного затягування розгляду справи та потребують вчинення судом відповідних процесуальних дій);

г) зловживання правами на стадії апеляційного та касаційного перегляду судових рішень;

д) зловживання на стадії виконання судового рішення (направлення до суду безпідставних заяв про роз'яснення судових рішень, встановлення їх порядку та способу виконання; встановлення судового контролю тощо, спрямованих на безпідставне затягування виконання судового рішення) [55, с. 225].

С.Б. Базилевський визначає категорію «функціональні зловживання». Так, функціональні зловживання процесуальними правами, на думку С.Б. Базилевського, спрямовані на порушення розумних строків розгляду справи господарським судом: по-перше, зловживання, спрямовані на затягування власне судового розгляду справи, по-друге, зловживання,

спрямовані на відтермінування вступу судового рішення у законну силу та його реалізацію, зокрема зловживання під час оскарження судового рішення у судах вищих інстанцій та зловживання під час виконавчого провадження [1, с. 72].

У провадженні у справі про банкрутство наведена вище класифікація функціональних зловживань процесуальними правами у цілому є актуальною, крім зловживань під час виконавчого провадження. Адже це у позовному провадженні виконання судового рішення є заключною стадією процесу, а у справі про банкрутство з виконавчого провадження часто все тільки починається.

О.М. Кузнець у своєму дисертаційному дослідженні, присвяченому дослідженню суб'єктів зловживання правами у цивільному та виконавчому процесі, встановлює, що зловживання сторонами (кредитором і боржником) своїми правами або свідоме невиконання обов'язків боржником у матеріальних відносинах обумовлює подальшу можливість зловживання цими суб'єктами також і процесуальними правами в цивільному судочинстві та виконавчому провадженні, що має кваліфікуватись як системне зловживання правом. Також науковцем сформульовано поняття «системне зловживання правом», під яким слід розуміти тривале правопорушення, яке зводиться до використання правомочною особою своїх матеріальних і процесуальних прав для завдання матеріальної та моральної шкоди іншому суб'єкту матеріальних правовідносин з метою отримання максимальної вигоди [90, с. 3].

Для провадження у справах про банкрутство категорія «системні зловживання» є досить актуальною, оскільки, як показує практика, боржник дуже часто заздалегідь готується до справи, тому спочатку зловживає своїми матеріальними правами (відчужує майно, укладає правочини на шкоду кредиторам тощо), а вже після відкриття провадження у справі про банкрутство «включає до свого арсеналу» і процесуальні диверсії, метою яких є направити справу у потрібному боржнику напрямку.

Як вірно вказує О. Свірін, при такому розмаїтті видів зловживання процесуальними правами та поширенні фактів головне завдання будь-якого суду при визнанні таких фактів повинно полягати у припиненні такої процесуальної діяльності й відмові в реалізації права недобросовісним шляхом [170, с. 132].

У господарському судочинстві найбільш повну класифікацію зловживання процесуальними правами здійснює професор В.В. Рєзнікова, яка пропонує зловживання процесуальними правами класифікувати за такими критеріями, як: за стадіями, за суб'єктом, за кількістю осіб, за якісною ознакою, за мірою впливу на результати розгляду справи, за об'єктом, за кількістю вчинюваних дій та їхньою тривалістю, за предметною ознакою, за метою відповідних зловживань [159, с. 142–143]. Дана класифікація може бути придатною і для класифікації зловживання правами у справі про банкрутство, але з певними особливостями, що зумовлені специфікою даної категорії справ. Практика застосування законодавства про неплатоспроможність (банкрутство) показує, що зловживання з боку учасників справи про банкрутство можуть мати місце на різних стадіях провадження [63, с. 47]. Так, за стадіями провадження зловживання правами у справі про банкрутство можуть бути поділені на:

- 1) зловживання правами на стадії відкриття провадження у справі;
- 2) зловживання правами на стадії підготовчого засідання;
- 3) зловживання правами на стадії розпорядження майном боржника;
- 4) зловживання правами на стадії попереднього засідання;
- 5) зловживання правами на стадії санації (які в свою чергу можуть бути поділені на зловживання на стадії досудової санації та зловживання на стадії санації у справі про банкрутство);
- 6) зловживання правами на стадії ліквідаційної процедури;
- 7) зловживання правами на стадії перегляду справи судом апеляційної інстанції;

8) зловживання правами на стадії перегляду справи судом касаційної інстанції;

9) зловживання правами на стадії перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами.

Наведені стадії – це лише орієнтовна послідовність тих етапів, які проходить справа про банкрутство. Для даної категорії справ характерним є те, що кожна справа з точки зору складу стадій, які вона проходить, та їх послідовності, є індивідуальною. Так, наприклад, стадія апеляційного та касаційного провадження може наступити одразу за стадією відкриття провадження у справі (у випадку оскарження ухвали про відкриття провадження), і відтермінувати, тим самим, приблизно на пів року, настання іншої стадії – підготовчого засідання. А іноді буває, що ухвалу про відкриття провадження у справі оскаржують уже на стадії ліквідаційної процедури.

Деякі зловживання правами є характерними для будь-якої стадії (наприклад, неявка у судове засідання), деякі можливі на декількох стадіях (наприклад, подання завідомо необґрунтованих скарг може стосуватися і апеляційного перегляду, і касаційного, і провадження за нововиявленими або виключними обставинами. А є зловживання, які є характерними тільки для конкретної стадії (наприклад, зловживання правом на ініціювання справи про банкрутство об'єктивно може здійснюватися тільки на стадії відкриття провадження).

Наступний критерій для класифікації зловживання правами у справі про банкрутство – за суб'єктом. Для здійснення даного виду класифікації звернемось, перш за все, до класифікації учасників провадження у справі про банкрутство. Так, І.А. Бутирська у своєму дисертаційному дослідженні учасників справи про банкрутство залежно від їх значимості та об'єму прав пропонує поділяти на обов'язкових (головних) та ситуативних (другорядних). До обов'язкових (головних) вчена відносить: господарський суд; боржника; кредиторів; арбітражного керуючого (розпорядника майна,

керуючого санацією, ліквідатора). До ситуативних (другорядних) віднесено: власника майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника; державний орган з питань банкрутства; Фонд державного майна України; представника органу місцевого самоврядування; представника працівників боржника; уповноважену особу засновників (учасників, акціонерів) боржника; інвестора [20, с. 42–46].

Оскільки суд, на нашу думку, не може бути суб'єктом зловживання правами у справі про банкрутство, про що вже зазначалося раніше, його ми виключаємо з класифікації зловживання правами за суб'єктами. Враховуючи наведену вище класифікацію учасників справи про банкрутство, пропонуємо класифікацію зловживання правами у справі про банкрутство за суб'єктами здійснювати на наступні групи:

1) зловживання правами основними учасниками справи, які, в свою чергу, поділяються на:

- а) зловживання правами боржника;
- б) зловживання правами кредиторів;
- в) зловживання правами арбітражного керуючого;

2) зловживання правами ситуативними учасниками справи про банкрутство (враховуючи велику кількість таких учасників, відсутність їх вичерпного переліку та незначний відсоток зловживань з їх сторони, більш детальний поділ даної групи зловживань вважаємо недоцільним).

За кількістю осіб зловживання правами у справі про банкрутство, так само, як і зловживання процесуальними правами у господарському судочинстві, можуть бути поділені на вчинювані однією особою чи одночасно двома і більше особами за попередньою змовою. Але якщо при зловживаннях процесуальними правами більш поширеними є вчинювані однією особою, то у справах про банкрутство дуже часто зустрічаються також узгоджені дії двох і більше осіб. Варіанти такої «співпраці» учасників провадження у справі про банкрутство можуть бути найрізноманітніші:

- змова боржника і «дружнього» кредитора;

- змова боржника і арбітражного керуючого;
- змова боржника, «дружнього» кредитора і арбітражного керуючого;
- змова декількох кредиторів;
- змова кредитора/кредиторів і арбітражного керуючого тощо;
- змова всіх учасників справи з метою введення суду в оману.

Разом з тим, на практиці дуже складно виявити такі «домовленості» між учасниками справи, і, відповідно, притягти їх до відповідальності за зловживання правами. Але такі випадки є непоодинокими і самі по собі часто становлять основу для однієї з поширених форм зловживання у справі про банкрутство – так званого «контрольованого банкрутства». Для контрольованого банкрутства характерною є змова декількох учасників справи про банкрутство з метою встановлення контролю над справою та досягнення в ній певних своїх цілей всупереч інтересам інших учасників.

Так, А. Бекмірзаєва вказує: «Покрокова схема банкрутства за законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» була доволі прозора та зрозуміла. Маючи величезні борги, які дешевше не віддавати, підприємство нарощує «дружніх» кредиторів. Ті у свою чергу створюють комітет та тримають банкрутство під пильним контролем. Основні матеріальні активи з підприємства виводяться, а процедура в суді зрозуміла та передбачувана. Кредитори незадоволені, власники підприємства святкують перемогу, розповідаючи про наявність у них ресурсу та винахідливості. У суспільстві це сприймають як звичай ділового обороту. Як наслідок, сума невідданих боргів симетрично розподіляється на все суспільство у вигляді постійного підвищення процентних ставок за кредитами» [4].

У цьому аспекті досить цікавою є думка Д.О. Османової, яка наголошує на необхідності розрізняти умисне та контрольоване банкрутство наявністю чи відсутністю контролю над процедурою. Умисне банкрутство не передбачає контролю над процесом неспроможності, а тому вказує на те, що боржник готувався до процедури неспроможності шляхом передчасного

виведення ліквідних активів. Для інших учасників це показник того, що боржник підготовлений, а тому процедура неспроможності навряд чи гарантує їм виконання зобов'язань. Контрольоване банкрутство, продовжує вчена, навпаки, є показником вимушеної поведінки. Боржнику чи іншій зацікавленій особі важливий контроль, оскільки є який-небудь актив, за рахунок якого можна виконати зобов'язання і який не був своєчасно виведений з конкурсної маси. Контрольоване банкрутство – сигнал про непідготовленість боржника: або коли звернення до банкрутства є меншим злом, ніж наслідки продовження функціонування на ринку, або коли боржник взагалі не мав наміру звертатися до даного механізму [111, с. 55–56].

Оскільки процедури банкрутства юридичних та фізичних осіб суттєво відрізняються, вважаємо за можливе здійснювати класифікацію зловживання правами у справі про банкрутство залежно від категорії справ:

- 1) зловживання правами, що характерні для всіх справ про банкрутство;
- 2) зловживання правами, що характерні для провадження у справах про банкрутство юридичних осіб;
- 3) зловживання правами, що характерні для провадження у справах про банкрутство фізичних осіб.

Наприклад, для фізичних осіб не передбачено процедуру досудової санації, тому відповідно зловживати правом на досудову санацію учасники можуть тільки у провадженні щодо юридичної особи. Для фізичних же осіб, наприклад, передбачена особлива процедура реструктуризації боргів за кредитами в іноземній валюті, відповідно, правом на яку можуть зловживати виключно фізичні особи. Разом з тим, вчиняти правочини з метою виведення активів можуть як боржники – юридичні особи, так і боржники – фізичні особи, тому дана форма зловживання правами є характерною для всіх категорій справ про банкрутство.

Залежно від правових наслідків зловживання правами у справі про банкрутство можна поділити на:

- 1) ті, що залишені без реагування суду та без відповідальності;
- 2) ті, що мають наслідком попередження;
- 3) ті, що мають наслідком накладення штрафу;
- 4) ті, що мають наслідком постановлення окремої ухвали;
- 5) ті, які мають наслідком залишення заяви, скарги, клопотання без розгляду або їх повернення (наприклад, подання завідомо безпідставного відводу, неодноразове звернення з ідентичними заявами);
- 6) ті, що мають наслідком закриття провадження у справі (наприклад, п. 1 ч. 7 ст. 123 КУзПБ – боржником у декларації про майновий стан зазначена неповна та/або недостовірна інформація про майно, доходи та витрати боржника та членів його сім'ї, якщо боржник упродовж семи днів після отримання звіту керуючого реструктуризацією про результати перевірки такої декларації не надав суду виправлену декларацію про майновий стан з повною та достовірною інформацією щодо майна, доходів та витрат боржника та членів його сім'ї);
- 7) ті, що мають наслідком визнання правочину недійсним (наприклад, укладення правочину із заінтересованою особою);
- 8) ті, що мають наслідком відсторонення (арбітражного керуючого або керівника боржника) тощо.

Враховуючи, що законодавство про банкрутство поєднує у собі норми матеріального і процесуального права, за змістом зловживання правами у даній категорії справ можна поділяти на:

- 1) зловживання матеріальними правами (наприклад, укладення правочину з метою приховання активів);
- 2) зловживання процесуальними правами (орієнтовний перелік наведено у ст. 43 ГПК України).
- 3) змішані зловживання (наприклад, щоб ввести у справу «дружнього кредитора», спочатку укладають з ним правочин (зловживання

матеріальними правами), а потім такий кредитор подає заяву з кредиторськими вимогами до боржника і вступає у процес (зловживання процесуальними правами).

Залежно від форми, в якій вчиняється зловживання, поділ зловживання правами у справі про банкрутство можна здійснювати на:

1) ті, що вчиняються у формі дії (подання заяв, скарг, клопотань, укладення правочинів тощо);

2) ті, що вчиняються у формі бездіяльності (неявка у судові засідання, неявка на збори кредиторів, неподання заяви кредитора з вимогами до боржника тощо).

Однією з найпоширеніших форм зловживання правами у справі про банкрутство є укладення боржником правочинів, спрямованих на зменшення своїх активів, або на залучення у майбутню справу про банкрутство дружніх до боржника кредиторів. Тому визнанню правочинів боржника недійсними у межах справи про банкрутство буде присвячений окремий підрозділ даної роботи.

Враховуючи прийнятий в юридичній науці поділ зловживання правами на шикану та інші зловживання, залежно від спрямованості на завдання шкоди зловживання правами у справі про банкрутство також пропонуємо поділяти на:

1) шикану (ті зловживання правами у справі про банкрутство, виключною метою яких є завдання шкоди – моральної, майнової тощо);

2) інші зловживання правами у справі про банкрутство.

Так, яскравим прикладом шикани у процедурі банкрутства можна назвати вимогу проведення зборів кредиторів фізичної особи за місцем проживання боржника. Зокрема, на сьогоднішній день доводиться констатувати відсутність чіткої законодавчої регламентації місця проведення зборів кредиторів у справах про неплатоспроможність фізичних осіб. Це породжує проблеми у правозастосуванні. Так, деякі кредитори, маючи на меті зірвати проведення зборів кредиторів або просто створити

незручності для боржника, вимагають проведення зборів кредиторів саме за місцем знаходження боржника – тобто безпосередньо в квартирі боржника. При обґрунтуванні необхідності проведення зборів кредиторів виключно за місцем знаходження боржника такі кредитори, а часто і арбітражі керуючі, посилаються на загальні норми КУзПБ, а саме на абз. 4 ч. 3 ст. 48 КУзПБ: «Збори кредиторів проводяться за місцезнаходженням боржника. Збори кредиторів мають право визначити інше місце проведення зборів», а також на ч. 1 ст. 113 КУзПБ: «Проведення у справах про неплатоспроможність боржника – фізичної особи, фізичної особи – підприємця здійснюється в порядку, визначеному цим Кодексом для юридичних осіб, з урахуванням особливостей, встановлених цією Книгою» [82].

Поряд з цим, положення абз. 4 ч. 3 ст. 48 КУзПБ, скоріш за все, розраховані винятково на юридичних осіб, враховуючи той факт, що місцезнаходження юридичної особи не є житловим будинком, квартирою, чи іншим жилим приміщенням, призначеним та придатним для постійного або тимчасового проживання у ньому, і відповідно, гарантії захисту недоторканості житла, які встановлені Конституцією України та іншим законодавством, не поширюються на житло юридичних осіб. Крім того, як правило, боржники – фізичні особи зазвичай заперечують проти проведення у них вдома зборів кредиторів. Недоцільним є проведення зборів кредиторів за місцем проживання боржника – фізичної особи і чисто з технічних причин: на відміну від офісу юридичної особи – боржника, не у кожної людини вдома є комп'ютер, принтер, відповідне канцелярське приладдя, які є необхідними для забезпечення проведення зборів кредиторів та оформлення протоколу за їх результатами. Також вдома у боржника можуть знаходитися неповнолітні діти, хворі батьки тощо. Все це свідчить про недоцільність проведення зборів кредиторів боржника – фізичної особи за місцем перебування останньої. Разом з цим, дуже часто на практиці кредитори використовують недосконалість законодавчого регулювання у даній сфері з метою створити незручності боржнику, або у подальшому,

якщо збори були проведені в іншому місці, – використовують це як підставу для оскарження результатів таких зборів кредиторів. При тому, що об'єктивно місце проведення зборів кредиторів боржника – фізичної особи не впливає на результати голосування її кредиторів.

Висновки до розділу 1

За результатами проведеного у першому розділі дослідження можна сформулювати наступні висновки.

Складність та заплутаність правового регулювання провадження у справах про банкрутство має подвійний негативний ефект: ті учасники справи, які не мають достатнього досвіду у подібних справах, часто допускають помилки у своїй діяльності, і, навпаки, ті учасники, які обізнані з усіма тонкощами конкурсного процесу, часто використовують це не «на благо», а з метою зловживання відповідними правами.

У власне справах про банкрутство застосування судами принципу «естопель» поки не набуло поширеного значення, але у майбутньому застосування даного принципу вбачається перспективним, оскільки учасники провадження у справі про банкрутство досить часто поводять себе таким чином, що одними діями суперечать своїй попередній поведінці.

КУзПБ передбачає можливість визнання зловживання правами тільки арбітражним керуючим, при чому це передбачено як підставу для його відсторонення, але визначення чи хоча б орієнтовного переліку дій, які можуть бути включені до зловживання правами арбітражного керуючого, КУзПБ не містить. Через відсутність у КУзПБ визначення поняття «зловживання правами арбітражного керуючого», складною і неоднозначною є практична реалізація механізму відсторонення арбітражного керуючого на цій підставі.

Зловживання правами у справі про банкрутство можна визначити як недобросовісну поведінку учасників провадження у справі про банкрутство, яка полягає у використанні правових норм для задоволення власних інтересів або на шкоду інтересам інших учасників справи та суспільства.

Зловживати правом на ініціювання справи про банкрутство можуть тільки боржник та кредитори. Натомість, коли вже провадження у справі про банкрутство відкрито, коло суб'єктів, які потенційно можуть зловживати правами у такій справі, суттєво збільшується. Але тут уже важливим є набуття такими суб'єктами статусу учасника справи. Адже тільки коли особа є учасником справи, вона отримує права, якими може зловживати.

Крім основних учасників справи про банкрутство – боржника, кредиторів та арбітражного керуючого, зловживати правами у справі про банкрутство можуть і інші, ситуативні учасники справи – організатор аукціону, засновники (учасники) боржника, тощо. Але в силу того, що такі учасники, як правило, зустрічаються у справах епізодично, набагато рідше, ніж основні учасники, то і зловживань з їх сторони констатується менше.

За стадіями провадження зловживання правами у справі про банкрутство можуть бути поділені на:

- 1) зловживання правами на стадії відкриття провадження у справі;
- 2) зловживання правами на стадії підготовчого засідання;
- 3) зловживання правами на стадії розпорядження майном боржника;
- 4) зловживання правами на стадії попереднього засідання;
- 5) зловживання правами на стадії санації (які в свою чергу можуть бути поділені на зловживання на стадії досудової санації та зловживання на стадії санації у справі про банкрутство);
- 6) зловживання правами на стадії ліквідаційної процедури;
- 7) зловживання правами на стадії перегляду справи судом апеляційної інстанції;

8) зловживання правами на стадії перегляду справи судом касаційної інстанції;

9) зловживання правами на стадії перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами.

За суб'єктами класифікацію зловживання правами у справі про банкрутство запропоновано здійснювати на наступні групи:

1) зловживання правами основними учасниками справи, які, в свою чергу, поділяються на:

- а) зловживання правами боржника;
- б) зловживання правами кредиторів;
- в) зловживання правами арбітражного керуючого;

2) зловживання правами ситуативними учасниками справи про банкрутство (враховуючи велику кількість таких учасників, відсутність їх вичерпного переліку та незначний відсоток зловживань з їх сторони, більш детальний поділ даної групи зловживань вважаємо недоцільним).

За кількістю осіб зловживання правами у справі про банкрутство можуть бути поділені на вчинювані однією особою чи одночасно двома і більше особами за попередньою змовою. Але якщо при зловживаннях процесуальними правами більш поширеними є вчинювані однією особою, то у справах про банкрутство дуже часто зустрічаються також узгоджені дії двох і більше осіб. Варіанти такої «співпраці» учасників провадження у справі про банкрутство можуть бути найрізноманітніші:

- змова боржника і «дружнього» кредитора;
- змова боржника і арбітражного керуючого;
- змова боржника, «дружнього» кредитора і арбітражного керуючого;
- змова декількох кредиторів;
- змова кредитора/кредиторів і арбітражного керуючого тощо;
- змова всіх учасників справи з метою введення суду в оману.

Оскільки процедури банкрутства юридичних та фізичних осіб суттєво відрізняються, обґрунтовано здійснення класифікації зловживання правами у справі про банкрутство залежно від категорії справ:

- 1) зловживання правами, що характерні для всіх справ про банкрутство;
- 2) зловживання правами, що характерні для провадження у справах про банкрутство юридичних осіб;
- 3) зловживання правами, що характерні для провадження у справах про банкрутство фізичних осіб.

Залежно від правових наслідків зловживання правами у справі про банкрутство запропоновано поділити на:

- 1) ті, що залишені без реагування суду та без відповідальності;
- 2) ті, що мають наслідком попередження;
- 3) ті, що мають наслідком накладення штрафу;
- 4) ті, що мають наслідком постановлення окремої ухвали;
- 5) ті, які мають наслідком залишення заяви, скарги, клопотання без розгляду або їх повернення;
- 6) ті, що мають наслідком закриття провадження у справі;
- 7) ті, що мають наслідком визнання правочину недійсним;
- 8) ті, що мають наслідком відсторонення (арбітражного керуючого або керівника боржника) тощо.

Враховуючи, що законодавство про банкрутство поєднує у собі норми матеріального і процесуального права, за змістом зловживання правами у даній категорії справ запропоновано поділяти на:

- 1) зловживання матеріальними правами;
- 2) зловживання процесуальними правами;
- 3) змішані зловживання.

Залежно від форми, в якій вчиняється зловживання, поділ зловживання правами у справі про банкрутство запропоновано здійснювати на:

- 1) ті, що вчиняються у формі дії;
- 2) ті, що вчиняються у формі бездіяльності.

Враховуючи прийнятий в юридичній науці поділ зловживання правами на шикану та інші зловживання, залежно від спрямованості на завдання шкоди зловживання правами у справі про банкрутство також пропонується поділяти на:

- 1) шикану (ті зловживання правами у справі про банкрутство, виключною метою яких є завдання шкоди – моральної, майнової тощо);
- 2) інші зловживання правами у справі про банкрутство.

За результатами дослідження, отриманими у цьому розділі, зроблено наступні публікації:

1. Дутка В. В. Проблема боротьби із зловживаннями у процедурі банкрутства. *Теоретико-методологічні засади правознавчих та суспільних наук: історія становлення та сучасні тенденції* : матеріали міжнародної спеціалізованої наукової конференції, м. Тернопіль, 19 березня 2021 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 47–49.

2. Дутка В. В. До питання про поняття зловживання правом у процедурі банкрутства. *Юридична наука*. 2019. №7. С. 277–281.

3. Дутка В. В. Заінтересовані особи як суб'єкти зловживання правом у процедурі банкрутства. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19–20 червня 2020 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 41–44.

4. Дутка В. В. Суб'єкти зловживання правом у справі про банкрутство. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 4(32). Vol. 3. С. 33–39.

РОЗДІЛ 2

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВАМИ НА РІЗНИХ СТАДІЯХ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

2.1. Зловживання правами на стадії відкриття провадження у справі про банкрутство

Провадження у справі про банкрутство, як будь-яке процесуальне провадження, складається із окремих стадій, що є самостійними етапами розгляду справи [27, с. 107]. Першою стадією справи про банкрутство за КУзПБ є стадія відкриття провадження у справі. За попереднім Законом про банкрутство дана стадія носила дещо іншу назву – порушення провадження у справі про банкрутство. Не зважаючи на зміну термінології (заміну терміну «порушення справи» на «відкриття справи»), суть залишилася тією ж. А.А. Бутирський відзначає, що стадія порушення провадження у справі як початковий етап будь-якої процесуальної діяльності була добре відома ще римському праву, рецепція знань якого здійснила помітний вплив (і в цьому його неминуща історична цінність) на подальший розвиток правової думки і законодавства багатьох країн континентальної правової сім'ї [21, с. 97]. Дійсно, за сучасних умов стадія відкриття провадження у справі про банкрутство також зберегла своє ключове значення для всього майбутнього розгляду справи, оскільки саме на даному етапі суддя господарського суду повинен перевірити наявність підстав для відкриття провадження у справі та вирішити інші питання, пов'язані з подальшим ходом справи.

Ставлення суспільства до процедури банкрутства неоднозначне: пересічні громадяни, які ніколи не мали справу з провадженням у справі про банкрутство, часто сприймають це як певне негативне явище, якого слід остерігатися та уникати. З іншого боку, для багатьох боржників банкрутство стає тією «рятівною соломинкою», за допомогою якої вони можуть погасити свої вимоги перед кредиторами і розпочати своє фінансове життя

«з чистого аркушу». Разом з тим, доводиться констатувати, що багато боржників та кредиторів використовують процедуру банкрутства не для тих цілей, які передбачав законодавець у відповідних правових нормах, а з метою задоволення виключно власних інтересів, на шкоду інтересам інших учасників справи. У зв'язку з цим, актуальності набуває дослідження питання зловживання правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство.

Починається справа про банкрутство із заяви боржника або кредитора про відкриття провадження у справі про банкрутство (щодо фізичних осіб – про неплатоспроможність). У науковій літературі висловлюється думка, що зловживати майбутні учасники справи можуть уже на етапі ініціювання справи про банкрутство. Так, О.М. Маліневський, звертаючи увагу на проблему зловживання правом на ініціювання справи про банкрутство, вважає, що доцільними правовими заходами (додатково до тих, що визначені статтею 43 ГПК України) щодо недопущення зловживань правом на порушення провадження у справі про банкрутство можуть бути: а) встановлення майнової відповідальності (відшкодування в повному обсязі завданої боржнику шкоди, в тому числі репутаційних втрат); б) накладення штрафу; в) встановлення законодавчих критеріїв відсутності спору про право; г) повернення порогів щодо строків та (або) сум несплаченої заборгованості [96, с. 83].

Відповідно до положень ч. 1 ст. 34 КУзПБ ініціювати справу про банкрутство юридичної особи можуть кредитор або боржник. Згідно з ч. 1 ст. 115 КУзПБ провадження у справі про неплатоспроможність боржника – фізичної особи або фізичної особи – підприємця може бути відкрито лише за заявою боржника [82].

Так, 24 грудня 2019 року на розгляд Господарського суду Львівської області надійшла заява Головного управління ДПС у Львівській області про відкриття провадження у справі про банкрутство фізичної особи – підприємця Т. в порядку норм КУзПБ.

В ухвалі від 27 грудня 2019 року Господарський суд Львівської області вказав, що оскільки Кодексом України з процедур банкрутства не допускається відкриття провадження у справі про банкрутство фізичної особи – підприємця та не допускається подання заяв про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи – підприємця кредитором, у суду відсутні правові підстави для прийняття до розгляду заяви, поданої Головним управлінням ДПС у Львівській області про відкриття провадження у справі про банкрутство фізичної особи – підприємця Т., відтак у прийнятті вказаної заяви суд відмовив [193].

З цього приводу І.А. Бутирська вважає, що порівняно з юридичними особами фізичні особи – підприємці мають низку не виправданих преференцій у частині ініціювання справи про банкрутство, що не є справедливим з точки зору рівності усіх суб'єктів господарювання і зумовлює нерівне становище кредиторів юридичних осіб і кредиторів фізичних осіб – підприємців [17, с. 94].

Таким чином, відповідно суб'єктами, які потенційно можуть зловживати правом на ініціювання справи про банкрутство, є: кредитори боржника – юридичної особи, а також боржники – юридичні особи, фізичні особи та фізичні особи – підприємці. На цьому диференціація між суб'єктами ініціювання справи про банкрутство не закінчується, адже діюче законодавство по-різному регулює питання сплати судового збору за подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність): якщо таку заяву подає кредитор, то він повинен сплатити судовий збір у розмірі 10 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб [149], стосовно ж боржника чинне законодавство взагалі не передбачає вимоги щодо сплати судового збору.

Б. Поляков, здійснивши приблизний розрахунок суми коштів, яка не надійде до Державного бюджету України у зв'язку із змінами у правовому регулюванні стягнення судового збору у справах про банкрутство, що мали місце у зв'язку із набуттям чинності КУзПБ, зазначає: «... нас вже і так

вважає сам факт ненадходження у найближчому майбутньому в дохід бюджету країни судового збору, розміром в цілий мільярд гривень. І вже ця обставина красномовно говорить про майбутні серйозні проблеми не тільки в процедурі банкрутства, а й в цілому в судовій системі. Звичайно, держава знайде гроші для розвитку судової системи. Але для цього їй доведеться взяти ці гроші з інших статей бюджету. Таку розкіш навряд чи може дозволити собі навіть економічно розвинена країна» [13].

Вважаємо, що факт звільнення боржників від сплати судового збору за подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство є не лише невиправданою розкішшю для нашої держави, але і зайвий раз сприяє зловживанню правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство недобросовісними боржниками.

Звертаючись до суду за захистом своїх порушених прав, сторони сподіваються на оперативне та якісне вирішення господарського спору [25, с. 90]. Разом з тим, доводиться констатувати, що деякі особи звертаються до суду не за захистом свого порушеного права, а задля досягнення певних інших своїх цілей. У зарубіжній науковій літературі також відзначається, що хоча приховування активів або надання неправдивих заяв у процесі банкрутства становлять більшість шахрайств щодо банкрутства, проте існує ряд схем зловживання, які є більш складними або в першу чергу розроблені з причин, відмінних від максимального збереження активів у стані банкрутства. Такі схеми часто використовують для приховування попередньої злочинної діяльності, максимізації прибутку від поточної схеми шахрайства або виграшу часу, поки злочинець знаходить спосіб переховуватися від жертв або покинути місто [216].

О.М. Маліневський відзначає, що зважаючи на відсутність чіткого законодавчого визначення поняття «спору про право», скасування порогів щодо строку та суми невиконаних грошових зобов'язань, наразі існують передумови для безпідставного зловживання правом на ініціювання порушення провадження у справі про банкрутство. При цьому

передбачається, що такі дії вчинятимуться як самим боржником, так і кредиторами, в тому числі задля економічного шантажу боржника чи інших кредиторів [96, с. 82–83]. В. Радзивілюк також зазначає, що рішення про доцільність існування чи, навпаки, відсутність тих чи інших обмежувачів матеріально-правової підстави відкриття провадження у справі про банкрутство вітчизняний законодавець має приймати, зважаючи на принципи розумності та доцільності, враховуючи, передусім, необхідність сталості економічного обігу, а отже, не залишаючи поза увагою створення такого правового середовища, при якому життєздатні суб'єкти мали би змогу протистояти зловмисним, спрямованим проти відновлення їхньої платоспроможності, прагненням кредиторів та одночасно були б усунені будь-які можливості уникнення боржником виконання своїх обов'язків [152, с. 112].

На жаль, процедура банкрутства може використовуватися навіть для рейдерського захоплення підприємства – боржника. Так, як зазначається у науковій літературі, зміст рейдерства через банкрутство полягає у створенні штучної заборгованості з наступним отриманням судового рішення про стягнення останньої. Далі рейдери чекають спливу мінімум трьох місяців з моменту відкриття виконавчого провадження, після чого вони звертаються до суду із вимогою про визнання об'єкта банкрутом. Результати таких дій можуть розвиватися у 2 варіантах: а) рейдери будуть вимагати від власника так звані «відступні» за відмову від кредиторських вимог (тобто вони переслідують ціль особистого збагачення, об'єкт не представляє для них значного інтересу. У юридичній літературі даний вид рейдерства ще має назву «грінмейлу»), і б) активно починають «банкрутити» підприємство за допомогою власного арбітражного керуючого з метою ліквідації підприємства з наступним придбанням його активів за найнижчою ціною [50, с. 812].

Наведена вище «схема» рейдерського захоплення була актуальною за часів дії попереднього Закону про банкрутство, коли умови відкриття

провадження у справі про банкрутство були більш жорсткими, ніж сьогодні. А новий КУЗПБ спростив доступ до процедур банкрутства, тим самим ще більше спростивши можливості для недобросовісних кредиторів використовувати банкрутство як інструмент для рейдерського захоплення підприємства.

Б. Поляков вказує, що легкість відкриття справ про банкрутство робить КУЗПБ так само «чудовим» інструментом для: рейдерського захоплення підприємств; зміни підсудності справ позовного провадження; визнання законних угод недійсними; неповернення боргів і кредитів, несплати податків [120].

Інститут банкрутства має універсальний характер, оскільки спрямований на задоволення інтересів широкого кола учасників справи про банкрутство, зокрема кредиторів, боржника, держави і суспільства загалом. При цьому не варто сприймати інститут неспроможності виключно як механізм задоволення вимог кредиторів або ліквідацію боржника [20, с. 32]. В. Іванов відзначає, що не є секретом, що часто підприємства навмисно переходять у процедуру банкрутства, аби на законних підставах не погашати заборгованість, яка виникла за час ведення господарської діяльності [71, с. 111]. І. Вечірко також наголошує, що про необхідність існування певних обмежень для відкриття провадження у справі про банкрутство свідчить судова практика застосування законодавства про банкрутство в Україні. Саме ця практика налічує численні приклади використання процедури банкрутства з метою протиправного заволодіння активами підприємства боржника та позбавлення кредиторів можливості задовольнити свої вимоги [30, с. 20].

Для того, щоб визначити мотиви, з яких боржник та кредитори зловживають правом на ініціювання справи про банкрутство, розберемось, перш за все, з перевагами та недоліками даної процедури. Так, перевагами для боржника у такій справі є: введення мораторію на задоволення вимог кредиторів; можливість списання боргів та штрафних санкцій; зупинення

виконавчого провадження; після введення ліквідаційної процедури припиняється нарахування податків та інших обов'язкових платежів; концентрація всіх спорів за участю боржника у справі про банкрутство. Введення мораторію, як зазначається у науковій літературі, сприятливо позначається на матеріальному становищі боржника, що відбувається за рахунок кредиторів, у яких фактично заморожуються кошти [22, с. 80].

Суть мораторію зводиться до зупинення виконання боржником грошових зобов'язань, строк виконання яких настав до дня введення мораторію, та припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань [116, с. 51]. Так, в силу дії мораторію на задоволення вимог кредиторів забороняється здійснення боржником платежів, спрямованих на виконання або часткове виконання грошового зобов'язання, що виникло до відкриття провадження у справі про банкрутство, шляхом сплати безпосередньо кредиторів певної грошової суми готівкою або зарахування її у безготівковій формі на визначений кредитором рахунок [208, с. 220]. Призначення мораторію – максимально повно зберегти ліквідаційну масу (майнові активи) боржника. Зрештою, це відображається і на сплаті боргу. Від моменту введення мораторію залежить коло осіб, на яких він буде поширюватися [180, с. 298].

Переваги можуть бути і для кредиторів: можливість отримати контроль над господарською діяльністю боржника; можливість притягнення винних осіб до субсидіарної та солідарної відповідальності за протиправні дії у банкрутстві тощо.

Однак те, що є перевагою для боржника, дуже часто водночас шкодить інтересам його кредиторів, і навпаки. Як зазначає Л. Грабован, відкриття провадження у справі про банкрутство тягне за собою відповідні правові наслідки, що впливають на роботу боржника, й у разі зловживання правами ініціюючого кредитора вказані обставини можуть негативно вплинути і на роботу окремих підприємств, і на економіку країни загалом [38, с. 54].

Що стосується боржників, то у сучасних українських реаліях інститут банкрутства часто використовується недобросовісними боржниками для отримання так званих легальних кредитних канікул [87].

Відкриттю провадження у справі про банкрутство передують прийняття заяви до розгляду. Так, згідно ч. 1 ст. 35 КУзПБ у разі відсутності підстав для відмови у прийнятті, залишення без руху або для повернення заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство господарський суд приймає заяву до розгляду, про що не пізніше п'яти днів з дня її надходження постановляє ухвалу. Також даною ухвалою призначається дата проведення підготовчого засідання суду, на якому і буде вирішуватись питання щодо відкриття провадження у справі про банкрутство.

Відповідно до ч.ч. 5-6 ст. 39 КУзПБ за результатами розгляду заяви про відкриття провадження у справі та відзиву боржника господарський суд постановляє ухвалу про відкриття провадження у справі або відмову у відкритті провадження у справі.

Господарський суд відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо:

- вимоги кредитора свідчать про наявність спору про право, який підлягає вирішенню у порядку позовного провадження;
- вимоги кредитора (кредиторів) задоволені боржником у повному обсязі до підготовчого засідання суду.

Особливої уваги потребує визначення поняття «спір про право», оскільки його наявність є підставою для відмови у відкритті провадження у справі про банкрутство. КУзПБ не дає визначення цього поняття.

В. Погребняк вказує, що спір про право пов'язаний виключно з порушенням, оспоренням або невизнанням, а також не доведенням суб'єктивного права, при якому існують конкретні особи, які перешкоджають в реалізації права. Здійснюючи розгляд спорів про право, суд встановлює наявність чи відсутність певних обставин (юридичних фактів). За відсутності цих елементів не може бути й спору про право. Отже, якщо у підготовчому засіданні буде з'ясовано, що між ініціюючим

кредитором та боржником існують суперечки з приводу їх прав та обов'язків, що вочевидь ставить під сумнів вимогу кредитора, і їх вирішення можливе виключно шляхом встановлення об'єктивної істини, що, у свою чергу, покладає на суд обов'язок вжити всіх визначених законом заходів до всебічного, повного та об'єктивного з'ясування дійсних прав і обов'язків сторін, у тому числі із застосуванням інституту доказів і доказування, що притаманно саме для справ позовного провадження, господарський суд відмовляє у відкритті провадження у справі про банкрутство [112, с. 12].

Відсутність спору про право в межах процедури банкрутства полягає у відсутності неоднозначності у вирішенні питань щодо сторін зобов'язання, суті (предмета) зобов'язання, підстави виникнення зобов'язання, суми зобов'язання та структури заборгованості, а також строку виконання зобов'язання тощо. Методом встановлення таких фактів є дослідження господарським судом відзиву боржника, заслуховування пояснень представника боржника або дослідження Єдиного реєстру судових рішень, відомості з якого відкритими та загальнодоступними, щодо перебування на розгляді іншого суду позову боржника до ініціюючого кредитора із зазначених питань [91].

Наведені підходи до розуміння поняття «спір про право» вказують на можливість зловживання боржниками при відкритті провадження у справі про банкрутство шляхом подання «штучних» позовів про оскарження підстав виникнення вимог ініціюючого кредитора до боржника. І такий процес оскарження може тривати нескінченно довго, що взагалі може заблокувати процедуру банкрутства.

У зв'язку з наведеним, з метою зменшення кількості випадків зловживання правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство та перешкоджання відкриттю провадженню у справі про банкрутство, вважаємо за необхідне ускладнити умови для відкриття провадження у

справі про банкрутство, наприклад, повернувши ті умови, які були передбачені у Законі про банкрутство [61, с. 315].

На противагу зловживанню правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство, можна назвати зловживання кредиторами правом на заявлення (а точніше – незаявлення) своїх вимог до боржника. Річ у тім, що право боржника на ініціювання справи про банкрутство щодо нього може бути повною мірою реалізовано тільки тоді, коли хоча б один з кредиторів заявить свої вимоги до такого боржника. КУзПБ у ст. 90 здійснює правове регулювання підстав для закриття провадження у справі про банкрутство, однак практика застосування даної статті виявила ряд колізій між різними частинами цієї статті. Зокрема, нечітко визначеним є питання про те, що робити у випадку, коли після оприлюднення офіційного оголошення про відкриття провадження у справі про банкрутство боржника, жоден з кредиторів не заявив своїх вимог до боржника.

Так, п. 6 ч. 1 ст. 90 КУзПБ передбачає підставу для закриття провадження у справі про банкрутство – «до боржника після офіційного оприлюднення оголошення про відкриття провадження у справі про його банкрутство не висунуто вимог». Здавалося б, ця підстава ідеально підходить під ситуацію, коли у попередньому засіданні встановлено, що жоден з кредиторів не виявив бажання брати участь у справі. Але закрити провадження з цієї підстави не дозволяє ч. 2 цієї ж статті, яка передбачає: «Провадження у справі про банкрутство може бути закрито у випадках, передбачених пунктами 1, 2, 5 і 7 частини першої цієї статті, на всіх стадіях провадження у справі про банкрутство (до та після визнання боржника банкрутом), у випадках, передбачених пунктами 3, 4, 8 і 9 частини першої цієї статті, – лише до визнання боржника банкрутом, а у випадку, передбаченому пунктом 6 частини першої цієї статті, – лише після визнання боржника банкрутом» [82]. Крім того, ч. 4 ст. 90 КУзПБ визначає, що у випадках, передбачених пунктами 4-6 частини першої цієї статті, господарський суд в ухвалі про закриття провадження у справі зазначає, що

вимоги конкурсних кредиторів, які не були заявлені в установлений цим Кодексом строк або були відхилені господарським судом, вважаються погашеними, а виконавчі документи за відповідними вимогами визнаються такими, що не підлягають виконанню. Таким чином, у ст. 90 КУЗПБ наявна суттєва колізія, яка викликає питання у правозастосувачів.

До лютого 2021 року господарські суди по-різному вирішували такі ситуації: одні суди визнавали вимоги кредиторів, що не заявили, погашеними, інші – ні, але однозначну відповідь на дане запитання дав Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду у своїй постанові у справі № 910/16593/19, вказавши наступне.

У випадку, якщо після оприлюднення офіційного оголошення про відкриття провадження у справі про банкрутство станом на дату проведення попереднього засідання до боржника не висунуто вимог, суд не має змоги належним чином надати обґрунтовану оцінку твердженням боржника щодо його неплатоспроможності, адже такі твердження боржника у процедурі банкрутства мають бути досліджені судом критично з урахуванням як думки розпорядника майна, так й інших конкурсних кредиторів. Тому подальше провадження у справі про банкрутство є неможливим, у зв'язку з чим, його належить закрити на підставі п. 8 ч. 1 ст. 90 КУЗПБ, відповідно до якого господарський суд закриває провадження у справі про банкрутство, якщо господарським судом не встановлені ознаки неплатоспроможності боржника.

Норма частини четвертої ст. 49 КУЗПБ, якою встановлено право суду прийняти постанову про визнання боржника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури, обмежена випадком наявності конкурсних кредиторів з правом вирішального голосу (зборів кредиторів) за умови недобросовісної бездіяльності цього органу щодо прийняття рішення про подальшу долю процедури банкрутства.

У цьому Верховним Судом вбачається встановлення законодавцем балансу між інтересами боржника, щодо якого застосовано мораторій на

задоволення вимог конкурсних кредиторів, та інтересами добросовісних кредиторів такого боржника – як конкурсних, так і поточних, які мають легітимні очікування щодо погашення наявних боргів боржника перед ними [130].

Таким чином, тепер якщо до боржника протягом 30 днів з дня оприлюднення офіційного оголошення про відкриття провадження у справі про банкрутство жоден кредитор не заявив своїх вимог, господарські суди закривають провадження за п. 8 ч. 1 ст. 90 КУзПБ, не визнаючи вимоги кредиторів боржника погашеними.

З одного боку, така ситуація є справедливою, оскільки не всі кредитори знають про факт відкриття провадження у справі про банкрутство щодо своїх боржників. Але часто кредитори умисно не заявляють своїх вимог, оскільки елементарно не хочуть застосування до боржника процедур банкрутства, а бажають отримувати задоволення своїх вимог до боржника через виконавче провадження. А. Данілов наголошує, що вступ у справу про банкрутство є правом, а не обов'язком ініціюючого кредитора (який подає до суду заяву про відкриття провадження у справі про банкрутство), або вимушених кредиторів (які звертаються із заявами про грошові вимоги до боржника після порушення провадження у справі про банкрутство) [47, с. 209].

Звісно, виконавче провадження часто є вигіднішим для кредитора, аніж провадження у справі про банкрутство, але для боржника застосування до нього процедур банкрутства є правом, яке не можна обмежувати тільки бажанням кредитора. Разом з тим, у тому вигляді, в якому прописані відповідні норми КУзПБ сьогодні, «карати» кредитора, який не заявився, позбавленням його всіх майнових прав вимог до боржника, також неправильно.

На нашу думку, щоб визнавати вимоги кредитора, який не заявився, погашеними, необхідно, щоб господарський суд мав відомості, що такому кредитору відомо про те, що щодо боржника відкрито провадження у справі

про банкрутство. Щодо боржників – юридичних осіб таке повідомлення кредитора забезпечується через надсилання кредиторам копії ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство (ч. 15 ст. 39 КУзПБ прямо передбачає кредиторів у переліку тих осіб, яким надсилається така ухвала).

Натомість, щодо боржників – фізичних осіб Кодекс не містить прямої вимоги надсилати копію ухвали про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржника кредиторам останнього. Так, ч. 7 ст. 119 КУзПБ передбачає, що ухвала про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність не пізніше трьох днів з дня її постановлення надсилається боржнику до контролюючого органу, визначеного Податковим кодексом України, та інших органів, які здійснюють контроль за правильністю та своєчасністю справляння податків і зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування, до місцевих судів загальної юрисдикції та органу державної виконавчої служби, приватному виконавцю, у якого перебуває виконавче провадження на виконанні, до органу державної прикордонної служби, державного органу з питань банкрутства, а також *іншим учасникам справи та особам, які мають право взяти участь у такій справі* (виділено автором – В.Д.). Чи слід розуміти під «іншими учасниками справи та особами, які мають право взяти участь у такій справі» кредиторів боржника – не зрозуміло. Тому тут практика господарських судів відрізняється: в одних регіонах надсилають копію ухвали про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи її кредиторам, в інших – ні.

З метою забезпечення поінформованості кредиторів щодо факту наявності відкритого провадження у справі про неплатоспроможність їх боржників вважаємо за необхідне внести зміни до ч. 7 ст. 119 КУзПБ, передбачивши там кредиторів, яких боржник вказав у заяві про відкриття провадження у справі про свою неплатоспроможність.

Якщо ж у матеріалах справи будуть докази вручення копії ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) кредиторам боржника, і такі кредитори все рівно не матимуть бажання заявляти свої вимоги до боржника і вступати у справу, то вважаємо за можливе закривати провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) на підставі п. 6 ч. 1 ст. 40 КУЗПБ із застосуванням наслідків, передбачених ч. 4 цієї ж статті (визнанням вимог кредиторів, які не заявили, погашеними, а виконавчих документів – такими, що не підлягають виконанню). Але застосовувати такі наслідки слід не щодо всіх кредиторів, а тільки щодо тих, яких вказав сам боржник у заяві про відкриття провадження і яким було надіслано ухвалу про відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність).

Також для реалізації запропонованого механізму боротьби із зловживаннями кредиторами своїм правом на заявлення вимог до боржника, вважаємо за необхідне усунути колізію між ч.ч. 1 та 2 ст. 40 КУЗПБ.

Таким чином, застосування до боржника процедур банкрутства може бути як благом для боржника, так і застосовуватися на шкоду інтересам його кредиторів. Суб'єктами, які потенційно можуть зловживати правом на ініціювання справи про банкрутство, є: кредитори боржника – юридичної особи, а також боржники – юридичні особи, фізичні особи та фізичні особи – підприємці. Факт звільнення боржників від судового збору за подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство є не тільки невиправданою розкішшю для нашої держави, але і тільки сприяє зловживанню правом на ініціювання справи про банкрутство недобросовісними боржниками. З метою зменшення кількості випадків зловживання правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство, вважаємо за необхідне ускладнити умови для відкриття провадження у справі про банкрутство, наприклад, повернувши ті умови, які були передбачені у Законі про банкрутство.

2.2. Зловживання правами на стадії розпорядження майном боржника

Першою судовою процедурою, що застосовується до неплатоспроможного боржника – юридичної особи, є процедура розпорядження майном боржника. Стосовно своєрідності застосування розпорядження майном боржника як судової процедури, Л.В. Мелех та К.І. Круць відзначають, що вона полягає у тому, що здійснює контроль і нагляд за збереженням майна боржника та його ефективним використанням [98, с. 141].

Згідно ч. 1 ст. 44 КУЗПБ під розпорядженням майном розуміється система заходів щодо нагляду та контролю за управлінням і розпорядженням майном боржника з метою забезпечення збереження, ефективного використання майнових активів боржника, здійснення аналізу його фінансового стану, а також визначення наступної процедури (санації чи ліквідації).

Процедура розпорядження майном є «плацдармом» для всього подальшого ходу справи про банкрутство, оскільки саме у цій процедурі формується основна маса кредиторських вимог, саме тут визначається подальший хід справи – ліквідаційна процедура, санація або закриття справи тощо. З огляду на важливість цієї судової процедури для всієї справи, учасники такої справи використовують весь арсенал заходів, як законних, так і протизаконних для досягнення своєї мети.

Варто зазначити, що процедура розпорядження майном характерна лише для процедури банкрутства юридичної особи, при банкрутстві фізичної особи така судова процедура не застосовується. Так, згідно ч. 5 ст. 119 КУЗПБ в ухвалі про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржника – фізичної особи господарський суд зазначає про:

- 1) відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржника;
- 2) введення процедури реструктуризації боргів боржника;
- 3) введення мораторію на задоволення вимог кредиторів;
- 4) призначення керуючого реструктуризацією;
- 5) вжиття заходів для забезпечення вимог кредиторів;
- 6) строк подання арбітражним керуючим до господарського суду відомостей про результати розгляду вимог кредиторів, який не може перевищувати 30 днів з дня проведення підготовчого засідання суду;
- 7) проведення арбітражним керуючим виявлення, складання опису майна боржника (проведення інвентаризації) та визначення його вартості;
- 8) строк підготовки та подання до господарського суду плану реструктуризації боргів боржника, який не може перевищувати трьох місяців з дня проведення підготовчого засідання суду;
- 9) зобов'язання контролюючого органу, визначеного Податковим кодексом України, надати керуючому реструктуризацією та суду інформацію про доходи боржника та членів його сім'ї і про майно, задеклароване такими особами при перетині кордону;
- 10) зобов'язання органу державної прикордонної служби надати керуючому реструктуризацією та суду інформацію про перетинання боржником та членами його сім'ї державного кордону за останні три роки;
- 11) зобов'язання банків надати керуючому реструктуризацією та суду інформацію про залишок коштів на рахунках боржника.

Аналіз наведеної норми права вказує на схожість наслідків із відкриттям провадження у справі про банкрутство юридичної особи, з тією лише різницею, що вводиться процедура реструктуризації боргів боржника. Дана процедура є чимось середнім між мировою угодою, яка застосовувалась під час дії Закону про банкрутство, і санацією, яка застосовується до боржника-юридичної особи. За таких обставин зловживання правами матиме схожий характер у процедурі розпорядження

майном боржника-юридичної особи та процедури реструктуризації боргів боржника-фізичної особи.

Для виявлення зловживань правами у процедурі розпорядження майном слід проаналізувати обсяг прав учасників справи про банкрутство та механізм застосування таких прав у даній процедурі.

Із всіх судових процедур розпорядження майном є найбільш привабливою процедурою для боржника, оскільки він продовжує здійснювати господарську діяльність, керівник продовжує здійснювати управління боржником, а щодо останнього діє особливий правовий режим. Наприклад, у процедурі розпорядження майном діє мораторій, під який КУзПБ розуміє зупинення виконання боржником грошових зобов'язань і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), строк виконання яких настав до дня введення мораторію, і припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), застосованих до дня введення мораторію. Також у процедурі банкрутства зупиняються виконавчі провадження.

Всі ці умови штовхають боржника до якомога більшого строку перебування у цій судовій процедурі, для чого основним зловживанням правом є подання численних апеляційних та касаційних скарг на ухвали суду (про відкриття провадження у справі про банкрутство, про визнання кредиторських вимог, про проведення попереднього засідання тощо), у зв'язку з чим справа направляється до суду вищого рівня, а місцевий суд зупиняє провадження у справі про банкрутство. Таке зловживання призводить до того, що боржник може перебувати роками у процедурі розпорядження майном і тоді про дотримання розумних строків розгляду справи про банкрутство не може йти й мови.

Вирішення даної проблеми вбачається в тому, щоб якомога швидше запровадити Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, яка дозволить не направляти всю справу до апеляційної або касаційної

інстанції, а надавати лише відскановані копії матеріалів справи. При цьому сама справа буде залишатись у місцевому суді, а її розгляд не буде зупинятись.

Ключову роль у процедурі розпорядження майном відіграє розпорядник майна, який призначається з числа арбітражних керуючих, який визначається судом шляхом автоматизованого відбору із застосуванням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи з числа арбітражних керуючих, внесених до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України, за принципом випадкового вибору. Проте, оскільки Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система ще не працює, то розпорядник майна призначається за заявою ініціюючого кредитора. Така правова конструкція одразу ж призводить до зловживань, тому що розпорядник майна стає залежним від ініціюючого кредитора, який оплачує основну грошову винагороду арбітражного керуючого. Така ситуація є неприйнятною і слід якомога швидше запровадити Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему (далі – ЄСІТС).

Як зазначено вище, на стадії розпорядження майном боржника з'являється нова фігура у справі – розпорядник майна, який повинен виявляти причини виникнення неплатоспроможності боржника та уже планувати можливі майбутні шляхи відновлення платоспроможності боржника. З приводу ролі розпорядника майна у справі про банкрутство Ю.В. Твердохліб зазначає: «З огляду на цілі, що ставляться перед цією процедурою, розпорядник майна, як суб'єкт здійснення арбітражного управління на даному етапі процедури банкрутства, буде використовувати не весь комплекс засобів відновлення платоспроможності. У процедурі розпорядження майном більшу увагу слід приділяти причинам виникнення проблеми неплатоспроможності, можливим шляхам її усунення, формуванню активу і пасиву боржника» [182, с. 124].

Виходячи з визначення «розпорядження майном», можна стверджувати, що завданням розпорядника майна у цій процедурі є нагляд

та контроль за управлінням і розпорядженням майном боржника. Варто погодитись з А. Гушиликом, який зазначає, що метою даної процедури є введення своєрідного «нагляду» за господарською діяльністю боржника з метою виявлення причин та умов, що сприяють несприятливою фінансовому стані боржника. Для правового статусу боржника на даній стадії характерним є дуалізм управління боржником, оскільки, з одного боку, керівництво боржником здійснює його безпосередній керівник, але, з іншого боку, таке керівництво здійснюється під пильним наглядом з боку арбітражного керуючого [43, с. 58].

Дійсно, під час застосування до неплатоспроможного боржника процедури розпорядження майном, право- та дієздатність останнього підлягає певному обмеженню, що обумовлено особливостями процедури банкрутства. З цього приводу А.В. Битківська зазначає, що обмеження право- і дієздатності боржника в процедурі розпорядження майном має місце за певних умов. Так повноваження керівника боржника та виконавчих органів його управління, покладені на них відповідно до законодавства чи установчих документів, можуть бути припинені в разі, якщо ними не вживаються заходи щодо забезпечення збереження майна боржника, створюються перешкоди діям розпорядника майна чи допускаються інші порушення законодавства [7, с. 94].

Однак доводиться констатувати, що обмеження право- і дієздатності органів управління боржника здійснюється не лише у випадку неналежної поведінки таких органів, але і сам по собі факт заборони органам управління боржника вчиняти ряд суттєвих дій без погодження з розпорядником майна уже свідчить про обмеження право- та дієздатності боржника. Так, протягом процедури розпорядження майном органи управління боржника не мають права приймати рішення про:

- реорганізацію (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) і ліквідацію боржника;

- створення господарських товариств або участь в інших господарських товариствах;
- створення філій та представництв;
- виплату дивідендів;
- проведення боржником емісії цінних паперів;
- вихід зі складу учасників боржника юридичної особи, придбання в акціонерів раніше випущених акцій боржника;
- відчуження або обтяження нерухомого майна боржника, в тому числі його передачу в заставу, внесення зазначеного майна до статутного капіталу іншого підприємства або господарського товариства;
- надання позик (кредитів), надання поруки, гарантій, а також передачу в довірче управління майна боржника (ч. 5 ст. 44 КУзПБ).

Також у процедурі розпорядження майном керівник або орган управління боржника виключно за погодженням з розпорядником майна приймають рішення про:

- участь боржника в об'єднаннях, асоціаціях, спілках, холдингових компаніях, промислово-фінансових групах чи інших об'єднаннях юридичних осіб;
- передачу нерухомого майна в оренду;
- одержання позик (кредитів).

У процедурі розпорядження майном боржник не має права без згоди комітету кредиторів (зборів кредиторів – до моменту формування комітету кредиторів) вчиняти значні правочини, вчинення яких не заборонено КУзПБ. У процедурі розпорядження майном боржник не має права без згоди комітету кредиторів (зборів кредиторів - до моменту обрання комітету кредиторів) здійснювати продаж істотних активів боржника (ч.ч. 7-8 ст. 44 КУзПБ).

Аналіз наведених норм показує, що у боржника у процедурі розпорядження майном є прямі обмеження, тобто те, що заборонено (ч. 5 ст. 44 КУзПБ), та непрямі обмеження, тобто те, що можна здійснювати лише за

погодженням з учасниками справи про банкрутство. Варто зауважити, що вчинення боржником дій, передбачених у ч.ч. 5, 7-8 КУзПБ, не є зловживанням правами, а є деліктом.

Особливостями процедури розпорядження майном боржника, на думку С.М. Грудницької та С.В. Мінковського, є: обов'язковість введення процедури розпорядження майном боржника, наявність мораторію на задоволення вимог кредиторів, що визначає підстави участі й обліку грошових зобов'язань кредиторів до боржника, спеціальний порядок здійснення господарської діяльності боржником, наявність незацікавленої фізичної особи (розпорядника майна боржника), наявність граничного строку щодо вимог кредиторів, які подають заяви з грошовими вимогами до боржника [41, с. 19].

Варто погодитися з думкою Г.І. Вудвуда та І.Г. Шармонова, які зазначають, що на стадії процедури розпорядження майна функції у арбітражного керуючого скоріше «аналітичні», «попереджувальні», «підготовчі», якщо можна так сказати – «пасивні». Основним завданням на цій стадії провадження у справі є підготовка для прийняття господарським судом повного, обґрунтованого, всебічного, законного рішення щодо переходу до наступної судової процедури [31, с. 108].

Для здійснення своїх повноважень розпорядник майна має низку обов'язків. Так розпорядник майна зобов'язаний:

- розглядати заяви кредиторів з грошовими вимогами до боржника, що надійшли в установленому цим Кодексом порядку;
- вести реєстр вимог кредиторів;
- повідомляти кредиторів про результати розгляду їхніх вимог;
- вживати заходів для захисту майна боржника;
- проводити аналіз фінансово-господарського стану, інвестиційної та іншої діяльності боржника та становища на ринках боржника;

- виявляти (за наявності) ознаки фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства;

- скликати збори і комітет кредиторів та організовувати проведення їх засідань;

- надавати державному реєстратору в електронній формі через портал електронних сервісів юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань відомості, необхідні для ведення Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, у порядку, встановленому державним органом з питань банкрутства;

- надавати господарському суду та комітету кредиторів звіт про свою діяльність, а також здійснювати розкриття кредиторам інформації щодо фінансового стану боржника та ходу провадження у справі;

- не пізніше двох місяців з дня відкриття провадження у справі про банкрутство провести інвентаризацію майна боржника та визначити його вартість;

- за можливості проведення санації боржника розробити план санації боржника та подати його на розгляд зборам кредиторів.

Крім обов'язків у розпорядника майна є певні права, а саме: звернення до суду із заявою про скасування арештів майна боржника чи інших обмежень щодо розпорядження його майном у разі, якщо такі арешти чи обмеження перешкоджають господарській діяльності боржника та відновленню його платоспроможності; подання до суду позову щодо визнання недійсними правочинів, у томі числі укладених боржником з порушенням порядку, встановленого КУзПБ, а також позовів щодо визнання недійсними актів, прийнятих у процедурі розпорядження майном щодо зміни організаційно-правової форми боржника.

Здійснюючи свого роду «нагляд» за підприємством у процедурі розпорядження майном боржника, розпорядник майна перевіряє діяльність

керівництва боржника, і у випадку виявлення причинно-наслідкового зв'язку між діяльністю керівника боржника та фінансовими негараздами останнього, арбітражний керуючий повинен звертатися до господарського суду з клопотанням про відсторонення такого керівника.

Так, у провадженні Господарського суду м. Києва перебуває справа про банкрутство приватне акціонерне товариство (далі – ПрАТ) «Укргаз-Енерго». Ухвалою господарського суду м. Києва від 26 вересня 2018 року у справі №910/11892/17 відмовлено в задоволенні клопотання розпорядника майна боржника арбітражного керуючого А. про відсторонення керівника ПрАТ «Укргаз-Енерго» від займаної посади. Не погоджуючись з винесеною ухвалою суду, розпорядник майна ПрАТ «Укргаз-Енерго» та кредитор боржника звернулися до Північного апеляційного господарського суду з апеляційними скаргами, в яких просили скасувати оскаржувану ухвалу та прийняти нове рішення, яким відсторонити Голову правління ПрАТ «Укргаз-Енерго» Н. від виконання обов'язків керівника ПрАТ «Укргаз-Енерго» та тимчасово покласти виконання обов'язків керівника ПрАТ «Укргаз-Енерго» на розпорядника майна боржника арбітражного керуючого А.; зобов'язати керівника боржника передати розпоряднику майна боржника протягом трьох днів бухгалтерську та іншу документацію боржника, печатки і штампи.

Розглянувши доводи апеляційних скарг, перевіривши матеріали справи, Північний апеляційний господарський суд дійшов висновку, що апеляційні скарги підлягають задоволенню з наступних підстав.

21 травня 2018 року до Господарського суду м. Києва було подано клопотання розпорядника майна боржника арбітражного керуючого А. про відсторонення керівника ПрАТ «Укргаз-Енерго» Н. від займаної посади та тимчасове покладення його обов'язків на розпорядника майна. Вказане клопотання обґрунтоване тим, що керівником боржника в порушення положень Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» не вчиняються дії, направлені на погашення

заборгованості по оплаті праці, наслідком чого є збільшення кредиторської заборгованості та порушення прав працівників підприємства.

Крім того, у поданому клопотанні розпорядник майна боржника арбітражний керуючий А. також вказує на те, що керівником боржника ігноруються законні вимоги розпорядника майна щодо надання в повному обсязі документів, необхідних для здійснення аналізу фінансової, господарської, інвестиційної та іншої діяльності боржника, оцінки фінансового становища боржника, надання оцінки угодам боржника (договорам) які були укладені керівником та встановлення обставин належного або неналежного зберігання майна боржника.

Як на підставу для відсторонення керівника боржника від посади розпорядник майна зазначає про те, що станом на 01 травня 2018 року загальна заборгованість із виплати заробітної плати становить 13 683 096,40 грн., що на думку останнього свідчить про неефективне керування підприємством та вчинення керівником дій, направлених на збільшення кредиторської заборгованості підприємства та порушення прав трудового колективу. При цьому, арбітражний керуючий вказує про те, що у боржника достатньо грошових коштів на рахунках для погашення заборгованості і виплати заробітної плати, оскільки згідно відомостей інвентаризації рахунків боржника вбачається, що на рахунках боржника містяться грошові кошти в сумі 47 272 037,74 грн. Згідно даних бухгалтерського обліку ПрАТ «Укргаз-Енерго» вбачається, що загальна кількість працівників ПрАТ «Укргаз-Енерго» на дату порушення провадження у справі про банкрутство становило 69 осіб, а заборгованість із заробітної плати перед даними працівниками 9 401 461,49 грн. Станом на 1 травня 2018 року загальна заборгованість із заробітної плати перед працівниками була збільшена до 13 683 096,4 грн. (доказом чого є лист ПрАТ «Укргаз-Енерго» від 11 травня 2018 року за підписом головного бухгалтера С.

Такі дії свідчать про неефективне керування підприємством та вчинення керівником дій направлених на збільшення кредиторської

заборгованості підприємства та порушення прав трудового колективу ПрАТ «Укргаз-Енерго» [144].

Таким чином, на стадії розпорядження майном боржника велику роль у виявленні та протидії зловживанням з боку боржника відіграє арбітражний керуючий, який за результатами аналізу фінансово-господарської діяльності боржника вчиняє заходів щодо припинення дій, що спричиняють погіршення фінансового стану боржника, вживає заходів щодо наповнення майбутньої ліквідаційної маси (шляхом звернення до господарського суду з позовними заявами або з відповідними клопотаннями).

КУЗПБ передбачає участь у справі про банкрутство трьох категорій кредиторів, а саме:

1) забезпечені кредитори – кредитори, вимоги яких до боржника або іншої особи забезпечені заставою майна боржника;

2) конкурсні кредитори – кредитори за вимогами до боржника, що виникли до відкриття провадження у справі про банкрутство і виконання яких не забезпечено заставою майна боржника;

3) поточні кредитори – кредитори за вимогами до боржника, що виникли після відкриття провадження у справі про банкрутство. У процедурі розпорядження майном приймають участь конкурсні та забезпечені кредитори.

Згідно ч.1 ст. 45 КУЗПБ конкурсні кредитори за вимогами, що виникли до дня відкриття провадження у справі про банкрутство, зобов'язані подати до господарського суду письмові заяви з вимогами до боржника, а також документи, що їх підтверджують, протягом 30 днів з дня офіційного оприлюднення оголошення про відкриття провадження у справі про банкрутство. У свою чергу, Забезпечені кредитори зобов'язані подати заяву з грошовими вимогами до боржника під час провадження у справі про банкрутство в частині вимог, що є незабезпеченими, або за умови відмови від забезпечення. Забезпечені кредитори можуть повністю або частково

відмовитися від забезпечення. Якщо вартості застави недостатньо для покриття всієї вимоги, кредитор повинен розглядатися як забезпечений лише в частині вартості предмета застави. Залишок вимог вважається незабезпеченим (ч. 2 ст. 45 КУзПБ).

Отже, у кредиторів є право на звернення до суду із заявою про кредиторські вимоги до боржника.

Після проведення попереднього засідання кредитори приймають участь у справі через збори кредиторів та комітет кредиторів. Фактично, після сформування переліку кредиторів, останні визначають подальший хід справи.

Згідно ч. 5 ст. 48 КУзПБ до компетенції зборів кредиторів належить прийняття рішення про:

- 1) визначення кількісного складу та обрання членів комітету кредиторів;
- 2) дострокове припинення повноважень комітету кредиторів або окремих його членів;
- 3) схвалення плану санації боржника та схвалення внесення змін до нього;
- 4) звернення до господарського суду з клопотанням про введення наступної процедури у справі про банкрутство;
- 5) обрання арбітражного керуючого у разі відсторонення арбітражного керуючого, визначеного Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою, від виконання повноважень;
- 6) інші питання, передбачені цим Кодексом, у тому числі віднесені до компетенції комітету кредиторів.

Відповідно ж до ч. 8 ст. 48 КУзПБ до компетенції комітету кредиторів належить прийняття рішення про:

- 1) обрання голови комітету;
- 2) скликання зборів кредиторів;

3) звернення до господарського суду з вимогою про визнання правочинів (договорів) боржника недійсними на будь-якій стадії процедури банкрутства;

4) звернення до господарського суду з клопотанням про призначення арбітражного керуючого, припинення повноважень арбітражного керуючого та про призначення іншого арбітражного керуючого;

5) надання згоди на продаж майна боржника (крім майна, що є предметом забезпечення) та погодження умов продажу майна боржника (крім майна, що є предметом забезпечення) у процедурі санації відповідно до плану санації або у процедурі ліквідації банкрута;

6) внесення пропозицій господарському суду щодо продовження або скорочення строку процедур розпорядження майном боржника чи санації боржника;

7) інші питання, передбачені цим Кодексом.

Слід звернути увагу на повноваження комітету кредиторів щодо звернення до господарського суду з вимогою про визнання правочинів (договорів) боржника недійсними на будь-якій стадії процедури банкрутства та надання згоди на продаж майна боржника (крім майна, що є предметом забезпечення) та погодження умов продажу майна боржника (крім майна, що є предметом забезпечення) у процедурі санації відповідно до плану санації або у процедурі ліквідації банкрута. Дані права комітету кредиторів також можуть бути предметом зловживань.

З огляду на наведене, можна побачити, що у процедурі розпорядження майном зловживання правами має місце з боку боржника, розпорядника майна та кредиторів. Однак, обсяг зловживань правами з боку розпорядника майна та кредиторів є незначним через невеликий обсяг прав цих учасників справи про банкрутство на стадії розпорядження майном.

2.3. Зловживання правами під час застосування процедур санації та ліквідації

Законодавство про неплатоспроможність (банкрутство) переслідує подвійну мету: відновити платоспроможність боржника та задовольнити вимоги його кредиторів. При чому відновлювальні процедури повинні бути в пріоритеті, адже для держави набагато вигідніше зберегти суб'єкта господарювання та відповідні робочі місця, аніж ліквідувати банкрута. С.В. Мінковський зазначає, що юридичним підґрунтям виникнення відновлювальних процедур банкрутства (санації, мирової угоди) були різні варіанти діючих механізмів національного права, за допомогою яких стало можливою реструктуризація боргу та активів (капіталу) боржника, відстрочка, розстрочка платежів або прощення частини чи всієї суми боргу боржника, переведення суми боргу кредиторів на інвестора, задоволення вимог кредиторів наслідком переходу боргових зобов'язань на іншу юридичну особу, шляхом кредитування, обмін зобов'язальних прав кредиторів на корпоративні права боржника або його активи, перепрофілювання і реструктуризація виробництва боржника (зміна організаційно-правової форми та виробничої структури боржника) тощо [103, с. 24–25].

Відповідно до ст. 6 КУЗПБ щодо боржника – юридичної особи застосовуються такі судові процедури: розпорядження майном боржника; санація боржника; ліквідація банкрута. Щодо боржника – фізичної особи застосовуються такі судові процедури: реструктуризація боргів боржника; погашення боргів боржника.

Процедуру розпорядження майном боржника складно назвати відновлювальною, оскільки на цьому етапі за мету не ставиться відновлення платоспроможності боржника, а здійснюється скоріше нагляд за фінансово-господарською діяльністю боржника з метою виявлення причин, що призвели до неплатоспроможності, а також вироблення можливих шляхів

виходу з фінансової кризи для боржника. Також на цій стадії розробляється план заходів щодо відновлення платоспроможності боржника – план санації. Процедура санації, якраз, є чисто відновлювальною, оскільки за мету має запобігти визнання боржника банкрутом [56, с. 52–53].

Як зазначають Л.В. Мелех та К.І. Круць, своєчасне виявлення стану неплатоспроможності боржника та його всебічний аналіз дозволяють провести систему заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, яка спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів через реструктуризацію підприємства, боргів і активів та/або зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника [99, с. 114].

П.Д. Пригуза та А.П. Пригуза зазначають, що послідовність застосування певних процедур провадження у справі про банкрутство має залежати від фінансово-економічного стану господарства боржника [147, с. 156]. Санація боржника спрямована на відновлення його платоспроможності. Саме тут вирішується основне завдання – фінансове оздоровлення господарюючого суб'єкта [117, с. 199]. Однак, не зважаючи на пріоритетність процедури санації, ліквідаційна процедура банкрутства є найпоширенішою її стадією. Напевно, більше 90% всіх судових процесів, які з нею пов'язані, завершуються саме її запровадженням та ліквідацією боржника, вже банкрута [150].

Крім санації у власне процедурі банкрутства, сучасне українське законодавство передбачає можливість застосування до неплатоспроможного боржника ще й досудової санації. Досудова санація з'явилася у праві неплатоспроможності (банкрутства) України із прийняттям 22 грудня 2011 року нової редакції Закону про банкрутство. Р. Поляков з цього приводу відзначає, що ця форма запобігання банкрутству боржника (санація до порушення справи про банкрутство – В.Д.) передбачає часткове

використання традиційних засобів неспроможності: заборона на порушення справи про банкрутство, введення мораторію на задоволення вимог кредиторів та ін. Зберігаючи за собою право управління господарюючим суб'єктом, власник міг розраховувати на врегулювання проблем неплатоспроможності з кредиторами, не вдаючись до відкриття справи про банкрутство і частково використовуючи пільги конкурсного процесу [122, с. 51]. Знайшла своє відображення досудова санація і у КУзПБ.

Стаття 4 КУзПБ, яка іменується «Заходи щодо запобігання банкрутству боржника – юридичної особи та позасудові процедури», передбачає, що засновники (учасники, акціонери) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, центральні органи виконавчої влади, органи Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень зобов'язані своєчасно вживати заходів для запобігання банкрутству боржника. У разі виникнення ознак банкрутства керівник боржника зобов'язаний надіслати засновникам (учасникам, акціонерам) боржника, власнику майна (органу, уповноваженому управляти майном) боржника відомості щодо наявності ознак банкрутства. Засновники (учасники, акціонери) боржника, власники майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, кредитори боржника, інші особи в межах заходів щодо запобігання банкрутству боржника можуть надати боржнику фінансову допомогу в розмірі, достатньому для погашення грошових зобов'язань боржника перед кредиторами, у тому числі зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування і відновлення платоспроможності боржника (санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство). Таким чином, санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство фактично є єдиним заходом щодо запобігання банкрутству боржника – юридичної особи та позасудовою процедурою, оскільки факт повідомлення керівником боржника засновників

(учасників, акціонерів) боржника, власника майна (органу, уповноваженому управляти майном) боржника про ознаки банкрутства є не стільки заходом запобігання банкрутству, скільки заходом інформування засновників боржника про фінансові негаразди у діяльності останнього. Тому дещо незрозумілим видається вживання у назві ст. 4 КУзПБ слова «заходи» саме у множині.

Що стосується власне визначення поняття «санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство», то воно наводиться у ч. 5 ст. 4 КУзПБ і передбачає, що це система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати засновник (учасник, акціонер) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, інші особи з метою запобігання банкрутству боржника шляхом вжиття організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно до законодавства до відкриття провадження у справі про банкрутство.

Ст. 50 КУзПБ також дає визначення поняття «санація», але там уже йде мова про «судову» санацію: «Під санацією розуміється система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямованих на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом реструктуризації підприємства, боргів і активів та/або зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника». По своїй суті процедура санації є реабілітаційною процедурою у справі про банкрутство. Під самим поняттям «реабілітація» прийнято розуміти відновлення у правах. Реабілітація у процедурі банкрутства – це також відновлення прав боржника. Однак із відновленням прав боржника, як наслідок, відновлюються і права кредиторів, що є особливістю процедури санації [46, с. 77].

Таким чином, КУзПБ передбачає два види санації: санацію до відкриття провадження у справі про банкрутство (досудову санацію) та

санацію як судову процедуру, що застосовується до неплатоспроможного боржника у межах справи про банкрутство. І досудова санація, і «судова» санація переслідують єдину мету – відновити платоспроможність боржника та зберегти його як господарюючого суб'єкта. Але досудова санація має цілий ряд переваг, до яких можна віднести:

1) оперативність: протягом 5 днів з дня схвалення плану досудової санації він має бути поданий боржником до господарського суду; господарський суд виносить ухвалу про прийняття або відмову у прийнятті заяви про затвердження плану санації протягом п'яти днів з дня її отримання; господарський суд розглядає заяву про затвердження плану санації не пізніше одного місяця з дня прийняття відповідної заяви до розгляду. Таким чином, приблизно за 2 місяці боржник уже може перейти до виконання плану санації. На противагу цьому, у випадку відкриття провадження у справі про банкрутство, враховуючи, що першою судовою процедурою, яка застосовується до неплатоспроможного боржника, є розпорядження майном, то до санації боржник у справі про банкрутство за 2 місяці навряд чи перейде;

2) вигідність для кредиторів: до плану санації обов'язково повинен бути доданий ліквідаційний аналіз, який свідчить про вигідність для кредиторів виконання плану санації порівняно з ліквідацією боржника. Тому тільки справді вигідний для кредиторів план санації буде схвалений кредиторами, і, як наслідок, тільки такий план може бути поданий на затвердження господарського суду;

3) списання значної частини податкового боргу та інших обов'язкових платежів: у разі якщо план санації передбачає розстрочення чи відстрочення або прощення (списання) боргів чи їх частини, план санації вважається схваленим органом стягнення в частині задоволення вимог з податків, зборів (обов'язкових платежів) на умовах плану санації без необхідності голосування органу стягнення. При цьому податковий борг, який виник у строк, що передував трьом рокам до дня проведення зборів кредиторів,

визнається безнадійним та списується, а податковий борг, який виник пізніше, розстрочується (відстрочується) або списується на умовах плану санації, що мають бути не гіршими, ніж умови задоволення вимог кредиторів, які проголосували за схвалення плану санації (ч. 3 ст. 5 КУЗПБ). Також у контексті взаємовідносин з податковими органами Р. Загарія зазначає, що перевагою процедури досудової санації є те, що боржнику немає необхідності звертатися до адміністративного суду з позовною заявою про зобов'язання вчинити певні дії. Всі заяви щодо виконання плану санації розглядаються господарським судом у межах справи про затвердження плану санації до відкриття провадження у справі про банкрутство, що забезпечує швидкий розгляд заяв [70];

4) менші судові витрати у вигляді судового збору як для боржника так і для кредиторів, оскільки: за заяву про затвердження плану санації, реструктуризації до відкриття провадження у справі про банкрутство платиться судовий збір у розмірі 2-х прожиткових мінімумів для працездатних осіб (на відміну від 10 мінімумів за відкриття справи про банкрутство); кредитори не платять судовий збір за подання заяв про кредиторські вимоги, оскільки подання таких заяв не передбачено в досудовій процедурі санації до відкриття провадження у справі про банкрутство [69].

Таким чином, досудова санація має цілий ряд переваг перед санацією судовою, що робить дану процедуру досить привабливою для боржників та кредиторів. Суддя-спікер Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду С. Жуков зазначає, що обираючи досудову санацію, підприємство дістає можливості для реструктуризації боргів, зміни організаційно-правової форми власної діяльності, часткового задоволення вимог кредиторів і більш гнучкого управління активами [179].

Професор Б. Поляков вказує, що правовідносини з досудової санації розраховані виключно на добросовісних боржників та кредиторів. Порушення порядку введення досудової процедури завжди тягне за собою її

скасування. Таким чином, продовжує вчений, тільки взаємний інтерес між боржником та кредитором дає життя досудовій санації. У протилежному випадку виникає звичайна процедура банкрутства [115, с. 67].

Для схвалення плану санації до відкриття провадження у справі про банкрутство достатньою є наявність 2/3 голосів у кожній категорії забезпечених кредиторів, і більше 50 відсотків від загальної суми кожної категорії незабезпечених вимог, включених до плану санації, у такій категорії. Разом з тим, часто складаються ситуації, коли кредитори, які не брали участі у голосуванні, або які голосували проти затвердження плану досудової санації, оскаржують затвердження таких планів санації. Так, цікавим є наступний приклад із судової практики.

Ухвалою Господарського суду Київської області від 10 червня 2020 року по справі №911/482/20 затверджено план санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство, схвалений загальними зборами кредиторів боржника. Відповідно до умов плану санації боржника: у останнього наявна заборгованість перед кредиторами на загальну суму 148 647 850,94 грн.; строки відновлення платоспроможності боржника – 15 років; розрахунки з кредиторами будуть здійснені відповідно до графіку погашення вимог кредиторів, строк для повного погашення грошових вимог кредиторів – 2034 рік. Не погоджуючись з винесеною ухвалою суду, ПАТ АБ «Б» звернулося до апеляційного господарського суду з апеляційною скаргою, в якій просило скасувати ухвалу господарського суду Київської області від 10 червня 2020 року повністю та прийняти нове рішення, яким відмовити боржнику у затвердженні плану санації. Скаржник вважає, що ряд кредиторів, які брали участь у затвердженні плану санації, є заінтересованими та дружніми особами стосовно боржника, відповідно ст. 1 КУзПБ.

Суд апеляційної інстанції встановив, що є підстави вважати, що кредитор – ТОВ «М» є заінтересованою особою стосовно боржника та, в силу ч. 4 ст. 5 КУзПБ, його голос не може бути врахований для цілей

голосування при схваленні плану санації. Як убачається з матеріалів справи загальна кількість голосів кредиторів, які визначені в плані санації та голоси яких враховувались під час голосування на зборах кредиторів складає 148 647 850,94 грн., з яких заборгованість ТОВ «М» складає 45 233 230,98 грн., тобто 30,43 % від загальної кількості голосів кредиторів.

Як вбачається з матеріалів справи, громадянин Н. є учасником як боржника (частка в статутному капіталі складає 3%), так і ТОВ «М.» (частка в статутному капіталі складає 40 %). В зв'язку з чим, гр. Н. як учасник боржника, відповідно до ст. 1 КУЗПБ, є заінтересованою особою стосовно боржника. При цьому, ТОВ «М» відповідно до п.п. 14.1.159 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України є пов'язаною з гр. Н. оскільки останній володіє часткою в її статутному капіталі в розмірі більше 20%. Тобто, ТОВ «М.», як особа є пов'язаною з заінтересованою особою стосовно боржника – гр. Н. Таким чином при схваленні плану санації були допущені порушення законодавства, а саме враховано голоси заінтересованого стосовно боржника кредитора, що беззаперечно вплинуло на результат голосування загальних зборів кредиторів. На підставі цього, Північним апеляційним господарським судом прийнято рішення апеляційну скаргу задовольнити, відмовити боржнику у затвердженні плану санації до відкриття провадження у справі про банкрутство [142].

Також показовою у контексті зловживання правом на досудову санацію є окрема думка судді Верховного Суду О.О. Банаська, викладена ним у справі № 904/3325/20.

Так, в окремій думці від 15 квітня 2021 року суддею зазначено, що з конструкції частини третьої ст. 13 ЦК України слідує, що дії особи, які полягають у реалізації такою особою свого права, однак вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, є формою зловживання правом. Укладення договорів відступлення права вимоги (за наслідками укладення яких кредитори отримали більшість голосів – В.Д.), з урахуванням наведеного вище, вочевидь призвело до можливості «контрольованої

процедури досудової санації» зі сторони боржника, результатом чого стало схвалення плану санації, метою якого, на думку судді О.О. Банаська, є лише відстрочення та наступне розстрочення зобов'язань, а не відновлення платоспроможності боржника, що не відповідає легітимній меті цієї процедури та є зловживанням правом на шкоду кредиторам ПрАТ «Дніпровський металургійний завод».

У даному контексті слід акцентувати увагу на тому, що правовідносини з досудової санації розраховані лише на сумлінних боржників та кредиторів, а застосування інституту досудової санації не може бути інструментом зловживань для боржника, який за його допомогою ухиляється від належного виконання зобов'язань перед кредиторами [107].

Таким чином, санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство може стати ефективним механізмом для відновлення платоспроможності боржника, щодо якого існує загроза банкрутства [64, с. 100]. Разом з тим, саме по собі використання досудової санації може бути зловживанням правами з боку недобросовісного боржника.

Саме по собі введення судової санації також може бути зловживанням правами. Це пов'язано з тим, що КУЗПБ не визначає строку санації, яка може тривати необмежений проміжок часу, враховуючи позицію судів щодо того, що санація є пріоритетною судовою процедурою. Якщо ж у комітеті кредиторів більшість становлять дружні до боржника кредитори, то процедура санації може продовжуватись нескінченно довго.

Перебування боржника у процедурі санації є досить привабливим, тому що виробнича діяльність не припиняється, діє мораторій на задоволення вимог кредиторів, боржник використовує майно, яке часто знаходиться в заставі банків, тощо. Вихід з даної ситуації вбачається у встановленні чіткого присікального строку для санації (наприклад, 12 місяців), який не може бути продовжений.

У керуючого санацією є досить значні повноваження у процедурі санації, з яких слід виділити: подання заяв про визнання правочинів (договорів), укладених боржником, недійсними; відмова від правочинів боржника (крім вчинених правочинів, які є заходами плану санації та правочинів, передбачених статтею 37 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»), вчинених до відкриття провадження у справі про банкрутство, не виконаних повністю або частково. Згадані повноваження керуючого санацією носять диспозитивний характер, а відтак арбітражний керуючий щодо одних правочинів може заявити про їх недійсність або відмову, а щодо інших – ні. Задля уникнення зловживань у цьому питанні, доцільним було б узгоджувати керуючому санацією такі дії з комітетом кредиторів.

Попередній Закон про банкрутство передбачав ще одну відновлювальну процедуру, яка могла застосовуватися до боржника – мирова угода. Однак КУЗПБ виключив мирову угоду з переліку судових процедур, що застосовуються до неплатоспроможного боржника у межах справи про банкрутство. П.О. Попков з цього приводу вказує, що відсутність положень, спрямованих на укладення мирової угоди, негативно позначиться на правах та інтересах як боржника, так і кредиторів [124, с. 60]. Р. Поляков також негативно висловлюється про виключення мирової угоди з КУЗПБ, вказуючи: «Бажання законодавця ліквідувати спеціальну мирову угоду можна пояснити прагненням спростити процедуру банкрутства, а також стимулювати боржників виконувати власні грошові зобов'язання, адже уникнути цього буде дуже важко або навіть неможливо. Однак, переслідуючи дані цілі, законодавець забуває про безумовні переваги мирової угоди, які будуть неодмінно втрачені» [123, с. 70].

Всупереч цьому, у деяких справах про банкрутство продовжили укладати мирові угоди, спираючись на загальні норми ГПК України.

Так, Господарський суд міста Києва ухвалою від 2 грудня 2019 року затвердив мирову угоду у справі № 910/26972/14 про банкрутство ПАТ

«Гідромеханізація», яке перебуває в ліквідаційній процедурі, введений постановою місцевого суду 29 січня 2018 року, та закрив провадження у справі.

Постановою Північного апеляційного господарського суду частково змінено ухвалу суду першої інстанції шляхом викладення першого речення п. 4.2 мирової угоди в іншій редакції. При цьому суд апеляційної інстанції погодився в цілому з висновком місцевого господарського суду про можливість укладення мирової угоди у процедурах банкрутства.

Верховний Суд скасував ці судові рішення та ухвалив нове – про відмову в затвердженні мирової угоди, вказавши на таке.

Можливість застосування механізмів урегулювання спору, характерних для позовного провадження, яким вирішується спір між позивачем та відповідачем, зокрема можливість укладення в межах однієї з процедур банкрутства мирової угоди за нормами ГПК України, має визначати суд з огляду на особливості провадження у справі про банкрутство та відповідної судової процедури, яка застосовується до боржника.

Мирова угода, що є предметом розгляду в цій справі, за своїм змістом передбачає колективне задоволення вимог першої – третьої черг кредиторів боржника на суму понад 6 млн грн та колективне списання (прощення) вимог четвертої черги, до якої також включено вимоги кредиторів шостої черги на суму понад 10 млн грн. Рішення про укладення мирової угоди на таких умовах прийнято комітетом кредиторів боржника та погоджено кредиторами-заставодержателями. Мирова угода від імені кредиторів підписана лише головою комітету кредиторів боржника. Окремі кредитори, зокрема і скаржник – ГУ ДПС у м. Києві, не укладали правочинів про прощення (списання) боргу згідно зі ст. 605 ЦК України.

За встановлених судами обставин Верховний Суд дійшов висновку, що така мирова угода укладена з порушенням норм цивільного законодавства щодо прощення боргу кредитором боржнику (ст. 605 ЦК

України) за правочином, який передбачає волевиявлення кредитора на таке прощення боргу, та законодавства про банкрутство (ст. 48 КУзПБ), оскільки комітет кредиторів боржника на час укладення мирової угоди уже не був наділений повноваженнями з підписання такої угоди від імені всіх кредиторів боржника. Незважаючи на те, що комітет кредиторів боржника продовжує виконувати функцію представника колективного інтересу конкурсних кредиторів боржника, таке представництво не є універсальним, а визначається обсягом повноважень, наданих КУзПБ.

Тож, керуючись п. 1 ч. 5 ст. 192 ГПК України, судам належало відмовити у затвердженні мирової угоди як такої, що не відповідає вимогам цивільного законодавства, законодавства про банкрутство та суперечить інтересам податкового органу (скаржника), який не давав згоди на укладення від його імені мирової угоди на умовах списання податкового боргу та єдиного соціального внеску на суму понад 3 млн грн, що також заборонено ч. 7 ст. 25 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [138].

Таким чином, хоча укладення мирової угоди у справі про банкрутство на сьогоднішній день є можливим з точки зору ГПК України як акту загальної дії, але при укладенні та затвердженні такої угоди слід враховувати специфіку справ про банкрутство. Зокрема, якщо мировою угодою будуть порушені права та інтереси хоча б одного з кредиторів боржника, то така мирова угода уже може вважатися зловживанням правом і затвердженою бути не може.

Стадія ліквідації банкрута є не лише найпоширенішим варіантом закінчення справи про банкрутство, але і стадією, на якій допускається чи не найбільше порушень і зловживань з боку учасників такої справи [60, с. 23]. З цього приводу Б.М. Поляков вказує, якщо у процедурі банкрутства вчиняються правопорушення, то вони в основному мають місце якраз на цій стадії [119, с. 146]. Оскільки саме на цій стадії відбувається реалізація майна банкрута, під час якої допускається чимало протиправних спроб заволодіти

майном банкрута за заниженими цінами чи взагалі безоплатно. У науковій літературі наголошується, що реалізація майна у процедурі банкрутства викликає багато питань, що обумовлено, з одного боку, складністю і одночасно недосконалістю законодавства про банкрутство, а з іншого – намаганням певних осіб (кредиторів, банкрута, учасників банкрута тощо) оскаржити результати аукціону з продажу майна хоч з якихось підстав, поставивши під сумнів, таким чином, правомірність набуття майна покупцем на аукціоні [24, с. 78]. Належна реалізація майна боржника є заключним етапом процедури банкрутства і від належного її унормування безпосередньо залежить факт задоволення майнових вимог його кредиторів максимально ефективним чином [183, с. 80].

У всіх процедурах, які застосовуються до боржника, особливо у ліквідації банкрута, майно боржника відіграє важливу роль, оскільки продаж майна боржника виступає чи не єдиним реальним способом задоволення вимог кредитора (кредиторів) [188, с. 178]. Для пропорційного задоволення усіх вимог кредиторів ставиться завдання реалізувати майно боржника таким шляхом, щоб усі виручені кошти від продажу могли покрити всі витрати. Майно боржника може бути реалізоване двома способами – проведення аукціону або безпосереднього продажу юридичній або фізичній особі [44, с. 90–91].

Л.І. Грабован, аналізуючи проблемні питання погашення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі у справах про банкрутство, вказує, що «... суд, здійснюючи контроль за діяльністю ліквідатора, і протягом усієї процедури, і після її закінчення повинен оцінювати законність та повноту дій чи факти бездіяльності ліквідатора і вирішувати питання щодо заміни ліквідатора за наявності таких підстав ... Одночасно суд зобов'язаний використовувати всі механізми впливу на сторін, учасників, від яких залежить проведення процедури, розглянути скарги на їх дії (бездіяльність), надіслати повідомлення до правоохоронних органів» [37, с. 293].

Запобігання зловживанню правами учасниками справи про банкрутство здійснюється господарським судом, який, як обґрунтовується у науковій літературі, займає особливе становище у системі відносин неспроможності. У справах про банкрутство роль господарського суду значно відрізняється від його ролі у позовному провадженні, оскільки тут суд наділений широким колом повноважень, які він в праві реалізовувати незалежно від процесуальної активності сторін [20, с. 87].

Також важливу роль у протидії зловживанням правами на даній стадії відіграє ліквідатор, до якого переходять права керівника банкрута. Адже саме на цій стадії у арбітражного керуючого знаходиться реальна можливість вивчити всі особливості фінансово-господарської діяльності банкрута.

Ст. 73 КУзПБ передбачає, що правочин щодо продажу майна, вчинений на аукціоні, проведеному з порушенням встановленого порядку його підготовки або проведення, що перешкодило або могло перешкодити продажу майна за найвищою ціною, може бути визнаний недійсним господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою боржника, арбітражного керуючого, кредитора або особи, інтереси якої були при цьому порушені.

Термін «особа, інтереси якої були при цьому порушені» є безмежно широким і дозволяє оскаржити результати аукціону великій кількості осіб (засновники банкрута, учасники аукціону, особи, які не були допущені до аукціону, тощо). Оскарження правочину щодо продажу майна на аукціоні затягує розгляд справи про банкрутство, тому що такі позови розглядаються у міні провадженнях у межах справи про банкрутство і поки такі справи не розглянуті, справа про банкрутство теж не може розглядатись.

Давати оцінку законності визначення організатора аукціону суд може лише заслухавши зацікавлених осіб (інших конкурсантів). Отже, така потреба тягне за собою призначення заяви до розгляду у відкритому судовому засіданні, запрошення для участі конкурсантів та прийняття

ухвали, яка за своєю суттю є судовим рішенням (оскільки таке рішення змінює, встановлює чи припиняє права і обов'язки однієї з цих осіб у справі про банкрутство) і яка підлягає оскарженню [203, с. 218].

Інститут визнання недійсним правочину щодо продажу майна, вчиненого на аукціоні, є заходом протидії зловживанню правами у справі про банкрутство. До таких заходів слід віднести також положення ч. 1 ст. 74 КУзПБ, яка передбачає, що у разі, якщо порушення порядку підготовки та/або проведення аукціону перешкодило особі взяти участь або перемогти на аукціоні, порушник зобов'язаний сплатити такій особі штраф у розмірі гарантійного внеску або у розмірі 10 відсотків ціни, за якою майно було продане на аукціоні, залежно від того, яка з цих сум є більшою.

Аналізуючи реалії та перспективи відповідальності організатора та замовника аукціону, О. Коновий доходить висновку про подальше послаблення відповідальності, оскільки у Кодексі відсутня чітка визначеність щодо особи порушника, який несе відповідальність перед особами, що не змогли взяти участь або перемогти на аукціоні. Тому з метою дотримання вимог щодо проведення процедури реалізації майна боржника, якнайшвидшого відновлення його платоспроможності запропоновано більш визначене регулювання на законодавчому рівні порядку притягнення до відповідальності осіб, що порушують встановлену процедуру продажу майна боржника [85, с. 125].

Таким чином, стадія ліквідації банкрута є не лише найпоширенішим варіантом закінчення справи про банкрутство, але і стадією, на якій допускається чи не найбільше порушень і зловживань з боку учасників такої справи, оскільки саме у цій процедурі відбувається реалізація майна банкрута. Запобігання зловживанню правами на цій стадії покладається на суд як на особливого учасника справи про банкрутство, та ліквідатора, до якого переходять права керівника банкрута.

Висновки до розділу 2

За результатами проведеного у другому розділі дослідження можна сформулювати наступні висновки.

Суб'єктами, які потенційно можуть зловживати правом на ініціювання справи про банкрутство, є: кредитори боржника – юридичної особи, а також боржники – юридичні особи, фізичні особи та фізичні особи – підприємці. На цьому диференціація між суб'єктами ініціювання справи про банкрутство не закінчується, адже діюче законодавство по-різному регулює питання сплати судового збору за подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність).

Факт звільнення боржників від сплати судового збору за подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство є не лише невиправданою розкішшю для нашої держави, але і зайвий раз сприяє зловживанню правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство недобросовісними боржниками.

Новий КУзПБ спростив доступ до процедур банкрутства, тим самим ще більше спростивши можливості для недобросовісних кредиторів використовувати банкрутство як інструмент для рейдерського захоплення підприємства. З метою зменшення кількості випадків зловживання правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство, вважаємо за необхідне ускладнити умови для відкриття провадження у справі про банкрутство, наприклад, повернувши ті умови, які були передбачені у Законі про банкрутство.

З метою забезпечення поінформованості кредиторів щодо факту наявності відкритого провадження у справі про неплатоспроможність їх боржників аргументовано необхідність внесення змін до ч. 7 ст. 119 КУзПБ, передбачивши там кредиторів, яких боржник вказав у заяві про відкриття провадження у справі про свою неплатоспроможність. Якщо ж у матеріалах справи будуть докази вручення копії ухвали про відкриття провадження у

справі про банкрутство (неплатоспроможність) кредиторам боржника, і такі кредитори все рівно не матимуть бажання заявляти свої вимоги до боржника і вступати у справу, то вважаємо за можливе закривати провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) на підставі п. 6 ч. 1 ст. 40 КУзПБ із застосуванням наслідків, передбачених ч. 4 цієї ж статті (визнанням вимог кредиторів, які не заявили, погашеними, а виконавчих документів – такими, що не підлягають виконанню). Але застосовувати такі наслідки слід не щодо всіх кредиторів, а тільки щодо тих, яких вказав сам боржник у заяві про відкриття провадження і яким було надіслано ухвалу про відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність). Також для реалізації запропонованого механізму боротьби із зловживаннями кредиторами своїм правом на заявлення вимог до боржника, вважаємо за необхідне усунути колізію між ч.ч. 1 та 2 ст. 40 КУзПБ.

У процедурі розпорядження майном зловживання правами має місце з боку боржника, розпорядника майна та кредиторів. Однак, обсяг зловживань правами з боку розпорядника майна та кредиторів є незначним через невеликий обсяг прав цих учасників справи про банкрутство на стадії розпорядження майном.

На стадії розпорядження майном боржника суттєву роль у виявленні та протидії зловживанням з боку інших учасників справи відіграє арбітражний керуючий, який за результатами аналізу фінансово-господарської діяльності боржника вчиняє заходів щодо припинення дій, що спричиняють погіршення фінансового стану боржника, вживає заходів щодо наповнення майбутньої ліквідаційної маси (шляхом звернення до господарського суду з позовними заявами або з відповідними клопотаннями).

Санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство може стати ефективним механізмом для відновлення платоспроможності боржника, щодо якого існує загроза банкрутства. Разом з тим, саме по собі

використання досудової санації може бути зловживанням правами з боку недобросовісного боржника.

Саме по собі введення судової санації також може бути зловживанням правами. Це пов'язано з тим, що КУЗПБ не визначає строку санації, яка може тривати необмежений проміжок часу, враховуючи позицію судів щодо того, що санація є пріоритетною судовою процедурою. Якщо ж у комітеті кредиторів більшість становлять дружні до боржника кредитори, то процедура санації може продовжуватись нескінченно довго.

Стадія ліквідації банкрута є не лише найпоширенішим варіантом закінчення справи про банкрутство, але і стадією, на якій допускається чи не найбільше порушень і зловживань з боку учасників такої справи, оскільки саме у цій процедурі відбувається реалізація майна банкрута. Запобігання зловживанню правами на цій стадії покладається на суд як на особливого учасника справи про банкрутство, та ліквідатора, до якого переходять права керівника банкрута.

Інститут визнання недійсним правочину щодо продажу майна, вчиненого на аукціоні, є заходом протидії зловживанню правами у справі про банкрутство.

За результатами дослідження, отриманими у цьому розділі, зроблено наступні публікації:

1. Дутка В. В. Відновлювальні процедури, що застосовуються до неплатоспроможного боржника. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26–27 лютого 2021 року. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 52–54.
2. Дутка В. В. Санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство. *Економіка та право*. 2021. № 1. С. 96–101.
3. Дутка В.В. Зловживання правами на різних етапах справи про банкрутство. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 3. С.

22–24.

4. Дутка В.В. Зловживання правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство. *Юридична наука*. 2020. №1. С. 309–316.

РОЗДІЛ 3. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО ТА ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОВЖИВАННЯМ ПРАВАМИ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

3.1. Зловживання процесуальними правами у справі про банкрутство

Судова практика розгляду справ про банкрутство свідчить про те, що ефективно застосування судових процедур банкрутства насамперед пов'язано з наявністю достатніх процесуальних гарантій додержання прав та охоронюваних законом інтересів боржника та його кредиторів [29, с. 231]. Разом з тим, доводиться констатувати, що учасники справи не завжди користуються своїми правами добросовісно, що зумовлює необхідність боротьби із зловживанням процесуальними правами у справі про банкрутство.

В іноземній науковій літературі відзначається, що зловживання процесуальними правами під час процесуальних дій найчастіше мають місце там, де процесуальні права реалізуються неправильно та вкрай дефектно [218, с. 55].

В. Рєзнікова наголошує, що «... об'єктивно необхідним є визначення чітких критеріїв, на підставі яких дії учасників судового процесу можуть кваліфікуватись як зловживання процесуальними правами, оскільки, як вже зазначалося, у деяких випадках межа між зловживанням правом та добросовісною і розумною поведінкою є надто тонкою, навіть ілюзорною, що може призвести до безпідставного застосування негативних наслідків щодо учасників судового процесу (за численні, до прикладу, на думку суду, заяви, скарги, клопотання). Тут важливо не зневажити, щоправда, й того факту, що господарський процес є змагальним, а це означає активність поведінки сторін у справі, які зобов'язані вживати заходів до всебічного, повного дослідження всіх обставин справи...» [160, с. 117].

Н. Богацька, аналізуючи у 2017 році тоді ще проект нової редакції ГПК України, зазначала, що положення проекту ГПК України здебільшого ідеалізують судовий процес та розраховані на добросовісну поведінку учасників. Проте деякі з них можуть стати чинником для численних зловживань з боку недобросовісних відповідачів (боржників) та ухилення від відповідальності шляхом затягування слухання господарських справ, що завдає шкоди оперативності розгляду господарських спорів [11, с. 163].

Професор Л.М. Ніколенко слушно зауважує, що розширенням можливості оскарження у справах про банкрутство відкривається можливість для зловживань, оскільки завжди знайдеться один кредитор (з десятка, а то й тисяч кредиторів, які беруть участь у справі про банкрутство), який, переслідуючи егоїстичні цілі, захоче затягнути процес шляхом оскарження судових рішень [106, с. 56]. Сторони та учасники провадження у справах про банкрутство можуть оскаржувати низку процесуальних документів, у зв'язку з чим справа чи окремі її томи направляються у вищі судові інстанції. Водночас можуть поступити на адресу суду клопотання, які потребують їх негайного вирішення, наприклад: щодо зняття податкової застави, про оскарження дій арбітражного керуючого (керуючого санацією, ліквідатора), про визнання угоди недійсною, про припинення повноважень арбітражного керуючого у зв'язку з анулюванням ліцензії тощо, які обґрунтовані доданими до клопотань доказами і для їх розгляду не потрібні матеріали всієї справи і вирішення яких не може відкладатись на тривалий час, необхідний для розгляду скарг в апеляційній та касаційній інстанціях [42, с. 180–181]. Разом з тим, таке зупинення справи на невизначений термін аж ніяк не сприяє якості та оперативності розгляду справи. Проведення у справах про банкрутство має свою специфіку, що зумовлює виникнення певних суперечностей у застосуванні процесуальної дії – зупинення провадження у справі про банкрутство та окремих процесуальних дій [172, с. 203].

Подання апеляційних та касаційних скарг дійсно часто може переслідувати єдину мету – затягнути процес. Г. Маруніч, досліджуючи співвідношення понять «затягування цивільного процесу» та «зловживання цивільними процесуальними правами», доходить висновку, що затягування цивільного процесу є поняттям, суміжним із поняттям «зловживання цивільними процесуальними правами». Водночас між цими категоріями наявні відмінності, зокрема, що стосуються кола суб'єктів, мети здійснення, форми вини. Хоча поняття «затягування цивільного процесу» і «зловживання цивільними процесуальними правами» частково збігаються: зловживання процесуальними правами є одним зі способів затягування цивільного процесу. Водночас затягування цивільного процесу може: 1) здійснюватися суб'єктами, які не є суб'єктами зловживання процесуальними правами (зокрема, судом); 2) здійснюватися внаслідок невиконання обов'язків, покладених на суб'єктів цивільного процесу; 3) мати місце з незалежних від волі суб'єктів цивільного процесу обставин [97, с. 17].

Попередня редакція Закону про банкрутство характеризувалася тривалістю судового розгляду справ про банкрутство, у зв'язку з чим у 2019 році практикуючі юристи відзначали: «Провадження у справі про банкрутство наразі є справжнім марафоном для учасників, адже, за даними Doing Business 2019, середня тривалість процедури банкрутства в Україні становить приблизно 3 роки. Непоодинокими є випадки, коли справи про банкрутство тривають десятиліттями (наприклад, банкрутства великих державних підприємств)» [83]. Тому великі сподівання на скорочення тривалості розгляду справ про банкрутство покладалися на новий КУзПБ, який скоротив тривалість деяких судових процедур, а також обмежив кількість судових актів, що підлягають касаційному оскарженню.

Проте, майже 3-річна практика застосування КУзПБ показує, що і за даного правового регулювання учасники справи знаходять можливості для зловживання правом на апеляційне та касаційне оскарження, тим самим

збільшуючи тривалість розгляду справи. Поряд з цим, деякі практикуючі юристи вбачають в обмеженні судових рішень у справах про банкрутство, що підлягають касаційному оскарженню, обмеження права на судовий захист, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Так, М. Галан та А. Іванів відзначають: «Звичайно, при регулюванні процедур банкрутства необхідно застерігати будь-які можливості для зловживання правами учасниками процесу або дії, спрямованими на його затягування (в тому числі шляхом оскарження всіх можливих процесуальних дій до касаційного суду). Проте вирішення ситуації шляхом блокування доступу до касаційного суду не є правовим шляхом.

Зокрема, для правильної роботи обмежень, що стосуються касаційного оскарження рішень у банкрутстві слід, перш за все, узгодити положення процесуального та «банкрутного» кодексів. Сам же перелік рішень, які підлягатимуть оскарженню до Верховного Суду, слід вивести на основі зваженого аналізу їх важливості для самої справи банкрутство. В будь-якому випадку, вбачається за можливе регламентувати процедуру направлення до вищої інстанції матеріалів оскарження (копій), яка дозволяє без затримок продовжувати розгляд у суді першої інстанції» [32].

Пропозиція направляти до вищої інстанції копії, а не оригінали матеріалів справи, звісно, з одного боку, є привабливою з точки зору економії часу, але може розцінюватися як порушення засади безпосередності дослідження доказів судом апеляційної чи касаційної інстанції, що, у перспективі, взагалі може стати для встановлення ЄСПЛ порушення Україною своїх міжнародних зобов'язань. Тому оптимальним буде, все-таки, дочекатися запуску ЄСІТС, яка дозволить не направляти всю справу до апеляційної чи касаційної інстанції, а надавати лише відскановані копії матеріалів справи. При цьому сама справа буде залишатись у місцевому суді, а її розгляд не буде зупинятись.

Орієнтовний перелік дій, які можуть бути визнаними зловживанням процесуальними правами, наведено у ч. 2 ст. 43 ГПК України. Дані положення можуть бути повною мірою застосовані і до провадження у справах про банкрутство.

Так, приватне підприємство «Артек-Союз» звернулось із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство Приватного підприємства «Артек-Союз» за від 14 лютого 2020 року, яка ухвалою Господарського суду Одеської області від 19 лютого 2020 року, залишена без руху (суддя Грабован Л.І.). Також приватне підприємство «Артек-Союз» звернулось із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство Приватного підприємства «Артек-Союз», яка зареєстрована канцелярією суду 17 лютого 2020 року та розподілена на суддю Грабован Л.І. згідно витягу з протоколу автоматизованого розподілу судової справи між суддями.

Судом встановлено, що зазначені заяви подані одним і тим самим боржником про визнання останнього банкрутом; тексти заяв є повністю ідентичними та з ідентичними додатками, за винятком одного доданого до заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство наказу.

В переліку додатків, які додаються до заяв про відкриття провадження у справі про банкрутство, зазначені докази сплати судового збору, докази авансування грошової винагороди арбітражного керуючого, постанова Південно-західного апеляційного господарського суду від 23 жовтня 2019 року. Однак, такі додатки до заяв про відкриття провадження у справі про банкрутство не додані та є закреслені без вказівки прізвища, ініціалів особи, якою здійснене таке закреслення.

Крім того, судом встановлено, що 04 грудня 2019 року приватне підприємство «Артек-Союз» звернулось до Господарського суду Одеської області із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство. Ухвалою Господарського суду Одеської області від 23 грудня 2019 року відмовлено у відкритті провадження у справі про банкрутство Приватного підприємства «Артек-Союз», оскільки судом встановлено, що боржником

не було доведено належними та допустимими доказами наявності ознак загрози його неплатоспроможності, як підстави для відкриття провадження у справі про банкрутство в порядку ч. 6 ст. 34 КУзПБ.

Вказана ухвала суду набрала законної сили з моменту її поставлення та не оскаржувалась.

Господарський суд Одеської області звернув увагу на те, що з доданих до заяв про відкриття провадження у справі про банкрутство від 14 лютого 2020 року та від 17 лютого 2020 року вбачається, що боржником не враховані обставини, які стали підставою для постановлення ухвали від 23 грудня 2019 року про відмову у відкритті провадження у справі про банкрутство Приватного підприємства «Артек-Союз», а саме: не надано договорів, зазначених у розшифровці кредиторської заборгованості (перелік кредиторів боржника); не надано доказів вжиття заходів щодо отримання дебіторської заборгованості та направлення її на задоволення вимог кредиторів або доказів наявності правових підстав для її списання та такого списання.

Як вбачається з комп'ютерної програми «Діловодство спеціалізованого суду» Приватне підприємство «Артек-Союз» звернулось із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство Приватного підприємства «Артек-Союз», яка зареєстрована канцелярією суду 10 січня 2020 року та розподілена на суддю Лепеха Г.А. згідно витягу з протоколу автоматизованого розподілу судової справи між суддями. Ухвалою Господарського суду Одеської області від 30 січня 2020 року повернуто заяву Приватного підприємства «Артек-Союз» про відкриття провадження у справі про банкрутство у зв'язку із не усуненням недоліків заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство.

Приймаючи до уваги викладене, та те, що подання повторно Приватним підприємством «Артек-Союз» заяви від 17 лютого 2020 року, яка є ідентичною та з аналогічними підставами раніше поданій заяві від 14 лютого 2020 року про відкриття провадження у справі про банкрутство, до

вирішення судом в п'ятиденний термін питання про відмову у прийнятті, повернення чи залишення без руху заяви від 14 лютого 2020 року про відкриття провадження у справі про банкрутство, свідчить про наявність умисних, недобросовісних дій, які суперечать завданню господарського судочинства, суд визнає дії заявника зловживанням процесуальними правами.

Враховуючи те, що подання заяви Приватним підприємством «Артек-Союз» за від 17 лютого 2020 року про відкриття провадження у справі про банкрутство судом визнано зловживанням процесуальними правами, суд повернув вказану заяву з доданими до неї додатками заявнику, а також стягнув з заявника штраф у сумі штраф в сумі 4204 (чотири тисячі двісті чотири) грн. [195]

Цікаво, що Велика Палата Верховного Суду визнає зловживанням процесуальними правами не лише дії, прямо передбачені у відповідних процесуальних нормах як зловживання процесуальними правами, але і іншу поведінку, яка суперечить нормам відповідного процесуального законодавства.

Так, суддя Верховного Суду О. Кібенко у своїй презентації під час доповіді на семінарі для суддів апеляційних та місцевих судів, присвяченому зловживанню процесуальними правами, до інших поширених випадків зловживання процесуальними правами, крім тих, що наведені у ч. 2 ст. 43 ГПК України, відносить:

- подання неодноразових скарг на різні судові рішення, але у межах однієї справи;
- подання скарг, зміст яких вочевидь не відповідає вимогам процесуального законодавства;
- подання скарги без оплати судового збору;
- подання скарги з суттєвим порушенням встановленого строку;
- подання скарг, які містять образливі вирази, ненормативну лексику;

– невиконання вимог суду [81].

В. Резнікова та М. Курей вказують, що суд відносить до зловживання процесуальними правами прояв неповаги до суду, а саме: образливі висловлювання та символи на адресу суду, використання яких неприпустиме при оформленні процесуальних документів, наприклад, позовної заяви, а також у виступах учасників, зокрема й для надання особистих характеристик учасникам справи, іншим учасникам судового процесу, їхнім представникам або суду [161, с. 82].

Так, у постанові від 19 березня 2019 року у справі № 199/6713/14-ц Верховний Суд наголосив, що учасники справи зобов'язані виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу (пункт 1 частини другої статті 43 ЦПК України). Нецензурна лексика, образливі та лайливі слова чи символи, зокрема, для надання особистих характеристик учасникам справи, іншим учасникам судового процесу, їх представникам і суду (суддям) не можуть використовуватися ні у заявах по суті справи, заявах з процесуальних питань, інших процесуальних документах, ні у виступах учасників судового процесу та їх представників. У скарзі скаржник неодноразово використовував нецензурну лексику, лайливо характеризував державного виконавця та його роботу і стверджував, що звернувся до суду за захистом своїх прав саме тому, що державний виконавець має такі характеристики.

Велика Палата Верховного Суду вважає такі дії скаржника виявом неповаги до суду й інших учасників процесу та констатує, що подання такої скарги є зловживанням скаржником його процесуальним правом, невиконанням обов'язку керуватися завданням цивільного судочинства.

Велика Палата Верховного Суду переконана, що використання одними учасниками судового процесу та їх представниками нецензурної лексики, образливих і лайливих слів чи символів у поданих до суду документах і у спілкуванні з судом (суддями), з іншими учасниками процесу та їхніми представниками, а також вчинення аналогічних дій є

виявом очевидної неповаги до честі, гідності зазначених осіб з боку тих, хто такі дії вчиняє. Ці дії суперечать основним засадам (принципам) цивільного судочинства (пунктам 2 і 11 частини третьої статті 2 ЦПК України), а також його завданню, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі (частини перша та друга вказаної статті). З огляду на це, вчинення таких дій суд може визнати зловживанням процесуальними правами та застосувати, зокрема, наслідки, передбачені частиною третьою статті 44 ЦПК України [126].

Хоча наведена практика Великої Палати стосується цивільного судочинства, у господарському процесі загалом і у справах про банкрутство зокрема також непоодинокими є випадки використання образливої лексики у процесуальних документах на адресу інших учасників процесу. І аналіз судової практики показує, що господарські суди використовують дану правову позицію Великої Палати Верховного Суду.

Так, у судовому засіданні в Північному апеляційному господарському суді 29 січня 2020 року від керівника боржника надійшла заява про відвід суддів П., К. та Т. від участі у розгляді справи № 910/11436/16. Заява мотивована тим, що судді П., К. та Т. на думку скаржника, є упередженими та необ'єктивними при розгляді даної справи, та не виконують завдання господарського судочинства щодо справедливого та неупередженого розгляду спорів, визначене статтею 2 ГПК України.

Для вирішення відводів апеляційне провадження було зупинено. Після відмови у задоволенні даних відводів апеляційне провадження було поновлено. В ухвалі про поновлення апеляційного провадження колегія суддів, згадуючи правову позицію, висловлену у постанові Великої Палати Верховного Суду від 13 березня 2019 року (справа № 199/6713/14-ц), з-поміж іншого, наголосила, що учасники справи зобов'язані виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу, добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається. Нецензурна лексика, образливі та лайливі слова

чи символи, зокрема, для надання особистих характеристик учасникам справи, іншим учасникам судового процесу, їх представникам і суду (суддям) не можуть використовуватися ні у заявах по суті справи, заявах з процесуальних питань, інших процесуальних документах, ні у виступах учасників судового процесу та їх представників. Використання одними учасниками судового процесу та їх представниками нецензурної лексики, образливих і лайливих слів чи символів у поданих до суду документах і у спілкуванні з судом (суддями), з іншими учасниками процесу та їхніми представниками, а також вчинення аналогічних дій є виявом очевидної неповаги до честі, гідності цих осіб з боку тих, хто такі дії вчиняє. Ці дії суперечать основним засадам (принципам) господарського судочинства, а також його завданню, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі. З огляду на це вчинення таких дій суд може визнати зловживанням процесуальними правами та застосувати, зокрема, наслідки процесуального примусу, а саме: попередження, видалення із залу судового засідання, штраф.

У зв'язку з цим сторонам учасниками судового процесу та їх представниками необхідно дотримуватися етичних норм та добросовісно користуватися процесуальними правами під час судового засідання, подання заяв, клопотань та ін. [199]

Враховуючи концентрацію всіх спорів за участю боржника у справі про його банкрутство, зустрічаються у практиці випадки, коли учасники зловживають цим з метою маніпуляції автоматизованим розподілом справ між суддями.

Так, яскравим у цьому контексті є приклад з практики Господарського суду міста Києва. У провадженні колегії суддів Господарського суду міста Києва знаходиться справа № 910/3704/13 за заявою Товариства з обмеженою відповідальністю «Факро Орбіта» до Державного підприємства «Державний проектний інститут «Діпроверф» про банкрутство.

До Господарського суду міста Києва з позовом звернулось Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України до Компанії «Fratex Business Limited» та Товариства з обмеженою відповідальністю «Авіешентехнік» про визнання недійсним договору відступлення права вимоги. Сторонами в даному позові є позивач Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, а відповідачами – Компанія «Fratex Business Limited» та Товариство з обмеженою відповідальністю «Авіешентехнік». Як вбачається з матеріалів заяви Державне підприємство «Державний проектний інститут «Діпроверф» не є стороною в даному позові, а заявником визначений статус боржника в якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, яка може бути залучено до участі у справі за ухвалою суду у разі, разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права або обов'язки щодо однієї із сторін.

Законодавець визначив, що в межах справи про банкрутства розглядаються спори про визнання недійсними будь-яких правочинів, саме укладених боржником. З предмету договору вбачається, що він укладений між Компанією «Fratex Business Limited» та Товариством з обмеженою відповідальністю «Авіешентехнік», та стосується права вимоги до боржника, таким чином Державне підприємство «Державний проектний інститут «Діпроверф» не є стороною спірного правочину. Як вбачається з матеріалів справи № 910/3704/13 про банкрутство Державного підприємства «Державний проектний інститут «Діпроверф» Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства зверталось до Господарського суду міста Києва з аналогічною заявою та ухвалою Господарського суду міста Києва від 13 грудня 2019 року відмовлено у прийнятті заяви Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України про визнання правочину недійсним, вказана ухвала оскаржується Міністерством розвитку, торгівлі та сільського господарства в апеляційному порядку.

Колегія суддів зазначає, що за умови порушення провадження у справі про банкрутство боржника, особливістю вирішення таких спорів є те, що вони розглядаються та вирішуються господарським судом без порушення нових справ. Таким чином, подаючи повторно аналогічну заяву Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України про визнання недійсним договору відступлення права в межах справи № 910/3704/13 про банкрутство Державного підприємства «Державний проектний інститут «Діпроверф» є маніпуляцією автоматизованим розподілом справ між суддями, оскільки заява передається на розгляд вже визначеному складу суду без застосування положення ст. 32 ГПК України.

З огляду на викладене, суд визнає подачу позову до Компанії «Fratex Business Limited» та Товариства з обмеженою відповідальністю «Авіешентехнік» про визнання недійсним договору відступлення права вимоги в межах справи № 910/3704/13 про банкрутство Державного підприємства «Державний проектний інститут «Діпроверф» – зловживанням процесуальними правами Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. За таких обставин, заяву Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України до Компанії «Fratex Business Limited» та Товариства з обмеженою відповідальністю «Авіешентехнік» про визнання недійсним договору відступлення права вимоги підлягає поверненню заявнику [194].

У судовій практиці зустрічаються випадки, коли учасники справи про банкрутство хоч і зловживають своїми правами, але у суду практично немає можливості вжити належних заходів щодо реагування на таку поведінку.

Так, цікавим є наступний приклад із судової практики. 20 серпня 2020 року року ТОВ «Ф.», яке володіє 84% голосів у зборах та комітеті кредиторів, направило цінним листом з описом вкладення на офіційну адресу ліквідатора ТОВ «Д.» арбітражного керуючого А. вимогу щодо скликання зборів кредиторів та зборів комітету кредиторів у справі про

банкрутство ТОВ «Д.» Оскільки лист відправлення не було вручено адресату та повернуто відправнику ТОВ «Ф.», як наслідок збори кредиторів арбітражним керуючим А. скликані не були, ТОВ «Ф.» самостійно, в порядку ч. 3 ст. 48 КУЗПБ, скликало на 01 жовтня 2020 року збори кредиторів та збори комітету кредиторів у справі №04/5026/693/2012 про банкрутство ТОВ «Д.» з аналогічними питаннями порядку денного, у тому числі про відсторонення арбітражного керуючого А.

Господарський суд Черкаської області на підставі наведеного задовольнив клопотання комітету кредиторів і відсторонив арбітражного керуючого від виконання функцій ліквідатора.

Північним апеляційним господарським судом при перегляді ухвали суду першої інстанції встановлено, що номер телефону арбітражного керуючого А. був вказаний невірно при формуванні відправлення. При наявних у справі доказів вбачається, що відправник був обізнаний про номер телефону арбітражного керуючого, як виходячи з розміщених даних Єдиного реєстру арбітражних керуючих, так і зазначеного номеру телефону на поточних звітах, відправлених, в тому числі, на адресу ТОВ «Ф.» Зазначення іншого номеру телефону арбітражного керуючого, на переконання колегії суддів, позбавило останнього можливості отримати зазначену вимогу, оскільки відповідно до порядку пересилання відправлень «Укрпошта експрес» повідомлення про надходження листа до поштового відділення в паперовому вигляді доставляється листоношею тільки у випадку не зазначення номеру мобільного телефону одержувача. В іншому випадку на номер телефону, вказаний у відправленні, надходить відповідне sms/viber-повідомлення. Отже, у випадку якщо при відправленні листа Укрпошта експрес відправником вказаний номер телефону, який не є номером телефону одержувача, одержувач не може і не знатиме про надходження до відділення поштового зв'язку такого листа.

Таким чином, при направленні вимоги від 20 серпня 2020 року арбітражному керуючому А. за типом відправлення «Укрпошта експрес»

«склад-склад» (тобто до відділення поштового зв'язку) було зазначено номер мобільного телефону не одержувача (А.), в силу чого про його надходження до відділу поштового зв'язку одержувач не повідомлявся і не міг бути повідомлений про надходження поштового відправлення, а відтак отримати його не міг.

На підставі викладеного, Північний апеляційний господарський суд задовольнив апеляційну скаргу арбітражного керуючого, скасував ухвалу Господарського суду Черкаської області від 27 січня 2021 року у справі №04/5026/693/2012 та прийняв нове рішення, яким у задоволенні клопотання голови комітету кредиторів про припинення повноважень ліквідатора відмовити [200].

Хоча у наведеному прикладі із практики суд і не визнав поведінку кредитора зловживанням правами, однак зазначення неправильного номеру телефону арбітражного керуючого у поштовому відправленні не дозволило арбітражному керуючому отримати адресовану йому поштову кореспонденцію, і навіть мало своїм наслідком припинення його повноважень як ліквідатора.

Таким чином, до зловживань процесуальними правами у справі про банкрутство слід віднести: зловживання правом на апеляційне та касаційне оскарження, що збільшує тривалість розгляду справи про банкрутство; зловживання процесуальними правами, перелік яких наведено у ч. 2 ст. 43 ГПК України; дії учасників справи про банкрутство (не охоплюються ч. 2 ст. 43 ГПК України), які суперечить нормам господарського процесуального законодавства та КУзПБ; зловживання правами при автоматизованому розподілі справ про банкрутство та пов'язаних з ними спорів між суддями. Для боротьби із зловживаннями правом на апеляційне та касаційне оскарження у справах про банкрутство необхідним є запуск ЄСІТС, що дозволить не направляти всю справу у суд апеляційної чи касаційної інстанції, і паралельно вирішувати всі інші питання, що виникають у процесі розгляду справи.

3.2. Заходи протидії зловживанням правами у справі про банкрутство

Законодавство про банкрутство повинно передбачати ефективні заходи протидії зловживанням правами у даній категорії справ. Тільки тоді права та законні інтереси учасників справи, а також інтереси суспільства та держави будуть захищені належним чином. Разом з тим, доводиться констатувати, що у чинному законодавстві норми, що передбачають заходи протидії зловживанням правами у справі про банкрутство, розміщені дещо хаотично. Проте це не перешкоджає суду відповідним чином реагувати на випадки зловживання правами у справі про банкрутство. Розглянемо детальніше ці заходи.

Питання юридичної відповідальності завжди були предметом уваги дослідників у різних галузях юридичної науки [40, с. 240]. Разом з тим, у законодавстві панує точка зору донецької школи господарського права. Згідно з нею: підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання [48, с. 89]. А враховуючи, що зловживання правами не є правопорушеннями, то вважаємо за доцільніше говорити не про відповідальність за таку поведінку, а про протидію зловживанню правами.

О.Я. Рогач визначає, що механізм протидії зловживанню правом являє собою систему заходів, спрямованих на досягнення однієї загальної мети – попередженню проявів зловживання права, усуненню й ліквідації причин і умов, що породжують зловживання [167, с. 654]. В.Ю. Поліщук, досліджуючи зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві, визначає механізм запобігання та протидії зловживанню процесуальним правами в адміністративному судочинстві як процес регулюючого впливу на поведінку учасників адміністративного судочинства через застосування адміністративними судами передбачених законодавством та напрацьованих практикою заходів запобігання

зловживанням процесуальними правами, їх припинення та притягнення осіб, що їх вчиняють, до юридичної відповідальності з профілактичною, правозахисною, правовідновлюючою, компенсаторною та виховною метою [114, с. 151]. К.С. Токарева вказує, що нормативно-правове регулювання протидії зловживанню правом повинне здійснюватись на основі комплексу правових норм, об'єднаних в узгоджену, скоординовану, засновану на єдиних принципах систему. Механізм протидії зловживанню правом складається із запобіжних заходів запобігання зловживанню правом на початковому етапі; протидії зловживанню правом у процесі реалізації суспільних відносин; передбачення відповідальності у кожному конкретному випадку зловживання правом [186, с. 90].

На нашу думку, механізм протидії зловживанню правами у справі про банкрутство можна визначити як процес регулюючого впливу на поведінку учасників відносин неплатоспроможності (банкрутства) шляхом застосування заходів, спрямованих на попередження, припинення зловживання правами у справі про банкрутство, а також на відновлення порушених прав.

У першу чергу, вважаємо за необхідне здійснювати правопросвітницьку роботу, щоб максимально велика кількість осіб дізналася про те, що за зловживання правами передбачені відповідальні заходи протидії. Так, систематичні публікації у пресі, присвячені притягненню осіб, які зловживають правами, до відповідальності, видання відповідних дайджестів Верховного Суду, проведення тематичних круглих столів та форумів тощо сприяють ознайомленню якнайбільшого кола осіб з практикою протидії зловживанням правом і можуть сприяти зменшенню випадків зловживань у майбутньому.

Якщо ж все-таки попередити зловживання правами у справі про банкрутство не вдалося, то доводиться припиняти такі дії чи бездіяльність, вживати відповідних заходів до осіб, що їх вчинили, а також відновлювати порушені права інших учасників процесу.

Так, ст. 43 ГПК України встановлює, що у випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені цим Кодексом. Але які це саме заходи, кодекс у цій статті не розтлумачує. Перелік таких заходів знаходимо з аналізу інших норм ГПК України. Так, ч. 3 ст. 43 ГПК України передбачає, що якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання. Отже, з даної норми можемо виділити два заходи протидії:

- 1) залишення скарги, заяви, клопотання без розгляду;
- 2) повернення скарги, заяви, клопотання.

Також до заходів протидії зловживанням процесуальними правами відносяться заходи процесуального примусу, а саме:

- попередження (ст. ст. 131, 132, 133 ГПК України);
- штраф (ст. ст. 131, 132, 135 ГПК України);
- направлення окремої ухвали (ст. 246 ГПК України);
- забезпечення судових витрат (ст. 125 ГПК України).

Оскільки, як вже наголошувалося, провадження у справах про банкрутство є формою господарського процесу, то всі наведені заходи можуть бути застосовані і у межах справи про банкрутство. Розглянемо детальніше суть цих заходів та практику їх застосування у процедурі банкрутства.

Попередження в господарському судочинстві є особливим видом інформування про недопустимість окремих протиправних дій, також конкретною вимогою про утримання від дій, які визначають склад процесуального правопорушення [80, с. 222]. Змістом попередження як заходу процесуального примусу, як вказує професор В.В. Резнікова, є одночасне інформування порушника про недопустимість протиправної поведінки, про те, від вчинення яких дій він повинен утриматися або які дії він повинен виконати для припинення правопорушення, а також

повідомлення про застосування більш суворих заходів у разі його продовження [156, с. 158].

З наукових праць, що зачіпають питання застосування попередження як заходу процесуального примусу, впливає, що попередження прийнято розуміти як звернене до учасника судового процесу або особи, яка є присутньою у судовому засіданні, та оформлене ухвалою суду зауваження про неприпустимість допущеного цією особою порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень судді (головуючого судді) та необхідність утриматись від таких вчинків під час подальшого розгляду справи [67, с. 148].

Так, ухвалою Центрального апеляційного господарського суду від 20 травня 2019 року апеляційну скаргу боржника ТОВ «Вентер» на ухвалу Господарського суду Дніпропетровської області від 25 березня 2019 року у справі № 904/688/19 залишено без руху, оскільки матеріали скарги не містили доказів сплати судового збору у встановленому законом розмірі, відсутності доказів направлення копії апеляційної скарги з додатками іншим учасникам справи, а також з підстав подання апеляційної скарги з пропуском процесуального строку для оскарження ухвали без мотивованого клопотання про продовження строку на апеляційне оскарження. Скаржнику надавався 10-денний строк на усунення недоліків апеляційної скарги з моменту отримання копії ухвали про залишення апеляційної скарги без руху. Ухвалою Центрального апеляційного господарського суду від 24 червня 2019 року у справі № 904/688/19 апеляційну скаргу ТОВ «Вентер» на ухвалу Господарського суду Дніпропетровської області від 25 березня 2019 року повернуто скаржнику без розгляду. Ухвала про повернення апеляційної скарги мотивована неусуненням апелянтом недоліків апеляційної скарги у визначений судом строк.

12 липня 2019 року ТОВ «Вентер» повторно звернулося до суду з апеляційною скаргою на ухвалу Господарського суду Дніпропетровської області від 25 березня 2019 року у справі № 904/688/19. Перевіривши

матеріали апеляційної скарги на відповідність дотримання скаргником вимог ГПК України, суд апеляційної інстанції дійшов до висновку про наявність підстав для повернення апеляційної скарги з підстав зловживання апелянтом процесуальними правами. В апеляційній скарзі ТОВ «Вентер» просить: поновити строк подання апеляційної скарги; прийняти апеляційну скаргу до розгляду; скасувати ухвалу Господарського суду Дніпропетровської області від 25 березня 2019 року у справі № 904/688/19. При цьому, апелянтом знову ж таки, не сплачено судовий збір за оскарження ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство, не направлено іншим учасникам справи копії апеляційної скарги та не зазначено поважні причини для поновлення пропущеного строку для оскарження ухвали у строки визначені ст. 256 ГПК України.

На підставі викладеного, суд ухвалив визнати подання ТОВ «Вентер» апеляційної скарги на ухвалу Господарського суду Дніпропетровської області від 25 березня 2019 року у справі № 904/688/19 зловживанням процесуальними правами. Апеляційну скаргу ТОВ «Вентер» – повернути. Попередити ТОВ «Вентер», що при подальшому зловживанні ним процесуальними правами апеляційний суд може застосувати до нього заходи процесуального примусу, передбачені ст. 135 ГПК України [201].

У випадку, якщо після застосування попередження учасник справи повторно вчинив зловживання правом, або якщо навіть перше зловживання учасником справи про банкрутство своїми правами є серйозним і попередження як заходу відповідальності буде недостатнім, суд застосовує штраф. Слід зауважити, що попередження не обов'язково передусь застосуванню штрафу, останній може бути задіяний і без винесення попередження.

Штраф можна назвати одним із найпоширеніших заходів відповідальності за зловживання процесуальними правами. Усталеною є позиція розуміння судового штрафу як санкцію майнового характеру, яка застосовується судом в порядку, встановленому законодавством, в якості

запобіжного засобу юридичної відповідальності суб'єктів за невиконання ними своїх процесуальних обов'язків [78, с. 102–103]. У науковій літературі відзначається, що штраф являє собою міжгалузевий правовий інститут, оскільки він наявний як у матеріальному, так і в процесуальному праві, проте виконує не зовсім одну й ту саму роль [161, с. 94]. У процесуальних галузях права слід визнати певну інтеграцію правового регулювання, яка полягає в усуненні прогалин і дублювань у правовому регулюванні одноманітних або схожих правовідносин, зокрема й процесуальних правовідносин, що складаються між судом та учасниками справи під час вирішення господарської справи [212, с. 17].

Наступний захід процесуального примусу, передбачений ГПК України – це направлення окремої ухвали. Як зазначає Л.М. Ніколенко, окремі ухвали суду дозволяють суду при виявленні різних негативних явищ суспільно- економічного та правового життя впливати на них, сприяючи усуненню виявлених помилок, вад та порушень. При цьому суд активно впливає на правопорушників, акцентує увагу на недоліках у роботі підприємств, установ та організацій, вимагаючи компетентного рішення від осіб, яким надіслана окрема ухвала суду [105, с. 73]. На думку С. Морозової, одним зі способів припинення правопорушень з боку суб'єктів владних повноважень є постановлення окремої ухвали щодо їхніх дій і направлення такої ухвали за місцем роботи. При цьому постановлення окремої ухвали щодо зазначених суб'єктів має стати підставою для застосування до них заходів відповідальності [104, с. 71]. Ю.А. Дорохіна доходить висновку, що окрема ухвала суду – це вид судового рішення, який є процесуальним способом судового впливу (контролю) на виявлені під час судового розгляду та ухвалення судового рішення порушення закону. Окрема ухвала є засобом зміцнення законності та правопорядку. Це акт, що сприяє усуненню недоліків у діяльності державних органів, громадських організацій і посадових осіб, запобігає скоєнню злочинів та інших правопорушень, впливає на формування у громадян поваги до права та

становить важливу частину діяльності судів [54, с. 69]. Разом з тим, судова практика показує, що для постановлення окремої ухвали за зловживання процесуальними правами необхідно довести факт таких дій.

Так, 21 квітня 2020 року до Господарського суду Львівської області від ПП «Захід-Агроінвест» надійшло клопотання про необхідність винесення окремої ухвали щодо кредитора, в якому просить винести окрему ухвалу щодо ТзОВ «Борщівська аграрна компанія» за фактом зловживання процесуальними правами та вчинення грубого порушення норм КУзПБ та винести окрему ухвалу щодо Тернопільського районного відділу ДВС Південно-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції за фактом грубого порушення норм КУзПБ. У клопотанні зазначено, що в порушення норм ч. 14 ст. 39, ч. 2 ст. 41 КУзПБ у Державному реєстрі обтяжень рухомого майна 14 квітня 2020 року після постановлення Господарським судом Львівської області у справі № 914/346/20 ухвали про скасування арештів, накладених на грошові кошти ПП «Захід-Агроінвест», з'явився запис про обтяження за № 27674471 від 14 квітня 2020 року, накладений Тернопільським районним відділом ДВС Південно-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Івано-Франківськ) у виконавчому провадженні № 61802328 за заявою ТзОВ «Борщівська аграрна компанія».

За результатами розгляду вказаного клопотання суд звернув увагу на положення ч. 14 ст. 39 КУзПБ, відповідно до якої з моменту відкриття провадження у справі про банкрутство арешт майна боржника чи інші обмеження боржника щодо розпорядження належним йому майном можуть бути застосовані виключно господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство.

Враховуючи наведене, дії заступника начальника відділу Тернопільського районного відділу державної виконавчої служби Південно-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Івано-Франківськ) щодо накладення арешту на грошові кошти на рахунках ПП

«Захід-Агроінвест» відповідно до постанови від 14 квітня 2020 року у виконавчому провадженні є такими, що вчинені поза межами наданої йому компетенції в ході здійснення виконавчого провадження щодо боржника, який є суб'єктом банкрутства.

З огляду на викладене, суд вважав, що клопотання ПП «Захід-Агроінвест» в частині постановлення окремої ухвали щодо Тернопільського районного відділу ДВС Південно-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції підлягає до задоволення, та вважає за доцільне відреагувати на факти порушення законності під час вчинення виконавчих дій в межах виконавчого провадження № 61802328 заступником начальника відділу Тернопільського районного відділу державної виконавчої служби Південно-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Івано-Франківськ) шляхом постановлення окремої ухвали та її направлення до Південно-Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Івано-Франківськ) для вжиття відповідних заходів.

У задоволенні клопотання боржника в частині винесення окремої ухвали щодо кредитора ТзОВ «Борщівська аграрна компанія» слід відмовити, оскільки ПП «Захід-Агроінвест» не наведено належним обґрунтувань та не подано доказів зловживання кредитором процесуальними правами чи вчинення ним дій, що суперечать завданню господарського судочинства, які визначені ч. 2 ст. 43 ГПК України [108].

Проте слід зауважити, що учасники господарського судочинства загалом та справ про банкрутство зокрема подекуди зловживають правом на звернення до суду з клопотанням про винесення окремої ухвали, заявляючи подекуди безпідставні клопотання про це. На нашу думку, у такому випадку суд також має реагувати належним чином.

Що стосується забезпечення судових витрат, то тут абсолютно погоджуємось з позицією Я.О. Левшиної, яка вказує, що згаданий захід господарсько-процесуальної відповідальності застосовується виключно до сторони, а не до учасника справи про банкрутство. Якщо говорити про саму

справу про банкрутство, то майже всі судові витрати у такій справі покладаються на боржника, тому що саме він довів справу до суду. Відтак, особливість застосування положення ч. 9 ст. 129 ГПК України до боржника полягає у тому, що цей захід господарсько-процесуальної відповідальності може мати місце у позовному провадженні, де боржник є стороною, а сама така справа розглядається у межах справи про банкрутство (так зване міні-провадження) [92, с. 153].

Якщо звернутися до норм КУзПБ, то цей акт прямо передбачає протидію зловживанню правами тільки арбітражного керуючого – у формі відсторонення (ч. 9 ст. 5 та п. 2 ч. 4 ст. 28). Однак через відсутність у КУзПБ хоча би орієнтовного переліку дій, які можна кваліфікувати як зловживання правами арбітражного керуючого, відсторонення його за цими підставами на практиці здійснити практично неможливо. Натомість, у випадку вчинення арбітражним керуючим дій, які є зловживанням його правами, його можна відсторонити на інших підставах.

Крім того, правова регламентація процедури відсторонення арбітражного керуючого комітетом кредиторів на сьогоднішній день здійснюється таким чином, що виходить, що комітет кредиторів має право просити господарський суд відсторонити арбітражного керуючого від виконання ним своїх повноважень незалежно від наявності на те підстав.

У ч. 4 ст. 28 КУзПБ міститься, здавалося б, досить чітка норма: «Комітет кредиторів має право в будь-який час звернутися до господарського суду з клопотанням про відсторонення арбітражного керуючого від виконання повноважень незалежно від наявності підстав. За наявності підстав для відсторонення арбітражного керуючого від виконання повноважень або за клопотанням комітету кредиторів господарський суд протягом 14 днів постановляє ухвалу про відсторонення арбітражного керуючого від виконання повноважень» [82].

Найпростіше розуміти цю норму так, що комітет кредиторів може відсторонити арбітражного керуючого, коли йому заманеться, і просто

тому, що йому так захотілося. Приблизно так норму це й розуміють у 4 з 6 апеляційних господарських судах: Північно-Західному (Рівне), Південно-Західному (Одеса), Центральному (Дніпро) та Східному (Харків) [209].

Так, наприклад, Східний апеляційний господарський суд у постанові від 8 жовтня 2020 року у справі № 922/3149/18 зазначає: «Отже, за змістом зазначеної норми закону, усунення арбітражного керуючого за клопотанням комітету кредиторів не вимагає доведення заявником наявності підстав до такого відсторонення, дослідженню підлягає лише дійсність волевиявлення кредиторів та її належне оформлення» [145].

Південно-Західний апеляційний господарський суд у постанові від 9 червня 2020 року у справі № 923/378/17 вказує: «Відтак, положеннями Кодексу України з процедур банкрутства передбачено право комітету кредиторів в будь-який час звернутися до господарського суду з клопотанням про відсторонення арбітражного керуючого від виконання повноважень незалежно від наявності підстав, а також призначення арбітражного керуючого, припинення повноважень арбітражного керуючого та про призначення іншого арбітражного керуючого» [139].

Центральний апеляційний господарський суд також дотримується позиції, що «... вирішення питання про припинення повноважень арбітражного керуючого віднесено чинним законодавством про банкрутство до компетенції комітету кредиторів, який у будь-який час може звернутися з відповідним клопотанням до господарського суду, незалежно від наявності підстав для відсторонення арбітражного керуючого від виконання своїх повноважень» [146].

Колегія суддів Північно-Західного апеляційного господарського суду також відзначає, що «... законодавець не визначає обов'язку комітету кредиторів мотивувати своє рішення щодо відсторонення арбітражного керуючого та наведення підстав, які перебували прийняття такого рішення» [140].

Натомість, Північний апеляційний господарський суд у постанові від 11 березня 2020 року у справі № 911/1902/17 доходить висновку, що КУзПБ встановлює гарантії діяльності арбітражного керуючого як суб'єкта незалежної професійної діяльності, в тому числі право на отримання грошової винагороди за виконання своїх повноважень (п. 3 ч. 1 ст. 12 КУзПБ). Тобто, після призначення арбітражного керуючого у справі про банкрутство, він має легітимні очікування як суб'єкт, який призначений господарським судом, на дотримання своїх прав.

Враховуючи вищезазначене, апеляційна інстанція зазначає, що безпідставне відсторонення арбітражного керуючого не допускається як таке, що порушує права та законні інтереси арбітражного керуючого, принципи його діяльності та завдає шкоду ефективності процедури банкрутства [143].

Західний апеляційний господарський суд у постанові від 29 вересня 2020 року у справі № 914/2618/16 зазначає, що у разі подачі комітетом кредиторів клопотання про відсторонення арбітражного керуючого, задоволення такого клопотання є правом, а не обов'язком суду, таке прохання не може бути безумовною підставою для відсторонення арбітражного керуючого. Суд повинен з'ясувати мотиви цього клопотання через призму принципу незалежності арбітражного керуючого. Порушення вказаного принципу може призвести до процесуальних зловживань з боку комітету кредиторів з метою зміни кожного арбітражного керуючого, якого призначатиме суд відповідно до процедури, установленної КУзПБ, що, у свою чергу, негативно позначиться на ефективності здійснення процедури банкрутства в цілому [137].

Таким чином, на сьогоднішній день практика апеляційних округів по даному питанню неоднозначна. Вирішити цю проблему має суд касаційної інстанції, оскільки важливе значення в усуненні колізій та прогалин у правовому регулюванні провадження у справі про банкрутство відіграє судова практика, особливо практика Верховного Суду [57, с. 34]. Але

оскільки подібна ухвала окремо касаційному оскарженню не підлягає, доведеться чекати, коли дане питання піднімуть, оскаржуючи інші рішення.

Щодо відсторонення арбітражного керуючого комітетом кредиторів незалежно від наявності будь-яких підстав, Р.Б. Поляков критично висловлюється, зазначаючи, що таке право не має бути абсолютним. Воно повинно поєднуватися з діловими, професійними та іншими особистими якостями арбітражного керуючого [121, с. 116].

Крім відсторонення, арбітражного керуючого може бути притягнуто ще й до дисциплінарної відповідальності. Контроль за діяльністю арбітражних керуючих є одним з основних повноважень Міністерства юстиції України як державного органу з питань банкрутства. Справи про банкрутство завжди викликають багато запитань і суперечностей як в арбітражних керуючих, так і в інших учасників провадження, які звертаються до Мін'юсту зі скаргами на діяльність арбітражних керуючих [204, с. 111]. У галузі неплатоспроможності та банкрутства дисциплінарна відповідальність арбітражних керуючих за результатами своєї професійної діяльності займає особливе місце. Причиною цього є виконання арбітражними керуючими публічно-правових функцій, що стосуються управління та реалізації активів підприємств-банкрутів задля погашення кредиторської заборгованості [52].

Аналізуючи новели дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих за КУЗПБ, Ю.В. Кабенюк доходить висновку, що тільки чітке розмежування видів дисциплінарних стягнень та виключення оціночних понять зменшить ступінь розсуду дисциплінарної комісії та забезпечить законність і справедливість при притягненні до дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих, буде сприяти застосуванню того виду дисциплінарного стягнення, яке є пропорційним завданій шкоді [73, с. 102].

Цікавою є думка Я.О. Левшиної, сформульована нею у дисертаційному дослідженні: «Щодо арбітражних керуючих дисциплінарна

відповідальність діє ефективно, тому що дисциплінарні скарги на арбітражних керуючих розглядають особи, які мають величезний багаж знань і досвід у сфері неплатоспроможності. Щодо адвокатів же притягнення їх до дисциплінарної відповідальності у справі про банкрутство, як правило, відбувається за очевидне порушення Правил адвокатської етики, яке не пов'язане із специфікою справ про банкрутство» [92, с. 106].

Якщо говорити про дисциплінарну відповідальність арбітражних керуючих за зловживання їх правами, то, знову-ж-таки, складним з точки зору правозастосування буде розмежування правомірної поведінки та зловживання правами у діяльності арбітражного керуючого, адже притягувати до дисциплінарної відповідальності за вчинення правопорушення набагато легше і однозначніше, аніж за зловживання правами. Аналогічна ситуація складається і у випадку притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності за зловживання правами у процедурі банкрутства.

Говорячи про заходи протидії зловживанням у справі про банкрутство, передбачені КУзПБ, не можна оминати ч. 7 ст. 123, яка розміщена у книзі четвертій і стосується неплатоспроможності фізичних осіб.

Так, відповідно до ч. 7 ст. 123 КУзПБ: «Суд приймає рішення про закриття провадження у справі за клопотанням зборів кредиторів, сторони у справі або з власної ініціативи, якщо:

- 1) боржником у декларації про майновий стан зазначена неповна та/або недостовірна інформація про майно, доходи та витрати боржника та членів його сім'ї, якщо боржник упродовж семи днів після отримання звіту керуючого реструктуризацією про результати перевірки такої декларації не надав суду виправлену декларацію про майновий стан з повною та достовірною інформацією щодо майна, доходів та витрат боржника та членів його сім'ї;

2) майно членів сім'ї боржника було придбано за кошти боржника та/або зареєстровано на іншого члена сім'ї з метою ухилення боржника від погашення боргу перед кредиторами;

3) судовим рішенням, що набрало законної сили та не було скасоване, боржник був притягнутий до адміністративної або кримінальної відповідальності за неправомірні дії, пов'язані з неплатоспроможністю.

Господарський суд протягом одного року з дня закриття провадження у справі про неплатоспроможність з підстав, визначених цією частиною, не може відкрити провадження у новій справі про неплатоспроможність щодо того самого боржника» [82].

За результатами аналізу наведених положень, Л.М. Білецька стверджує, що ці підстави стосуються виключно недобросовісного боржника і є способом усунення його з провадження [8, с. 109]. Дійсно, ці підстави для закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи є заходами, які застосовуються до недобросовісних боржників, іншими словами – боржників, які зловживають своїми правами.

Так, наприклад, у провадженні Господарського суду Рівненської області перебувала справа про неплатоспроможність фізичної особи Н. Дослідивши матеріали справи та заслухавши пояснення учасників справи, судом встановлено наступне. 25 липня 2017 року Н. Фондом гарантування вкладів фізичних осіб виплачена сума відшкодування вкладу в розмірі 178 500 грн 00 коп. через відділення банку-агенту АТ «Кредобанк», що підтверджується витягом із Загального реєстру вкладників, які мають право на відшкодування коштів, та витягом з Переліку виплачених відшкодувань вкладникам ПАТ КБ «Контракт».

Під час перевірки декларацій боржника, наданих ним до суду за 2016–2019 роки, встановлено, що у декларації боржника за 2017 рік не відображена сума відшкодування Фондом гарантування вкладу в розмірі 178 500 грн 00 коп. В той час, у поясненнях боржник зазначив, що останній не повинен був відображати грошову суму в розмірі 178 500 грн 00 коп.,

отриману від Фонду гарантування, у декларації за 2017 рік, як дохід, тому що дана грошова сума була отримана у 2015 році. Однак, матеріали справи свідчать про те, що грошові кошти в розмірі 178 500 грн 00 коп. отримані Н. 25 липня 2017 року.

Крім того судом встановлено, що 31 серпня 2018 року між Н. (далі – Продавець) та П. (далі – Покупець) укладено договір купівлі-транспортного засобу, за умовами якого Продавець зобов'язується передати у власність Покупцеві транспортний засіб: марки Honda, модель Civic, 2008 року випуску, зареєстрований за Продавцем. Відтак Н. відчужив майно боржника 31 серпня 2018 року, а саме: легковий автомобіль марки Honda, модель Civic, члену сім'ї боржника.

Суд за результатами розгляду справи констатував про зазначення боржником у декларації про немайновий стан неповної інформації про доходи, що є порушенням вимог КУзПБ, у зв'язку з цим провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи Н. закрито на підставі п. 1 ч. 7 ст. 123 КУзПБ [196].

Господарський суд Київської області, розглядаючи справу про неплатоспроможність фізичної особи К., встановив наступне.

Судом в ході судового засідання встановлено наявність вказаних вище неповних/недостовірних відомостей у деклараціях Боржника К. та членів її сім'ї, зокрема: щодо наявності у Боржника неповнолітнього сина; щодо належності на праві спільної часткової власності членам сім'ї матері та батькові квартири; щодо належності на праві власності члену сім'ї матері 2/5 частини житлового будинку; щодо наявності на праві власності у члена сім'ї батька земельної ділянки; щодо належного матері Боржника на праві власності автомобіля Audi 80, 1990 р.в.; щодо відсутності у матері Боржника доходу у вигляді заробітної плати в розмірі 70145,77 грн.

Звіт керуючого реструктуризацією про результат перевірки декларацій, зокрема про наявність відповідних неповних/недостовірних відомостей у деклараціях отримано Боржником 01 вересня 2020 року, однак

у встановлений п. 1 ч. 7 ст. 123 КУзПБ строк Боржником не надано виправлених декларацій, що є підставою для закриття провадження у справі про неплатоспроможність.

Крім цього, встановлені керуючим реструктуризацією обставини щодо укладення Боржником договору від 03 березня 2020 року (за півтора місяці до звернення до суду із заявою про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність), за яким Боржник К. подарувала члену сім'ї – матері 1/5 частку квартири, свідчать про те, що вказані дії вчинені з метою ухилення боржника від погашення боргу перед кредиторами, що є самостійною підставою для закриття провадження у справі про неплатоспроможність (п. 2 ч. 7 ст. 123 КУзПБ) [192].

Разом з тим, практичне застосування вказаних підстав виявило ряд проблем та суперечностей. Зокрема, проблематичним видається застосування п. 2 ч. 7 ст. 123 КУзПБ. Так, логіка законодавця у ч. 7 ст. 123 КУзПБ вбачається у закритті тих проваджень, де за кошти боржника придбано певне майно, зареєстровано на членів сім'ї, і в межах справи про неплатоспроможність дане майно ніяк не можна повернути у конкурсну масу. Оскільки якщо, наприклад, за кошти боржника було придбано квартиру і записано її на членів сім'ї, то КУзПБ не передбачає механізму спростування таких угод, і, як наслідок, таке майно неможливо повернути у ліквідаційну масу. Якщо ж мова йде про договір дарування, укладений з членом сім'ї боржника, то КУзПБ передбачає особливі підстави для визнання такого договору недійсним і наслідки визнання договору недійсним – повернення майна в ліквідаційну масу, адже ч.ч. 2, 3 ст. 42 КУзПБ передбачають:

«Правочини, вчинені боржником протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані недійсними господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або кредитора також з таких підстав: ... боржник уклав договір із заінтересованою особою...

У разі визнання недійсними правочинів боржника з підстав, передбачених частиною першою або другою цієї статті, кредитор зобов'язаний повернути до складу ліквідаційної маси майно, яке він отримав від боржника, а в разі неможливості повернути майно в натурі – відшкодувати його вартість грошовими коштами за ринковими цінами, що існували на момент вчинення правочину» [82].

Таким чином, у випадку, коли боржник відчужує своє майно на користь заінтересованих осіб (наприклад, членів сім'ї), то і наслідки тут слід застосовувати такі, як передбачено у ст. 42 КУзПБ – повернення майна у ліквідаційну масу. Визнання такого договору недійсним жодним чином не перешкоджає провадженню у справі про неплатоспроможність, а, навпаки, сприяє наповненню ліквідаційної маси та сприяє кредиторам боржника.

Визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство спрямоване на досягнення однієї з основних цілей процедури неплатоспроможності – максимально можливе справедливе задоволення вимог кредиторів. Таким чином, наслідки визнання недійсними договорів боржника визначені у ст. 42 КУзПБ, і там не передбачено закриття провадження у справі, тому у даному випадку ч. 7 ст. 123 КУзПБ не може бути застосована.

У зв'язку з наведеним, доходимо висновку, що застосування п. 2 ч. 7 ст. 123 КУзПБ у випадку укладення боржником договору із заінтересованою особою виключає застосування ст. 42 КУзПБ, і навпаки.

Крім заходів, визначених у ч. 7 ст. 123 КУзПБ, Б.П. Ратушна та Я.З. Гаєцька-Колотило, аналізуючи правове регулювання банкрутства фізичної особи, відзначають: щоб запобігти зловживанню процедурою оголошення фізичної особи банкрутом, Кодекс передбачає, що скористатися правом на банкрутство можна буде лише раз на п'ять років [153, с. 93]. Таким чином, встановлення законодавцем можливості скористатися процедурою банкрутства для фізичних осіб лише раз на п'ять років також може розглядатися як один із заходів протидії зловживанню правом на

застосування правових механізмів відновлення платоспроможності, визначених КУзПБ.

3.3. Визнання недійсними правочинів боржника як захід протидії зловживанню правами у справі про банкрутство

Учасники провадження у справі про банкрутство часто використовують дану процедуру на свою користь. Це зумовлено високим рівнем конфліктності справи, де стикаються протилежні за змістом інтереси боржника, кредиторів, суспільства та держави. Нерідко боржник заздалегідь готується до свого банкрутства, відчужуючи своє майно на користь «дружніх» суб'єктів. Недаремно Трістан Бернар сказав: «Банкрутство – це законна процедура, коли ви перекладаєте гроші в кишеню брюк і віддаєте свій піджак кредиторам» [3]. Однією з найпоширеніших форм відчуження активів боржника є правочини.

У науковій літературі відзначається, що практика розгляду справ про банкрутство свідчить про те, що мають місце випадки, коли незадовго до порушення провадження у справі про банкрутство боржники вчиняють правочини, спрямовані на зменшення його активів або на формування штучної заборгованості перед пов'язаними кредиторами [169, с. 59]. Однак коли боржник вступає у справу про банкрутство, його правочини та майнові дії опиняються «під пильним поглядом» господарського суду, арбітражного керуючого та кредиторів. Єдиний інструмент протидії таким незаконним діям боржника – це визнання недійсними правочинів, укладених боржником до відкриття провадження у справі про банкрутство.

Дореволюційний класик конкурсного процесу Г.Ф. Шершеневич свого часу зазначав: «... Законодавець, стаючи на захист інтересів кредиторів, зустрічається з протилежними та не менш ґрунтовними інтересами третіх осіб, які, укладаючи угоди з неспроможним боржником,

були введені в оману, як і все суспільство, та не знали істинного стану речей. Вони наполягають на збереженні чинності за здійсненими діями, указуючи на той підрив суспільного кредиту, який може заподіяти знищення безлічі угод, укладених цілком сумлінно» [210, с. 266].

Відповідно до ч. 1 ст. 202 ЦК України правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Вимоги до правочину наведені у ст. 203 ЦК України. Зокрема: зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам; особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності; волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; правочин має вчинятися у формі, встановленій законом; правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

Проте, не завжди правочин використовується за призначенням, оскільки недобросовісні учасники правовідносин можуть за допомогою правочину уникнути відповідальності або завдати шкоди інтересам кредиторів. У такому випадку має місце зловживання правом, тому що сторони правочину використовують санкціоновану державою модель поведінки, однак мають на меті інші цілі, ніж вказані у правочині. При такому зловживанні правом на укладення правочину інститут визнання їх недійсними виступає заходом протидії такому зловживанню.

Інститут визнання правочинів недійсними у процедурі банкрутства має специфічний характер, адже недійсним може бути визнаний правочин, який з точки зору закону (цивільного та господарського права) є абсолютно правомірним.

Ст. 204 ЦК України передбачає, що правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним, тобто діє презумпція дійсності правочину. Згідно ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент

вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами першою – третьою, п'ятою та шостою статті 203 цього Кодексу. Недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається. Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин). У свою чергу, ст. 42 КУзПБ передбачає, що правочини, вчинені боржником після відкриття провадження у справі про банкрутство або протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані недійсними господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або кредитора, якщо вони завдали збитків боржнику або кредиторам.

Таким чином, можна побачити, що за цивільним законодавством недійсним є правочин, який суперечить закону, а законодавство про банкрутство підставою недійсності правочину визначає завдання збитків боржнику або кредиторам.

Аналіз правового регулювання визнання недійсними правочинів боржника, щодо якого відкрито провадження у справі про банкрутство, показує, що підстави для таких дій можна поділити на загальні та спеціальні. Загальні – це ті, які передбачені нормами ЦК України. У даному випадку господарський суд, який розглядає справу про банкрутство, відповідно до принципу концентрації всіх майнових спорів за участю боржника, у межах відокремленого провадження (міні-проваджень) може розглядати позови про визнання недійсними правочинів боржника, подані на підставі норм цивільного законодавства. Так, п. 8 ч. 1 ст. 20 ГПК України передбачає, що господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності, та інші справи у визначених законом випадках, зокрема справи про банкрутство та справи

у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником.

Професор Б.М. Поляков з цього приводу зазначає, що загальна, або позовна, форма оскарження чи визнання угод недійсними здійснюється в позовному провадженні на загально-цивільних підставах. У цьому випадку певною мірою забезпечуються правові гарантії суб'єктів господарювання, діють загальні принципи господарського процесу, що дають змогу учасникам процесу використовувати в повному обсязі весь арсенал правових заходів. Друга форма оскарження – спеціальна – наявна в процедурі банкрутства [117, с. 183].

На сьогоднішній день спеціальні підстави визнання недійсними правочинів боржника визначені у ст. 42 КУзПБ.

Так, Північний апеляційний господарський суд у своїй постанові від 03 березня 2021 року у справі № 911/2498/18 (911/2934/20) вказав наступне.

Ст. 20 Закону та ст. 42 Кодексу регулюють відносини, що виникли між боржником, кредитором та іншими особами з приводу дій боржника щодо розпорядження своїм майном, вчинені в так званий «підозрілий» період до відкриття провадження у справі про банкрутство або після відкриття провадження у справі про банкрутство. Вказані статті визначають підстави оспорювання майнових дій боржника з метою забезпечення зберігання майна в інтересах кредиторів або повернення майна боржника, у разі його вибуття, до ліквідаційної маси. Так, особа, яка є боржником перед своїми контрагентами, повинна утримуватись від дій, які безпідставно або сумнівно зменшують розмір її активів. У період протягом року (згідно Закону про банкрутство) та трьох років (згідно КУзПБ), що передували відкриттю процедури банкрутства або після відкриття справи про банкрутство дії щодо будь-якого вилучення (відчуження) боржником своїх майнових активів є підозрілими і можуть становити втручання у право

власності кредиторів, відтак відчуження майна боржником повинно здійснюватися з огляду на права кредиторів щодо забезпечення їх вимог активами боржника, а неврахування інтересів кредиторів у такому випадку є зловживанням з боку боржника своїми правами щодо розпорядження майном як власника, за умови, що відчуження майна призводить завідомо до зменшення обсягу платоспроможності боржника і наносить шкоду кредиторам.

Період часу з моменту виникнення грошового зобов'язання у боржника у тому числі при загрозі неплатоспроможності або при надмірній заборгованості до дня порушення справи про його банкрутство є підозрілим періодом, а правочини (договори, майнові дії) боржника, що вчинені у цей період часу є сумнівними (ст. 20 Закону про банкрутство та ст. 42 Кодексу).

Такий інститут визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство є універсальним засобом захисту у відносинах неплатоспроможності та частиною єдиного механізму правового регулювання відносин неплатоспроможності, що спрямовано на дотримання балансу інтересів не лише осіб які беруть участь у справі про банкрутство, а й осіб, залучених у справу про банкрутство, наприклад, контрагентів боржника. Визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство спрямоване на досягнення однієї з основних цілей процедури неплатоспроможності – максимально можливе справедливе задоволення вимог кредиторів.

З огляду на сферу регулювання Закону про банкрутство (а з 21 жовтня 2019 року – Кодексу) загалом і за змістом зазначених норм статей 20 Закону і 42 Кодексу, вони є спеціальними по відношенню до загальних, установлених ЦК підстав для визнання правочинів недійсними, тобто ці норми передбачають додаткові, специфічні підстави для визнання правочинів недійсними, які характерні виключно для правовідносин, що виникають між боржником і кредитором у процесі відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом [141].

Окремо слід наголосити, що ст. 42 КУзПБ, на відміну від попередньої ст. 20 Закону про банкрутство, не передбачає спростування майнових дій боржника. Цей інститут був виключений з Кодексу. Крім того, ст. 42 КУПБ не застосовується до визнання недійсними аукціонів, що відбуваються щодо майна банкрута відповідно до норм Кодексу.

В.І. Крат визначає, що конструкція недійсності правочинів боржника «побудована» на врахуванні об'єктивних критеріїв (темпорального та сутнісного) і розрахована на охорону прав та інтересів кредиторів боржника. Адже від них вимагається довести тільки об'єктивно очевидні факти (наприклад, вчинення правочину за рік до порушення провадження і що він опосередковує безоплатне відчуження майна) [89, с. 1]. На думку В.В. Джуня, проблема недійсності правочинів у законодавстві про банкрутство має вирішуватися на основі базових принципів цього правового інституту, якими науковець пропонує вважати:

- ідею конкурсу кредиторів, адже конкурс – єдино можлива організація провадження, що забезпечує задоволення конкуруючих вимог кредиторів неплатоспроможного боржника на засадах рівності та справедливості;

- процедурний порядок задоволення вимог кредиторів, оскільки процедура технологічно реалізує ідею про оптимальну процесуальну форму задоволення конкуруючих вимог сукупності кредиторів неплатоспроможного боржника на засадах справедливості і раціоналізму;

- узгодженість нормативних приписів права із суміжними інститутами права, що має гарантувати інтеграцію права банкрутства до національної системи права [49, с. 16–17].

Ст. 42 КУзПБ передбачає дві групи підстав для визнання правочинів боржника недійсними.

Частина перша ст. 42 КУПБ – так звані «складні умови та підстави» визнання недійсними правочинів боржника [68, с. 57]. Тут необхідною є наявність одночасно двох умов:

1) вчинення правочину у «підозрілий» період (протягом трьох років до або після відкриття провадження у справі про банкрутство);

2) завдання таким правочином збитків боржнику або кредиторам.

Правочини, які відповідають наведеним вище умовам, можуть бути визнані недійсними господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або кредитора, якщо вони завдали збитків боржнику або кредиторам, з таких підстав:

1) боржник виконав майнові зобов'язання раніше встановленого строку;

2) боржник до відкриття провадження у справі про банкрутство взяв на себе зобов'язання, внаслідок чого він став неплатоспроможним або виконання його грошових зобов'язань перед іншими кредиторами повністю або частково стало неможливим;

3) боржник здійснив відчуження або придбав майно за цінами, відповідно нижчими або вищими від ринкових, за умови що в момент прийняття зобов'язання або внаслідок його виконання майна боржника було (стало) недостатньо для задоволення вимог кредиторів;

4) боржник оплатив кредитору або прийняв майно в рахунок виконання грошових вимог у день, коли сума вимог кредиторів до боржника перевищувала вартість майна;

5) боржник узяв на себе заставні зобов'язання для забезпечення виконання грошових вимог.

Що стосується визначення поняття «підозрілий період», то К. Смолів пропонує його визначати як період часу, який, як правило, виходить за межі тривалості процедур банкрутства, становить певний проміжок часу до звернення кредитора (боржника) з заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство або винесення ухвали про відкриття провадження у справі та протягом тривалості процедур банкрутства, протягом якого усі укладені боржником правочини презюмуються сумнівними та визнаються недійсними зі спеціальних підстав, визначених законодавством про

банкрутство (правочини із заінтересованістю, правочини з недостатнім зустрічним забезпеченням тощо) [175, с. 212].

Термін «підозрілий період» є поняттям банкрутського законодавства, який слід відрізняти від терміну «позовна давність». КУЗПБ, у порівнянні з попереднім Законом про банкрутство, збільшив період, протягом якого правочини боржника можуть бути визнані недійсними, з одного року до трьох років. З цього приводу цікавою є думка В.І. Резнікова, який вважає, що збільшення «підозрілого періоду» з одного року до трьох та встановлення спеціальних підстав для визнання правочинів недійсними, стороною за якими є боржник (банкрут), може призвести до порушень прав добросовісних контрагентів боржника (так, у звичайній господарській діяльності дострокове виконання боржником своїх зобов'язань може свідчити про хорошу репутацію, а не про бажання завдати збитків підприємству) [154, с. 161].

Наступна умова застосування наведених вище підстав для визнання правочинів боржника недійсними – це завдання таким правочином збитків боржнику або кредиторам. У науковій літературі відзначається, що поняття «збитки» розглядаються в економічному і юридичному сенсі. Економічна сутність збитків означає, що для потерпілої особи настають негативні наслідки у вигляді додаткових майнових втрат або неотриманні доходів, які мали б бути отримані за звичайних обставин. З юридичної ж точки зору збитки – це негативні для потерпілої особи наслідки в майновій сфері, які є результатом неправомірних дій іншої особи [53, с. 35].

Що стосується співвідношення збитків з поняттям шкоди, то Л.О. Єсіпова доходить висновку, що поняття «збитки» за своїм об'ємом, юридичним значенням вужче поняття «шкода», оскільки включають в себе тільки реальні збитки і упущену вигоду, а відшкодовуються, як правило, за наявності майнових відносин і в грошовому виразі. Під шкодою, окрім іншого, слід розуміти будь-які збитки, завдані особі: як внаслідок правопорушення, так і внаслідок правомірних дій третіх осіб, власних дій

чи подій [66, с. 35]. С.Д. Гринько (Русу) та С.В. Заверуха наголошують, що у ЦК України вже чітко прослідковується відмінність між поняттями «шкода» та «збитки». Насамперед, «шкода» включає до свого складу майнову і моральну шкоду. Про «збитки» мова йде лише при порушенні майнової сфери потерпілої особи. Відповідно збитки є майновими втратами потерпілої особи, що відшкодовується у випадках завдання майнової шкоди. Тобто поняття «шкода» законодавець застосовує при завданні знецінення майнових і немайнових благ, а поняття «збитки» – лише при завданні майнових втрат [39, с. 102].

А. Лисенко наголошує, що ст. 20 Закону про банкрутство не містила уточнення щодо збитковості оспорюваних правочинів. При цьому таке уточнення у Кодексі прямо вказує на необхідність додання до заяви про визнання недійсним правочину боржника документів, що підтверджуються факт збитковості оспорюваного правочину. До таких документів, зокрема, можна віднести фінансову звітність боржника (наприклад, баланс, звіт про фінансовий результат), а також документи за результатами проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємства-боржника [95, с. 98]. Проте, на нашу думку, саме по собі надання балансу, звіту про фінансовий результат не буде прямо свідчити про завдання збитків, а тому у таких спорах слід призначати бухгалтерську експертизу, яка і має визначити, чи були завдані збитки боржнику або кредитору.

І друга група підстав, передбачені ч. 2 ст. 42 КУзПБ, – це так звані «прості» підстави – єдиною умовою для їх застосування є вчинення правочину у підозрілий період. До таких підстав належать:

- 1) боржник безоплатно здійснив відчуження майна, взяв на себе зобов'язання без відповідних майнових дій іншої сторони, відмовився від власних майнових вимог;
- 2) боржник уклав договір із заінтересованою особою;
- 3) боржник уклав договір дарування.

Наведені підстави є схожими до підстав для визнання правочинів фраздаторними, що є дуже популярним останнім часом у судовій практиці. І хоча до сих пір ані в законодавстві, ані у судовій практиці не надано визначення даного поняття, поки Верховний Суд тільки окреслює обриси цього поняття. Так, у постанові від 7 жовтня 2020 року у справі № 755/17944/18 сформульовано висновок щодо конструкції «фраздаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі. Так, Верховний Суд у вказаній постанові зазначив наступне.

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраздаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції «фраздаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься:

- момент укладення договору;
- контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа);
- ціна (ринкова/неринкова),
- наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника [127].

В іншій постанові Велика Палата Верховного Суду відзначила, що фраздаторні правочини (правочини, що вчинені боржником на шкоду кредиторам) в українському законодавстві регулюються тільки в певних сферах (зокрема: у банкрутстві (ст. 20 Закону України від 14 травня 1992 року № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»); при неплатоспроможності банків (ст. 38 Закону України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»; у виконавчому провадженні (частина четверта ст. 9 Закону України від 02 червня 2016 року № 1404-VIII «Про виконавче провадження»)) [125].

Аналіз практики Верховного Суду в частині визнання правочинів недійсними як фраздаторних та підстав для визнання правочинів боржника недійсними, передбачених ч. 2 ст. 42 КУЗПБ, показує, що у кредитора та арбітражного керуючого у таких випадках є право вибору: пред'являти позов про визнання правочину недійсним на підставі спеціальних норм КУЗПБ або на підставі загальних норм ЦК України. Вибір часто тут залежить від часу вчинення оспорюваного правочину. Так, якщо правочин було вчинено у межах підозрілого періоду, то великої різниці у виборі підстав для оскарження правочину немає. Якщо ж правочин було вчинено поза межами підозрілого періоду, або навіть у підозрілий період, але до набрання чинності КУЗПБ, то заявнику вигідніше скористатися нормами ЦК України і нормами про позовну давність. Адже підозрілий період, на відміну від строку позовної давності, є присічним строком і не може ані перериватися, ані поновлюватися. Також важливо пам'ятати про те, що норми КУЗПБ не мають зворотної сили в часі. І навіть якщо правочин було укладено у підозрілий період, але в момент укладення правочину КУЗПБ ще не діяв, то і застосовувати відповідні норми не можна.

Позицію щодо незворотності дії в часі законів та інших нормативно-правових актів неодноразово висловлював Конституційний Суд України. Так, згідно з висновками щодо тлумачення змісту ст. 58 Конституції України, викладеними у рішеннях Конституційного Суду України від 13 травня 1997 року № 1-зп/1997 [165], від 09 лютого 1999 року № 1-рп/1999 [163], від 05 квітня 2001 року № 3-рп/2001 [162], від 13 березня 2012 року № 5-рп/2012 [164], закони та інші нормативно-правові акти поширюють свою дію тільки на ті відносини, які виникли після набуття законами чи іншими нормативно-правовими актами чинності; дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється із втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце; дія закону та іншого нормативно-

правового акта не може поширюватися на правовідносини, які виникли і закінчилися до набрання чинності цим законом або іншим нормативно-правовим актом. Єдиний виняток з даного правила, закріплений у ч. 1 ст. 58 Конституції України, складають випадки, коли закони та інші нормативно-правові акти пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Як вбачається з Прикінцевих та перехідних положень КУЗПБ, ним не передбачено надання зворотньої дії в часі положенням ст. 42 цього Кодексу, як і будь-яким іншим положенням Кодексу. З огляду на таке, до договорів, які укладені до моменту набрання чинності КУЗПБ застосовуються загальні чи спеціальні норми матеріального права, які визначають підстави недійсності цих договорів та існували на момент укладення договору (вчинення правочину).

Аналогічна правова позиція щодо застосування принципу незворотності дії в часі законів та інших нормативно-правових актів, в тому числі і КУЗПБ, під час розгляду спорів у справі про банкрутство викладено у постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 12 листопада 2020 року у справі № 911/956/17 [134].

Як вірно вказує С.В. Міньковський, питання визнання недійсними угод (правочинів) та спростування майнових дій боржника у процедурах банкрутства є безумовно актуальним, оскільки для цього інституту такі спеціальні правові норми є одним із найефективніших засобів, що сприяє відновленню платоспроможності суб'єкта господарювання, який знаходиться у тимчасовій фінансовій кризі, збільшенню конкурсної маси шляхом повернення до неї майна боржника, виконанню завдання захисту інтересів кредиторів [102, с. 74–75].

О. Беляневич відзначає, що застосування будь-якого способу захисту цивільного права та інтересу, в тому числі визнання правочину недійсним, має бути об'єктивно виправданим та обґрунтованим. Це означає, що:

- застосування судом способу захисту, обраного позивачем, повинно реально відновлювати його наявне суб'єктивне право, яке порушене, оспорується або не визнається;
- обраний спосіб захисту повинен відповідати характеру правопорушення;
- застосування обраного способу захисту має відповідати цілям судочинства;
- застосування обраного способу захисту не повинно суперечити принципу верховенства права [6, с. 6].

Розглядаючи питання дійсності правочинів, укладених боржником до відкриття провадження у справі про банкрутство, слід мати на увазі, що сам лише факт вчинення угоди у підозрілий період ще не є формою ухилення боржника від сплати боргів перед кредиторами. І не кожна така угода є формою зловживання правом у процедурі банкрутства.

О.А. Беяневич доходить висновку, що необхідність формування ліквідаційної маси боржника з метою повного або часткового задоволення вимог кредиторів у конкурсному процесі дозволяє відійти у правозастосуванні від оцінки суб'єктивного (вольового) критерію недійсності правочинів боржника. Головним мають бути негативні господарські наслідки їх виконання боржником, для чого необхідною є економіко-правова оцінка усієї діяльності боржника, а не його окремих (атомарних) правочинів (договорів). Особливість розгляду таких спорів полягає в тому, що їх розгляд і вирішення господарським судом здійснюється без порушення нових справ, що впливає з правил ГПК про їх виключну підсудність [5].

Для того, щоб відмежувати «звичайний» правочин боржника від правочину, який є формою зловживання правом у процедурі банкрутства, слід встановити справжню мету такого правочину. Це можна зробити, дослідивши умови, за яких було вчинено правочин: ціна договору (чи не є заниженою), завідома не вигідні умови для боржника (занадто швидкий

строк для повернення боргу, занадто високі відсотки тощо), вчинення правочину на користь осіб, які є пов'язаними з боржником. Тільки у випадку встановлення господарським судом таких фактів можна говорити про визнання такого правочину недійсним.

О. Ольшанська відзначає, що важливо проаналізувати, чи виконано керівником/засновниками своїх управлінських обов'язків відносно боржника, чи вжито заходів щодо проведення претензійно-позовної роботи – стягненню дебіторської заборгованості, витребування активів, чи мало місце передавання майна в оренду за очевидно заниженою вартістю, наявності договорів про надання фінансової допомоги, прощення боргу, дарування активів, укладено договори на умовах попередньої оплати, укладено договори із заінтересованими особами, виявлена нестача під час проведення інвентаризації, невідповідності звітності боржника фактичним даним, то всі визначені обставини можуть вказувати на свідоме виведення активів, дії всупереч принципу добросовісності та з метою доведення до банкрутства. Означене буде належними, допустимим та достатніми доказами наявності умислу під час укладення договорів [109, с. 151].

На думку В. Радзивілюк, законодавцем мають бути враховані внутрішні або суб'єктивні критерії, які мають застосовуватись додатково до зовнішніх критеріїв. У якості основного внутрішнього критерію можна назвати недобросовісну поведінку сторони правочину (договору), яка безпосередньо або у кінцевому результаті має на меті заподіяння майнової шкоди кредиторам [151, с. 46].

О. Герасимчук вказує, що у разі визнання недійсними угод боржника за спеціальними підставами, кредитор зобов'язаний повернути в ліквідаційну масу майно, яке він отримав від боржника, а в разі неможливості повернути його в натурі – відшкодувати вартість у грошових одиницях за ринковими цінами, які існували на момент вчинення правочину. А ч. 3 ст. 20 Закону (Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» – В.Д.)

встановлено, що кредитор за недійсним правочином має право, зокрема, на погашення свого боргу в 1-у чергу у процедурі банкрутства. Наслідки здаються цілком справедливими, адже сторона за недійсним правочином, не будучи учасником банкрутства, і навіть не збираючись брати в ньому участь, поза своєю волею повертає майно боржника і фактично «втягується» в процедуру банкрутства, але з преференцією у вигляді можливості погасити свій борг в 1-у чергу [33]. Н. Камша вважає це законодавче визначення не зовсім вдалим, оскільки ліквідаційна маса формується лише на стадії ліквідаційної процедури. Зважаючи на загальну спрямованість Кодексу, законодавець, очевидно, мав на увазі повернення майна та коштів боржнику, не чекаючи відкриття ліквідаційної процедури [75, с. 92]. Проте, не завжди у боржника можуть бути грошові кошти, щоб задовольнити вимоги таких кредиторів, навіть у першу чергу, що може призвести до того, що кредитор поверне майно боржника у ліквідаційну масу, а сам залишиться і без майна, і без грошових коштів.

Таким чином, маніпуляції боржника з своїм майном шляхом вчинення правочинів, спрямованих на відчуження своїх майнових активів, можуть порушити права необмеженої кількості інших суб'єктів [62, с. 59]. Однак, правочини боржника можуть мати також іншу мету, ніж відчуження своїх майнових активів. До таких правочинів можна віднести фіктивні договори із дружніми кредиторами, що має на меті отримання такими кредиторами переважної більшості голосів на зборах кредиторів, і, як наслідок, повний контроль процедури банкрутства з боку боржника (через дружніх кредиторів). На жаль, КУЗПБ не передбачає ефективного механізму протидії таким фіктивним правочинам, у зв'язку з чим єдиним механізмом є застосування положень ст. 234 ЦК України «Правові наслідки фіктивного правочину».

Висновки до розділу 3

За результатами проведеного у третьому розділі дослідження можна сформулювати наступні висновки.

До зловживань процесуальними правами у справі про банкрутство слід віднести: зловживання правом на апеляційне та касаційне оскарження, що збільшує тривалість розгляду справи про банкрутство; зловживання процесуальними правами, перелік яких наведено у ч. 2 ст. 43 ГПК України; дії учасників справи про банкрутство (не охоплюються ч. 2 ст. 43 ГПК України), які суперечить нормам господарського процесуального законодавства; зловживання правами при автоматизованому розподілі справ про банкрутство та пов'язаних з ними спорів між суддями.

З метою вирішення проблеми зловживання учасниками правом на апеляційне та касаційне оскарження і, як наслідок, затягування строку розгляду справи, наголошено на необхідності якомога швидше запровадити ЄСІТС, яка дозволить не направляти всю справу до апеляційної або касаційної інстанції, а надавати лише відскановані копії матеріалів справи. При цьому сама справа буде залишатись у місцевому суді, а її розгляд не буде зупинятись.

Механізм протидії зловживанням правами у справі про банкрутство запропоновано визначити як процес регулюючого впливу на поведінку учасників відносин неплатоспроможності (банкрутства) шляхом застосування заходів, спрямованих на попередження, припинення зловживання правами у справі про банкрутство, а також на відновлення порушених прав.

Оскільки провадження у справах про банкрутство є формою господарського процесу, то всі заходи протидії зловживанням процесуальними правами, визначені ГПК України (крім забезпечення судових витрат), можуть бути застосовані і у межах справи про банкрутство.

Учасники господарського судочинства загалом та справ про банкрутство зокрема подекуди зловживають правом на звернення до суду з клопотанням про винесення окремої ухали, заявляючи подекуди безпідставні клопотання про це. Аргументовано, що у такому випадку суд також має реагувати належним чином.

У контексті дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих за зловживання їх правами, складним з точки зору правозастосування видається розмежування правомірної поведінки та зловживання правами у діяльності арбітражного керуючого, адже притягувати до дисциплінарної відповідальності за вчинення правопорушення набагато легше і однозначніше, аніж за зловживання правами. Аналогічна ситуація складається і у випадку притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності за зловживання правами у процедурі банкрутства.

Підстави для закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи, передбачені ч. 7 ст. 123 КУзПБ, є заходами, які застосовуються до недобросовісних боржників, тобто боржників, які зловживають своїми правами.

У випадку, коли боржник відчужує своє майно на користь заінтересованих осіб, слід застосовувати наслідки, передбачені у ст. 42 КУзПБ – повернення майна у ліквідаційну масу. Визнання такого договору недійсним не перешкоджає провадженню у справі про неплатоспроможність, а, навпаки, сприяє наповненню ліквідаційної маси та сприяє кредиторам боржника. Застосування п. 2 ч. 7 ст. 123 КУзПБ (закриття провадження у справі про неплатоспроможність) у випадку укладення боржником договору із заінтересованою особою виключає застосування ст. 42 КУзПБ (визнання такого правочину недійсним і повернення майна у ліквідаційну масу), і навпаки.

Встановлення законодавцем можливості скористатися процедурою банкрутства для фізичних осіб лише раз на п'ять років також може розглядатися як один із заходів протидії зловживанню правом на

застосування правових механізмів відновлення платоспроможності, визначених КУзПБ.

Аналіз практики Верховного Суду в частині визнання правочинів недійсними як фраздаторних та підстав для визнання правочинів боржника недійсними, передбачених ч. 2 ст. 42 КУзПБ, дозволив обґрунтувати, що у кредитора та арбітражного керуючого у таких випадках є право вибору: пред'являти позов про визнання правочину недійсним на підставі спеціальних норм КУзПБ або на підставі загальних норм ЦК України. Вибір часто тут залежить від часу вчинення оспорюваного правочину: якщо правочин було вчинено поза межами підозрілого періоду, або навіть у підозрілий період, але до набрання чинності КУзПБ, то заявнику вигідніше скористатися нормами ЦК України і нормами про позовну давність.

Для відмежування «звичайного» правочину боржника від правочину, який є формою зловживання правом у процедурі банкрутства, слід встановити справжню мету такого правочину. Це можна зробити, дослідивши умови, за яких було вчинено правочин: ціна договору (чи не є заниженою), завідома невідгдні умови для боржника (занадто швидкий строк для повернення боргу, занадто високі відсотки тощо), вчинення правочину на користь осіб, які є пов'язаними з боржником. Тільки у випадку встановлення господарським судом таких фактів можна говорити про визнання такого правочину недійсним.

Маніпуляції боржника з своїм майном шляхом вчинення правочинів, спрямованих на відчуження своїх майнових активів, можуть порушити права необмеженої кількості інших суб'єктів. Однак, правочини боржника можуть мати також іншу мету, ніж відчуження своїх майнових активів. До таких правочинів можна віднести фіктивні договори із дружніми кредиторами, що має на меті отримання такими кредиторами переважної більшості голосів на зборах кредиторів, і, як наслідок, повний контроль процедури банкрутства з боку боржника (через дружніх кредиторів). На жаль, КУзПБ не передбачає ефективного механізму протидії таким

фіктивним правочинам, у зв'язку з чим єдиним механізмом є застосування положень ст. 234 ЦК України «Правові наслідки фіктивного правочину».

За результатами дослідження, отриманими у цьому розділі, зроблено наступні публікації:

1. Дутка В. В. До питання про джерела права неспроможності (банкрутства). *Сучасні наукові дослідження: соціально-політичний та правовий виміри*: матеріали I Міжнародної спеціалізованої наукової конференції, м. Полтава, 23 квітня 2021 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 84–86.

2. Дутка В. В. Правочин як форма зловживання правом у процедурі банкрутства. *Право як ефективний суспільний регулятор*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15–16 лютого 2019 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 56–59.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило отримати нове вирішення наукового завдання щодо розробки теоретичних положень стосовно зловживання правами у справі про банкрутство та підготовки на цій основі пропозицій щодо вдосконалення законодавства у даній сфері. До висновків, які є результатами дослідження зловживання правами у справі про банкрутство, можна віднести такі основні результати:

1. Запропоновано зловживання правами у справі про банкрутство визначати як недобросовісну поведінку учасників провадження у справі про банкрутство, яка полягає у використанні правових норм для задоволення власних інтересів або на шкоду інтересам інших учасників справи та суспільства.

2. Аргументовано, що коло суб'єктів зловживання правами у справі про банкрутство залежить від стадії відповідної справи. Зокрема, зловживати правом на ініціювання справи про банкрутство можуть тільки боржник та кредитори. На всіх інших стадіях справи про банкрутство суб'єктом зловживання правами є учасник такої справи. Обґрунтовано, що після відкриття провадження у справі про банкрутство суб'єктом зловживання правами може бути особа, щодо якої є ухвала суду про визнання відповідного суб'єкта учасником справи.

3. Запропоновано класифікацію зловживання правами у справі про банкрутство здійснювати за такими критеріями, як: за стадіями провадження; за суб'єктами; за кількістю осіб; залежно від категорії справ; залежно від правових наслідків; за змістом; залежно від форми, в якій вчиняється зловживання, залежно від спрямованості на завдання шкоди.

4. Наголошено, що КУзПБ полегшив доступ до процедур банкрутства, тим самим ще більше спростивши можливості для недобросовісних кредиторів використовувати банкрутство як інструмент для рейдерського захоплення підприємства. Встановлено, що факт звільнення боржників від

сплати судового збору за подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство є не лише невиправданою розкішшю для нашої держави, але і зайвий раз сприяє зловживанню правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство недобросовісними боржниками. З метою зменшення кількості випадків зловживання правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство аргументовано необхідність ускладнити умови для відкриття провадження у справі про банкрутство шляхом повернення у цій частині до положень Закону про банкрутство.

5. Аргументовано, що у процедурі розпорядження майном зловживання правами має місце з боку боржника, розпорядника майна та кредиторів. Однак, обсяг зловживань правами з боку розпорядника майна та кредиторів є незначним через невеликий обсяг прав цих учасників справи про банкрутство на стадії розпорядження майном. Наголошено, що на згаданій стадії суттєву роль у виявленні та протидії зловживанням правами з боку боржника відіграє арбітражний керуючий, який за результатами аналізу фінансово-господарської діяльності боржника вживає заходів щодо припинення дій, що спричиняють погіршення фінансового стану боржника, вживає заходів щодо наповнення майбутньої ліквідаційної маси (шляхом звернення до господарського суду з позовними заявами або з відповідними клопотаннями).

6. Обґрунтовано, що у зв'язку з пріоритетністю процедури санації та відсутністю в КУЗПБ граничних строків санації, існує великий ризик зловживання правом на санацію, особливо коли у комітеті кредиторів більшість становлять дружні до боржника кредитори.

Стадія ліквідації банкрута є не лише найпоширенішим варіантом закінчення справи про банкрутство, але і стадією, на якій допускається чи не найбільше порушень і зловживань з боку учасників такої справи, оскільки саме у цій процедурі відбувається реалізація майна банкрута. Запобігання зловживанню правами на цій стадії покладається на суд як на

особливого учасника справи про банкрутство, та ліквідатора, до якого переходять права керівника банкрута.

7. До зловживань процесуальними правами у справі про банкрутство слід віднести: зловживання правом на апеляційне та касаційне оскарження, що збільшує тривалість розгляду справи про банкрутство; зловживання процесуальними правами, перелік яких наведено у ч. 2 ст. 43 ГПК України; дії учасників справи про банкрутство (не охоплюються ч. 2 ст. 43 ГПК України), які суперечить нормам господарського процесуального законодавства; зловживання правами при автоматизованому розподілі справ про банкрутство та пов'язаних з ними спорів між суддями.

8. Запропоновано механізм протидії зловживанням правами у справі про банкрутство визначити як процес регулюючого впливу на поведінку учасників відносин неплатоспроможності (банкрутства) шляхом застосування заходів, спрямованих на попередження, припинення зловживання правами у справі про банкрутство, а також на відновлення порушених прав.

Аргументовано, що підстави для закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи, передбачені ч. 7 ст. 123 КУзПБ, є заходами протидії зловживанню правами у справі про неплатоспроможність фізичної особи.

9. Наголошено, що маніпуляції боржника з своїм майном шляхом вчинення правочинів, спрямованих на відчуження своїх майнових активів, можуть порушити права необмеженої кількості інших суб'єктів. Однак правочини боржника можуть мати також іншу мету, ніж відчуження своїх майнових активів. До таких правочинів можна віднести фіктивні договори із дружніми кредиторами, що має на меті отримання такими кредиторами переважної більшості голосів на зборах кредиторів, і, як наслідок, повний контроль процедури банкрутства з боку боржника (через дружніх кредиторів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевський С. Б. Функціональні зловживання процесуальними правами в господарському процесі. *Право та державне управління*. 2018. № 1. Т. 1. С. 72–81.
2. Базилевський С. Зловживання процесуальними правами. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 5. С. 13–23.
3. Банкрутство. *Matviiv & partners Law Firm*. URL: <http://mpartners.com.ua/practice/bankruptcy-law/> (дата звернення: 10.01.2019).
4. Бекмірзаєва А. «Замовні» банкрутства: як не програти на ринку та перейти на бік добра. *Закон і бізнес*. № 15 (1469). 18.04–24.04.2020. URL: <https://zib.com.ua/ua/142334-zamovni-bankrutstva-yak-ne-prograti-rinok-ta-pereyti-na-bik.html> (дата звернення: 15.01.2021).
5. Беяневич О. А. Визнання недійсними правочинів (договорів) боржника у справах про банкрутство. *Координата*. 24.02.2020. URL: <https://coordynata.com.ua/viznanna-nedijsnimi-pravociniv-dogovoriv-borznika-u-spravah-pro-bankrutstvo> (дата звернення: 12.03.2020).
6. Беяневич О. Про особливості застосування норм про позовну давність у справах про банкрутство. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 5–9.
7. Битківська А. В. Процедури банкрутства та їх наслідки для підприємств: порівняльний аспект. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2015. № 2. С. 92–99.
8. Білецька Л. М. Правові проблеми регламентації закриття провадження у справах про банкрутство фізичних осіб. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 24-25 жовтня 2019 р.)* [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), А.С. Цибуляк-Кустевич (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 108–110.

9. Білько О. П. Загальна характеристика способів захисту прав кредиторів. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 2. Т. 1. С. 35–38.
10. Бірюков О. М. Банкрутство в контексті європейської інтеграції України. *Наукові записки*. Т. 53. Юридичні науки. С. 135–138.
11. Богацька Н. Особливості апеляційного провадження відповідно до проекту Господарського процесуального кодексу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 162–166.
12. Борейко О. М. Арбітражний керуючий як один з учасників правовідносин неспроможності (банкрутства). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Право*. 2011. Вип. 16. С. 132–134.
13. Борис Поляков: скільки судового збору не надійде у бюджет країни через КзПБ? *Банкрутство & Ліквідація*. 13 січня 2020 р. URL: <https://bankruptcy-ua.com/articles/13361> (дата звернення: 14.01.2020).
14. Бринцев О. Кваліфікуючі ознаки поняття способу захисту права у контексті судової реформи. *Право України*. 2017. № 9. С. 70–76.
15. Бровченко Т. І., Миргород В. О. Зловживання цивільними правами. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Т. 31. № 3. С. 51–56.
16. Буроменська Н. Л. Поняття і правова природа принципу заборони зловживання правом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / ВНЗ Університет економіки та права «Крок». Київ, 2021. 247 с.
17. Бутирська І. А. Банкрутство фізичних осіб: проблеми теорії та практики. *Економіка та право*. 2021. № 1 (60). С. 89–95.
18. Бутирська І. А. Застосування заходів до забезпечення вимог кредиторів у процедурі банкрутства. *Санація та банкрутство*. 2016. № 1–2. С. 287–291.
19. Бутирська І. А. Правове становище боржника у справі про банкрутство. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць*. Вип. 682: Правознавство. 2013. С. 65–69.

20. Бутирська І. А. Учасники провадження у справі про банкрутство : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Київ, 2017. 204 с.

21. Бутирський А. А. До питання вдосконалення підготовки справи до розгляду у господарському процесі. *Санація та банкрутство*. 2014. № 2. С. 97-101.

22. Бутирський А. А. Правове регулювання заходів щодо відновлення платоспроможності боржника: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Київський ун-т права НАН України. К., 2007. 200 с.

23. Бутирський А. А. Правове регулювання принципів здійснення правосуддя в адміністративному та господарському судочинстві. *Судова апеляція*. 2010. № 2. С. 33–40.

24. Бутирський А. Проблемні питання реалізації майна банкрута у ліквідаційній процедурі. *Економіка та право*. 2019. № 2 (53). С. 78–83.

25. Бутирський А. Роль суду у господарському судочинстві. *Судова апеляція*. 2019. № 1. С. 89–97.

26. Васьковський О. В. Форми судового процесу за новим Господарським процесуальним кодексом України в справах про банкрутство. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 18-19 жовтня 2018 р.) [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), А.С. Цибуляк-Кустевич (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці, 2018. С. 105–108.

27. Вечірко І. О. Особливості порушення провадження у справі про банкрутство. *Санація та банкрутство*. 2013. № 4. С. 107–118.

28. Вечірко І. О. Про місце процесуальних правовідносин в системі правового регулювання відносин неспроможності (банкрутства). *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 24-25 жовтня 2019 р.) [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), А.С. Цибуляк-Кустевич (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 114–119.

29. Вечірко І. О. Провадження у справах про банкрутство як самостійна форма процесуальної діяльності господарського суду. *Санація та банкрутство*. 2014. № 3–4. С. 229–234.

30. Вечірко І. Умови відкриття провадження у справі про банкрутство згідно з нормами Кодексу України з процедур банкрутства. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей* / За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. К.: Алерта, 2019. С. 15–25.

31. Вудвуд Г. І., Шармонов І. Г. Особливості статусу розпорядника майна при виконанні повноважень керівника боржника. *Санація та банкрутство*. 2015. № 1. С. 107–112.

32. Галан М., Іванів А. Обмеження на касацію у справі про банкрутство в дії: виправдана міра чи порушення Конвенції? *Equity attorneys at law*. URL: <https://equity.law/press-center/publications/1216.html> (дата звернення: 26.03.2021).

33. Герасимчук О. Як маніпулюють з банкрутством. URL: https://www.sk.ua/sites/default/files/vidannya_novoe_vremya._yak_manipulyuyut_z_bankrutstvom_oleksiy_gerasimchuk.pdf (дата звернення: 10.01.2019).

34. Гольмстен А. Х. Исторический очеркъ русскаго конкурснаго процесса. С.-Петербургъ : Типографія В. С. Балашева, Екатерин. Кан., № 78, 1888. 300 с.

35. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.

36. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06 листопада 1991 року. № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

37. Грабован Л. І. Проблемні питання погашення вимог кредиторів у ліквідаційній процедурі у справах про банкрутство. *Санація та банкрутство*. 2016. № 1–2. С. 292–295.

38. Грабован Л. Правовий статус кредиторів за Кодексом України з процедур банкрутства. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 52–60.
39. Гринько (Русу) С. Д., Заверуха С. В. Шкода і збитки як умови цивільно-правової відповідальності: порівняльно-правовий аналіз. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4. С. 101–109.
40. Громенко Ю. О. Господарсько-правова відповідальність за порушення законодавства про рекламу. *Наука і правоохорона*. 2013. № 1. С. 240–246.
41. Грудницька С. М., Мінковський С. В. Питання удосконалення розпорядження майном боржника у процедурі банкрутства. *Економіка та право*. 2015. № 2. С. 17–24.
42. Гурьєва В. В. Проблемні питання практики застосування Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». *Санація та банкрутство*. 2014. № 3–4. С. 180–183.
43. Гушилик А. Б. Деякі аспекти правового становища боржника на стадії розпорядження майном у справі про банкрутство в Україні. *Le tendenze e modelli di sviluppo della ricerche scientifici: Raccolta di articoli scientifici «ΛΟΓΟΣ» con gli atti della Conferenza scientifica e pratica internazionale (Roma, Italia, 13 marzo 2020). Piattaforma scientifica europea*, 2020. T. 3. С. 56–58.
44. Гушилик А. Б. Деякі особливості процесуального становища банкрута у ліквідаційній процедурі. *Судова апеляція*. 2019. № 4. С. 88–95.
45. Гушилик А. Б. Правова природа статусу боржника у справі про банкрутство. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. Ч. 2. С. 49–53.
46. Гушилик А. Правове становище боржника у справі про банкрутство на стадії санації. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 76–80. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.12>.
47. Данілов А. Актуальні питання сплати грошової винагороди та

відшкодування витрат арбітражного керуючого. *Право України*. 2020. № 10. С. 202–216.

48. Деревянко Б. В., Туркот О. А. Захист прав суб'єктів господарювання : навчальний посібник / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Б. В. Деревянка; 2-е вид., переробл. і доповн.; МВС України, Донецький юридичний інститут. Львів : Ліга-Прес, 2019. 150 с.

49. Джузь В. В. Теоретико-прикладні проблеми реформування законодавства України про банкрутство : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. К., 2009. 30 с.

50. Довбенко К. О. Рейдерство в оборонно-промисловому комплексі України: шляхи протидії. *Молодий вчений*. 2018. № 11. С. 809–815.

51. Донков С. В. Удосконалення правового статусу арбітражного керуючого у законодавстві про банкрутство. *Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 11-12 жовтня 2019 р.). Наук. ред.. А. Г. Бобкова, А. М. Захарченко. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 84–86.

52. Донков С., Соколик Д. Мірошніченко А. Аналіз застосування заходів дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих. *Проект ЄС «Право-Justice»*. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5fd/a16/e04/5fda16e04a1ce915069653.pdf> (дата звернення: 12.03.2021).

53. Дончик М. П., Коваль І. Ф. Щодо поняття і складу збитків. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Випуск 10. Т.1 / Ред кол. Хаджинов І. В. та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса. 2018. С. 31–35.

54. Дорохіна Ю. А. Окрема ухвала суду як інструмент забезпечення

законності: сутність, правові підстави, наслідки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Т. 21. Ч. 2. С. 65–69.

55. Дроботов І. С. До питання про види зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Право та державне управління*. 2020. № 1. Т. 1. С. 218–226.

56. Дутка В. В. Відновлювальні процедури, що застосовуються до неплатоспроможного боржника. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26–27 лютого 2021 року. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 52–54.

57. Дутка В. В. До питання про джерела права неспроможності (банкрутства). *Сучасні наукові дослідження: соціально-політичний та правовий виміри*: матеріали I Міжнародної спеціалізованої наукової конференції, м. Полтава, 23 квітня 2021 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 84–86.

58. Дутка В. В. До питання про поняття зловживання правом у процедурі банкрутства. *Юридична наука*. 2019. №7. С. 277–281.

59. Дутка В. В. Заінтересовані особи як суб'єкти зловживання правом у процедурі банкрутства. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19–20 червня 2020 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 41–44.

60. Дутка В. В. Зловживання правами на різних етапах справи про банкрутство. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 3. С. 22–24.

61. Дутка В. В. Зловживання правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство. *Юридична наука*. 2020. №1. С. 309–316.

62. Дутка В. В. Правочин як форма зловживання правом у процедурі банкрутства. *Право як ефективний суспільний регулятор*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15–16

лютого 2019 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 56–59.

63. Дутка В. В. Проблема боротьби із зловживаннями у процедурі банкрутства. *Теоретико-методологічні засади правознавчих та суспільних наук: історія становлення та сучасні тенденції* : матеріали міжнародної спеціалізованої наукової конференції, м. Тернопіль, 19 березня 2021 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 47–49.

64. Дутка В. В. Санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство. *Економіка та право*. 2021. № 1. С. 96–101.

65. Дутка В. В. Суб'єкти зловживання правом у справі про банкрутство. Суб'єкти зловживання правом у справі про банкрутство. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 4(32). Vol. 3. С. 33–39.

66. Єсіпова Л. О. Цивільно-правова сутність понять збитки та шкода. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 33–36.

67. Желтобрюх І. Заходи процесуального примусу, що застосовуються до сторін у справі за законодавством про адміністративне судочинство: шляхи оптимізації матеріально-правових підстав. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 146–152.

68. Жуков С. В. Проблемні питання визнання недійсними правочинів боржника у справі про банкрутство. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми процедур банкрутства в Україні та міжнародний досвід врегулювання неплатоспроможності»*, 18 жовтня 2019 року / [відп. ред.: А. В'язовченко, Р. Ю. Ханік-Посполітак] ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Ф-т правн. наук, Нац. проф. спілка арбітражних керуючих України [та ін.]. Київ : [б. в.], 2019. С. 51–65.

69. Жуков С. Судова практика у справах про банкрутство: вебінар (презентація). URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Jukov_prezent.pdf (дата звернення: 12.02.2021).

70. Загарія Р. Які переваги має досудова санація за участю податкового органу. *Юридична газета online*. 2021. № 3. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankrutstvo-i-restrukturizaciya/yaki-perevagi-mae-dosudova-sanaciya-za-uchastyu-podatkovogo-organu.html> (дата звернення: 12.02.2021).

71. Іванов В. Прогалини у процедурі продажу майна в провадженні у справі про банкрутство. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей / За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова*. К.: Алерта, 2019. С. 110–115.

72. Історія розвитку банкрутства в Україні. *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Vondarchuk_.pdf (дата звернення: 12.03.2021).

73. Кабенюк Ю. В. Новели дисциплінарної відповідальності арбітражних керуючих за Кодексом України з процедур банкрутства. *Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 11-12 жовтня 2019 р.). Наук. ред.. А. Г. Бобкова, А. М. Захарченко. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 100–102.

74. Кабенюк Ю. Загальна характеристика відносин арбітражного управління у процедурі банкрутства. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 87-95.

75. Камша Н. Проблемні питання наслідків визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей / За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова*. К.: Алерта, 2019. С. 89–93.

76. Камышанский В. П., Ветер Н. Ю. Злоупотребление правом: понятие, признаки, общая характеристика. *Научный журнал Кубанского государственного аграрного университета*. 2015. № 112. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zloupotreblenie-pravom-ponyatie-priznaki-obschaya-harakteristika> (дата звернення: 12.03.2021).

77. Карнаух Б. Зловживання правом та його правові наслідки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 31–36.

78. Катрич А. В. Відповідальність у господарському судочинстві : монографія ; за заг. ред. д.ю.н., професора Н. В. Іванюти. Київ : ВД «Дакор», 2021. 190 с.

79. Катрич А. В. Зловживання процесуальними правами у господарському процесі: теоретичний аспект. *Право і суспільство*. 2017. № 4. Ч. 2. С. 62–66.

80. Катрич А. В. Попередження як засіб застосування відповідальності у господарському судочинстві. *Актуальні проблеми господарського права і господарського процесу*: Матеріали круглого столу (м. Київ, 9 листопада 2018 р.). К. : Видавництво Ліра-К, 2018. С. 221–224.

81. Кібенко О. Зловживання процесуальними правами в господарському процесі: презентація для семінару для суддів апеляційних та місцевих судів «Зловживання процесуальними і матеріальними правами: правові наслідки». *Верховний Суд*. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Kibenko_23_04_2021.pdf (дата звернення: 24.04.2021).

82. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.

83. Колос Ю., Деркач Д. Процедура банкрутства за Кодексом: чи стане швидше? URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=7dad771b-ebe4-4ac5-92ba-0167cb8b8f2c> (дата звернення: 12.02.2021).

84. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.02.2021).

85. Коновий О. Відповідальність замовника та організатора аукціону. Реалії та перспективи. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей / За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова*. К.: Алерта, 2019. С. 116–126.

86. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

87. Корчагін М. Які механізми невиконання або затягування виконання договорів у банківській сфері найчастіше використовуються у судових спорах з банками? URL: http://antikalaw.com.ua/data/uploads/2016/03/komentar_mkorchagin_cudovi_cpravi_u_bankivc_komu_sektori_2.pdf (дата звернення: 12.01.2020).

88. Кравцов С. О., Борилюк Я. П., Яскорський М. О. Окремі аспекти зловживання процесуальними правами у виконавчому провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 121–125. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2019/29.pdf (дата звернення: 12.03.2021).

89. Крат В. І. Недійсність у процедурі банкрутства: окремі прояви. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_7 (дата звернення: 12.01.2021).

90. Кузнець О. С. Суб'єкти зловживання правами у цивільному та виконавчому процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2016. 20 с.

91. Лазебний Л. Відсутність спору про право щодо вимог ініціюючого кредитора є обов'язковою умовою для відкриття провадження у справі про банкрутство. *LexInform*. URL: <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/vidsutnist-sporu-pro-pravo-shhodo-vymog-initsiyuyuchogo-kredytora->

ye-obov-yazkovoyu-umovoyu-dlya-vidkryttya-provadžhennya-u-spravi-pro-bankrutstvo/ (дата звернення: 14.02.2021).

92. Левшина Я. О. Відповідальність у процедурі банкрутства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Донецький юридичний інститут МВС України. Кривий Ріг, 2020. 202 с.

93. Левшина Я. О. Відповідальність у процедурі банкрутства : монографія ; за заг. ред. д.ю.н., професорки Л. М. Ніколенко. Київ : ВД «Дакор», 2021. 158 с.

94. Левшина Я. О. Солідарна відповідальність у процедурі банкрутства. *Судова апеляція*. 2019. № 4. С. 80–87.

95. Лисенко А. Визнання недійсними правочинів боржника відповідно до вимог Кодексу України з процедур банкрутства. Основні аспекти та проблематика. *Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей* / За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. К.: Алерта, 2019. С. 94–100.

96. Маліневський О. М. Зловживання правом на порушення провадження у справі про банкрутство та заходи протидії. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми процедур банкрутства в Україні та міжнародний досвід врегулювання неплатоспроможності»*, 18 жовтня 2019 року / [відп. ред.: А. В'язовченко, Р. Ю. Ханік-Посполітак] ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Ф-т правн. наук, Нац. проф. спілка арбітражних керуючих України [та ін.]. Київ : [б. в.], 2019. С. 78–83.

97. Маруніч Г. «Затягування цивільного процесу» та «зловживання цивільними процесуальними правами»: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 13–18.

98. Мелех Л. В., Круць К. І. Правові особливості судової процедури розпорядження майном боржника у справі про банкрутство, її мета й функції. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 137–143.

99. Мелех Л. В., Круць К. І. Санація боржника як судова процедура у справі про банкрутство. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 827. С. 110–114.
100. Михалев И. Ю. Криминальное банкротство. Спб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 217 с.
101. Мілетич О. О. Зловживання правом: теоретико-прикладний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 18 с.
102. Міньковський С. В. Визнання недійсними правочинів (договорів) і спростування майнових дій боржника у процедурі розпорядження його майном. *Економіка та право*. 2013. № 3. С. 74–83.
103. Міньковський С. В. Розпорядження майном боржника у процедурі банкрутства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Київ, 2015. 227 с.
104. Морозова С. Окрема ухвала суду: нові підходи до правового регулювання у цивільному судочинстві. *Право України*. 2017. № 8. С. 65–75.
105. Ніколенко Л. М. Окремі ухвали суду як специфічна форма профілактики господарських правопорушень. *Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте 2007*: сб. науч. тр. по матер. международ. науч.-практ. конф. Одесса: Черноморье, 2007. Т.8. Юрид. и полит. науки. С. 69–75.
106. Ніколенко Л. М. Перегляд судових актів у господарському судочинстві: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2013. 490 с.
107. Окрема думка судді Верховного Суду О.О. Банаська від 15 квітня 2021 року у справі № 904/3325/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97770839> (дата звернення: 20.04.2021).
108. Окрема ухвала Господарського суду Львівської області від 20 травня 2020 року у справі № 914/346/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89393062> (дата звернення:

18.02.2021).

109. Ольшанська О. Фраудаторні правочини за Кодексом України з процедур банкрутства. *Збірка наукових статей та судової практики Верховного Суду щодо застосування Кодексу України з процедур банкрутства* / за загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. Київ: Алерта, 2021 С. 144–155.

110. Осадчук С., Осадчук М. Форми зловживання цивільним правом. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 4. С. 68–77.

111. Османова Д. О. Злоупотребления при несостоятельности (банкротстве) : монографія. М. : Юстицинформ, 2020. 184 с.

112. Погребняк В.Я. Проблемні питання застосування Кодексу України з процедур банкрутства. *Конференція «Практичне застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства: аналіз ефективності нових процедур»*, 31 січня 2020, м. Харків. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/tezy_Pogrebnyak.pdf (дата звернення: 14.02.2021).

113. Подцерковний О. П. Підстави банкрутства як показник балансу інтересів держави та суспільства, дії принципу верховенства права. *Санація та банкрутство*. 2014. № 3–4. С. 235–239.

114. Поліщук В.Ю. Механізм запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020. № 47. Т. 1. С. 147–152.

115. Поляков Б. М. Закон Украины «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом» : Научно-практический комментарий: в 2-х т. К. : Логос, 2014. 407 с.

116. Поляков Б. М. Науково-практичний коментар Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 р. № 2343-XII в редакції Закону України від 22 грудня 2011 р. № 4212-VI. *Санація та банкрутство*. 2015. № 1. С. 46–54.

117. Поляков Б. М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Ін Юре, 2011. 560 с.
118. Поляков Б. М. Правонарушення в сфері банкрутства в Україні. *Санація та банкрутство*. 2016. № 1-2. С. 278–280
119. Поляков Б. М. Реалізація имуществу в процедурі банкрутства. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Чернівці, 26-27 жовтня 2017 р.)*. Чернівці: Технодрук, 2017. С. 146–151.
120. Поляков Б. Принцип доміно, або Як КзПБ може спровокувати ланцюгове падіння підприємств країни. *Закон і бізнес*. № 30 (1432). 03.08–09.08.2019. URL: https://zib.com.ua/ua/print/138714-yak_kzpb_mozhe_sprovokuvati_lancyugove_padinnya_pidpriemstv_.html (дата звернення: 12.01.2020).
121. Поляков Р. Б. Інститут банкрутства (неплатоспроможності) в юридичній доктрині України : монографія / Запоріж. нац. ун-т. Київ: Юрид. вид-во «Право України», 2021. 312 с.
122. Поляков Р. Б. Порівняльно-правові аспекти регулювання процедури банкрутства в Німеччині та Україні: монографія. Чернівці : Технодрук, 2021. 288 с.
123. Поляков Р. Мирова угода в господарському процесі: правова природа та співвідношення різновидів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 66–71.
124. Попков П. О. Застосування мирової угоди у процедурі банкрутства в умовах оновленого законодавства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1. С. 58–61.
125. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 липня 2019 року у справі № 369/11268/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786> (дата звернення: 02.03.2021).
126. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 березня 2019

року у справі № 199/6713/14-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80854817> (дата звернення: 02.03.2021).

127. Постанова Верховного Суду у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 жовтня 2020 року у справі № 755/17944/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92315178> (дата звернення: 02.03.2021).

128. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 12 лютого 2021 року у справі № 754/5841/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94938438> (дата звернення: 02.03.2021).

129. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 травня 2018 року у справі № 449/1154/14. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74536892> (дата звернення: 02.03.2021).

130. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 11 лютого 2021 року у справі № 910/16593/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94999454> (дата звернення: 02.03.2021).

131. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 21 липня 2020 року у справі № 910/24323/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90594523> (дата звернення: 15.02.2021).

132. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 23 січня 2020 року у справі № 913/444/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87204309> (дата звернення: 02.03.2021).

133. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 22 березня 2018 року у справі № 911/3730/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/73081452> (дата звернення: 10.01.2020).

134. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 12 листопада 2020 року у справі № 911/956/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92971718> (дата звернення: 02.03.2021).

135. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81263995> (дата звернення: 02.03.2021).

136. Постанова Донецького апеляційного господарського суду від 23 квітня 2018 року у справі № 908/2462/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73730646> (дата звернення: 12.10.2019).

137. Постанова Західного апеляційного господарського суду від 29 вересня 2020 року у справі № 914/2618/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92002324> (дата звернення: 17.03.2021).

138. Постанова КГС ВС щодо можливості укладення мирової угоди у справі про банкрутство після введення в дію Кодексу України з процедур банкрутства. *Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/972537/> (дата звернення: 12.03.2021).

139. Постанова Південно-Західного апеляційного господарського суду від 9 червня 2020 року у справі № 923/378/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89860468> (дата звернення: 12.02.2021).

140. Постанова Північно-Західного апеляційного господарського суду від 22 січня 2020 року у справі № 916/2561/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87116682> (дата звернення: 12.02.2021).

141. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 03

березня 2021 року у справі № 911/2498/18 (911/2934/20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95564786> (дата звернення: 21.03.2021).

142. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 10 грудня 2020 року у справі № 911/482/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93959501> (дата звернення: 12.02.2021).

143. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 11 березня 2020 року у справі № 911/1902/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88355027> (дата звернення: 12.02.2021).

144. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 18 березня 2019 року у справі № 910/11892/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80557171> (дата звернення: 12.02.2021).

145. Постанова Східного апеляційного господарського суду від 8 жовтня 2020 року у справі № 922/3149/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92254666> (дата звернення: 12.02.2021).

146. Постанова Центрального апеляційного господарського суду від 16 лютого 2021 року у справі № 904/5292/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95201230> (дата звернення: 12.03.2021).

147. Пригуза П. Д., Пригуза А. П. Науково-практичний коментар Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції з 18 січня 2013 року (доктринальне тлумачення норм права неплатоспроможності та статей 1-21). Херсон: Видавництво «ТДС», 2013. 304 с.

148. Пригуза П. Субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства: становлення інституту права. *Застосування норм Кодексу*

України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей / За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. К.: Алерта, 2019. С. 182–195.

149. Про судовий збір : Закон України від 08 липня 2011 р. № 3674-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 14. Ст. 87.

150. Процедура ліквідації банкрута: вивчаємо майбутні зміни. *Юридична фірма Остін (Україна)*. URL: <https://ostinlaw.com/news/bankruptcy-liquidation-procedure-exploring-future-changes-?clang=ua> (дата звернення: 12.01.2019).

151. Радзивілюк В. Визнання недійсними та відмова від правочинів (договорів) боржника у судовій процедурі санації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. № 3. С. 44–48.

152. Радзивілюк В. Концептуальні зміни цільової спрямованості новітнього законодавства про банкрутство. *Право України*. 2019. № 8. С. 107–119.

153. Ратушна Б. П., Гаєцька-Колотило Я. З. Правове регулювання банкрутства фізичної особи на підставі Кодексу України з процедур банкрутства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 92–94.

154. Рєзніков В. І. Визнання недійсними правочинів як спосіб збільшення майнової бази боржника в контексті оновлення законодавства про банкрутство. *Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 11-12 жовтня 2019 р.). Наук. ред.. А. Г. Бобкова, А. М. Захарченко. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 160–162.

155. Резнікова В. В. Відповідальність учасників господарського процесу за зловживання правами та невиконання процесуальних обов'язків. *Університетські наукові записки*. 2017. № 63. С. 149–166.

156. Резнікова В. В. Заходи процесуального примусу. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 18-19 жовтня 2018 р.) [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), А.С. Цибуляк-Кустевич (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці, 2018. С. 158–161.

157. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 23–35.

158. Резнікова В. В. Зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві: поняття, ознаки, види. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. № 95. С. 31–36.

159. Резнікова В. В. Зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві. *Зловживання правом* : зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021. С. 122–150.

160. Резнікова В. Відповідальність у господарському процесі за зловживання процесуальними правами та заходи процесуального примусу. *Право України*. 2017. № 9. С. 101–121.

161. Резнікова В., Курей М. Штраф як форма господарсько-процесуальної відповідальності. *Право України*. 2020. № 7. С. 78–97.

162. Рішення Конституційного Суду України від 05 квітня 2001 року № 3-рп/2001 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа про податки). *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-01#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

163. Рішення Конституційного Суду України від 09 лютого 1999 року

№ 1-рп/1999 у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів). *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

164. Рішення Конституційного Суду України від 13 березня 2012 року № 5-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянки Галкіної Зінаїди Григорівни щодо офіційного тлумачення положення частини четвертої статті 3 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» (справа про заборону розірвання договорів інвестування житлового будівництва). *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-12#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

165. Рішення Конституційного Суду України від 13 травня 1997 року № 1-зп/1997 «Про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України (у справі щодо несумісності депутатського мандата). *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-97#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

166. Рішення Конституційного Суду України від 28 квітня 2021 року № 2-р(II)/2021 у справі за конституційною скаргою Публічного акціонерного товариства акціонерний комерційний банк «Індустріалбанк» щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 13, частини третьої статті 16 Цивільного кодексу України. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-21#Text> (дата звернення: 29.04.2021).

167. Рогач О. Я. Механізм протидії проявам зловживання правом. *Форум права*. 2011. № 3. С. 654–660. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_3_110 (дата звернення: 12.02.2021).

168. Рубашенко М. Зловживання правом як загальноправова категорія: допустимість, сутність, кваліфікація. *Юридичний журнал*. 2010. № 4. С. 110–119.

169. Сабодаш Р. Б. Ретроспективна дія законодавства про банкруство через призму практики Європейського Суду з прав людини та Конституційного Суду України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. 2019. Вип. 51. С.58–65.

170. Свірін О. Принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами: запобігання «процесуальним диверсіям». *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2. С. 127–139.

171. Сергій Донков розповів про процесуальні зловживання у справах про банкрутство. *Освітня платформа Legal High School*. 15.06.2018. URL: <https://lhs.net.ua/ua-serhii-donkov-rozpoviv-pro-protseualni-zlovzhyvannia-u-spravakh-pro-bankrutstvo-ru-serhei-donkov-rasskazal-o-protseualnykh-zloupotrebleniakh-v-delakh-o-bankrotstve/> (дата звернення: 12.03.2019).

172. Скутельник П. Ф. Проблемні питання розгляду справ про банкрутство на шляху до ефективного правосуддя. *Санація та банкрутство*. 2014. № 3–4. С. 202–211.

173. Смитюх А. В. Что такое процессуальные диверсии? *Юридическая практика*. 2005. № 1 (367). URL: <https://pravo.ua/articles/chto-takoe-processualnye-diversii/> (дата звернення: 10.03.2019).

174. Смітюх А. Критерії та механізм кваліфікації зловживання процесуальними правами. *Юридичний радник*. 2006. № 6. С. 55–58.

175. Смолів К. «Підозрілий період» в механізмі юридичного складу недійсності за статтею 42 Кодексу України з процедур банкрутства. *Збірка*

наукових статей та судової практики Верховного Суду щодо застосування Кодексу України з процедур банкрутства / за загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. Київ: Алерта, 2021. С. 200–214.

176. Спасибо-Фатеева І. В. Зловживання правом: ще один погляд на сутність & пропозиція тестів для виявлення. *Зловживання правом* : зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків : ЕКУС, 2021. С. 165–181.

177. Степанова Т. В. Щодо поняття та характерних рис арбітражного керуючого. *Правова держава*. 2016. № 23. С. 94–99.

178. Стефанчук М. О. Поняття, ознаки та форми зловживання суб'єктивним цивільним правом. *Зловживання правом* : зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків : ЕКУС, 2021. С. 182–206.

179. Таламанчук К. ВС пояснив, чим досудова санація ліпша за інші процедури банкрутства. *Закон і бізнес*. 30.05–05.06.2020. URL: https://zib.com.ua/ua/142871-vc_poyasniv_chim_dosudova_sanaciya_krascha_za_inshi_procedur.html (дата звернення: 12.02.2021).

180. Талан Л. Г. Про деякі питання санації до порушення справи про банкрутство. *Санація та банкрутство*. 2016. № 1–2. С. 296–300.

181. Талан Л. Г., Князева Є. Г. Вплив комітету кредиторів на перебіг справи про банкрутство. *Санація та банкрутство*. 2014. № 3–4. С. 248–255.

182. Твердохліб Ю. В. Розпорядження майном боржника за новою редакцією Закону про банкрутство. *Санація та банкрутство*. 2015. № 1. С. 123–127.

183. Титова О. В., Калаченкова К. О. Щодо продажу майна в провадженні у справі про банкрутство. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 9. С. 76–89.

184. Тихомиров Д. О., Харченко Н. П. Зловживання правом як відхилення від правомірної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 38. Т. 1. С. 26–29.

185. Ткачук А. О. Зловживання процесуальними правами у цивільному процесі України : дис. ... д-ра філософії у галузі юрид. наук 081 «Право». Київ, 2020. 223 с.

186. Токарєва К. С. Правове регулювання протидії зловживанню правами у сфері медіації. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2020. Вип. 2. С. 90–98.

187. Трайнинъ А. Несостоятельность и банкротство: докладъ, читанный въ С.-Петербургскомъ Юридическомъ Обществѣ. С.-Петербургъ : Изданіе Юридическаго Книжнаго Склада «Право», 1913. 61 с.

188. Тюріна Ю. Є. Майно боржника в процедурах банкрутства. *Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю кафедри господарського права Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, 11-12 жовтня 2019 р.). Наук. ред.. А. Г. Бобкова, А. М. Захарченко. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 178–180.

189. Усатий В. О. Проблемні питання застосування інституту відбору кандидатів на призначення арбітражного керуючого у справах про банкрутство із застосуванням автоматизованої системи. *Санація та банкрутство*. 2014. № 3–4. С. 212–214.

190. Ухвала Господарського суду Житомирської області від 23 жовтня 2019 року у справі № 906/204/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85205436> (дата звернення: 10.01.2020).

191. Ухвала Господарського суду Запорізької області від 20 лютого 2018 року у справі № 908/2418/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72473949> (дата звернення: 12.02.2019).

192. Ухвала Господарського суду Київської області від 20 жовтня 2020 року у справі № 911/1020/20. *Єдиний державний реєстр судових*

рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92427191> (дата звернення: 09.02.2021).

193. Ухвала Господарського суду Львівської області від 27 грудня 2019 року у справі № 914/2724/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86660217> (дата звернення: 10.01.2020).

194. Ухвала Господарського суду міста Києва від 27 січня 2020 року у справі № 910/3704/13. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87213688> (дата звернення: 16.02.2021).

195. Ухвала Господарського суду Одеської області від 20 лютого 2020 року у справі № 916/414/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87712938> (дата звернення: 10.03.2021).

196. Ухвала Господарського суду Рівненської області від 21 грудня 2020 року у справі № 918/786/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93855902> (дата звернення: 09.02.2021).

197. Ухвала Господарського суду Харківської області від 29 вересня 2020 року у справі № 922/600/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91907052> (дата звернення: 09.02.2021).

198. Ухвала Господарського суду Чернівецької області від 11 січня 2020 року у справі № 926/2314-б/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94065189> (дата звернення: 09.02.2021).

199. Ухвала Північного апеляційного господарського суду від 10 лютого 2020 року у справі № 910/11436/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87486254> (дата звернення: 12.02.2021).

200. Ухвала Північного апеляційного господарського суду від 18 березня 2021 року у справі № 04/5026/693/2012. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95705901> (дата звернення: 26.03.2021).

201. Ухвала Центрального апеляційного господарського суду від 22 липня 2019 року у справі № 904/688/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83148827> (дата звернення: 09.02.2021).

202. Фонова О. С. Зловживання процесуальними правами учасниками господарського процесу. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2008. Вип. 6 (74). С. 187–199.

203. Хабазня Ю. А. Про порядок визначення організатора аукціону з продажу майна у справі про банкрутство. *Санація та банкрутство*. 2014. № 3–4. С. 215–218.

204. Хорунжий Ю. А. Щодо окремих аспектів правозастосування нового Порядку контролю за діяльністю арбітражних керуючих. *Санація та банкрутство*. 2013. № 4. С. 111–118.

205. Хохлова Т. С. Зловживання процесуальними правами у цивільному судочинстві. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 18-19 жовтня 2018 р.)* [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), А.С. Цибуляк-Кустевич (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці, 2018. С. 192–194.

206. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

207. Чубар Т. М. Деякі питання правосуб'єктності органів управління боржника, відносно якого порушено провадження у справі про банкрутство. *Санація та банкрутство*. 2014. № 3–4. С. 219–223.

208. Чубар Т. Окремі питання застосування мораторію на задоволення вимог кредиторів за новим кодексом України з процедур банкрутства. *Збірка наукових статей та судової практики Верховного Суду щодо*

застосування Кодексу України з процедур банкрутства / за загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. Київ: Алерта, 2021 С. 215–226.

209. Шабаровський Б. Чи може комітет кредиторів відсторонити арбітражного керуючого без пояснення причин? *Василь Кісіль і партнери: офіційний веб-сайт*. URL: <https://vkr.ua/publication/chi-mozhe-komitet-kreditoriv-vidstoroniti-arbitrazhnogo-keruyuchogo-bez-poyasnennya-prichin> (дата звернення: 12.02.2021).

210. Шершеневич Г. Ф. Конкурсный процесс. М. : Статут, 2000. 477 с.

211. Шестопалова Л. Поняття «зловживання» в законодавстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 186–192.

212. Щербина В., Резнікова В. Сучасні тенденції розвитку господарського процесу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 9–27.

213. Яринко Б. Адміністративна відповідальність арбітражного керуючого. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 128-132.

214. Яценко Т. С. Категория шиканы в гражданском праве: история и современность. М. : Статут, 2003. 157 с.

215. Affaire Miroļubovs Et Autres C. Lettonie ((Requête no 798/05). Arrêt de la Cour européenne des droits de l'homme. Strasbourg, le 12 décembre 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94026> (access date: 10.02.2021).

216. Brown J. B., Netoles B., Taliani Rasnak S., Tighe, M. Identifying Bankruptcy Fraud. *United States of America: Credit Research Foundation*. 1999. URL: <https://www.crfonline.org/orc/pdf/ref11.pdf> (access date: 12.09.2020).

217. Case of S.A.S. v. France (Application no. 43835/11). Judgment of The European Court of Human Rights. Strasbourg, 1 July 2014. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145466> (access date: 10.02.2021).

218. Gajda – Roszczynialska K. Abuse of procedural rights in Polish and European civil procedure law and the notion of private and public interest. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2019. No 2 (3). P. 53–85.

ДОДАТКИ

**Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про
апробацію результатів дисертації**

**Статті у наукових фахових виданнях та наукових періодичних
виданнях інших держав:**

1. Дутка В. В. До питання про поняття зловживання правом у процедурі банкрутства. *Юридична наука*. 2019. №7. С. 277–281.
2. Дутка В. В. Зловживання правами на різних етапах справи про банкрутство. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 3. С. 22–24.
3. Дутка В. В. Зловживання правом на ініціювання провадження у справі про банкрутство. *Юридична наука*. 2020. №1. С. 309–316.
4. Дутка В. В. Суб'єкти зловживання правом у справі про банкрутство. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 4(32). Vol. 3. С. 33–39.
5. Дутка В. В. Санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство. *Економіка та право*. 2021. № 1. С. 96–101.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів:

1. Дутка В. В. Правочин як форма зловживання правом у процедурі банкрутства. *Право як ефективний суспільний регулятор*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15–16 лютого 2019 р. Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 56–59.
2. Дутка В. В. Заінтересовані особи як суб'єкти зловживання правом у процедурі банкрутства. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 19–20 червня 2020 р. Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 41–44.

3. Дутка В. В. Відновлювальні процедури, що застосовуються до неплатоспроможного боржника. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26–27 лютого 2021 року. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 52–54.

4. Дутка В. В. Проблема боротьби із зловживаннями у процедурі банкрутства. *Теоретико-методологічні засади правознавчих та суспільних наук: історія становлення та сучасні тенденції* : матеріали міжнародної спеціалізованої наукової конференції, м. Тернопіль, 19 березня 2021 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2021. С. 47–49.

5. Дутка В. В. До питання про джерела права неспроможності (банкрутства). *Сучасні наукові дослідження: соціально-політичний та правовий виміри* : матеріали I Міжнародної спеціалізованої наукової конференції, м. Полтава, 23 квітня 2021 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2021. С. 84–86.

Товариство «ЗНАННЯ»
Недержавна громадська організація
Чернівецька обласна організація
ПРАВЛІННЯ
58002, Україна
м. Чернівці, вул. Штейнбарга, 23
tel./fax: + 38-0372-525369 e-mail: bukland07@gmail.com

Society "ZNANNYA"
Non-State public organization
Chernivtsi Regional Organization
BOARD
23. Steinbarg St. Chernivtsi
Ukraine, 58002
tel./fax: + 38-0372-525369

від 24.01.2021 № _____
на № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді
К 11.737.02 Донецького
юридичного інституту
МВС України

ДОВІДКА

Видана Дутці Віталію Володимировичу в тому, що результати, отримані у процесі дисертаційного дослідження на тему: **«Зловживання правами у справі про банкрутство»**, були використані обласним товариством «Знання» у лекційному процесі, а саме: при підготовці і читанні дисертантом курсів лекцій «Господарське процесуальне право» та «Право неспроможності (банкрутства)» для слухачів громадськості міста та області.

Голова Ради правління
товариства «Знання»

Я.С. Курко

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
« ПОЛІСТАР »

58025, Чернівецька обл., місто Чернівці, Садгирський район, вул. Александрі, будинок 101
Код ЄДРПОУ 32790585, тел./факс +380372561241

Вих. № 15/2-21
від « 15 » лютого 2021 р.

До Спеціалізованої вченої ради
К 11.737.02 Донецького юридичного
інституту МВС України

Д О В І Д К А
про впровадження результатів
дисертаційного дослідження
Дутки Віталія Володимировича
на тему «Зловживання правами у справі про банкрутство»

Цією довідкою Товариство з обмеженою відповідальністю «Полістар» підтверджує, що основні положення та висновки, отримані Дуткою Віталієм Володимировичем при підготовці дисертаційного дослідження «Зловживання правами у справі про банкрутство» були використані в діяльності Товариства з обмеженою відповідальністю «Полістар» під час участі у розгляді справ про банкрутство, а також під час проведення навчання працівників Товариства з обмеженою відповідальністю «Полістар» щодо удосконалення правової роботи з контрагентами.

Директор ТОВ «ПОЛІСТАР»

В.Д. Суляк

Адвокатське бюро
«МАКСИМА МІЛАШЕВСЬКОГО «ІН-ЛЕГІС»

від 23.02.2021 р. № 5/2/21

*До Спеціалізованої вченої ради
К 11.737.02
Донецького юридичного інституту
МВС України*

Д О В І Д К А
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Дутки Віталія Володимировича
на тему «Зловживання правами у справі про банкрутство»

Цією довідкою Адвокатське бюро «Максима Мілашевського «Ін-Легіс» підтверджує, що результати дисертаційного дослідження, отримані Дуткою Віталієм Володимировичем під час роботи над дисертаційним дослідженням на тему «Зловживання правами у справі про банкрутство», були використані у діяльності бюро під час представництва інтересів суб'єктів господарювання у справах про банкрутство.

Результати дисертаційного дослідження В.В. Дутки мають важливе значення для оптимізації національного законодавства в аспекті протидії зловживанню правами у справах про банкрутство, є актуальними та обґрунтованими.

Керуючий бюро

М.Г. Мілашевський